

Sociologisk Forskning

Årgång 51 • Nr 2 • 2014

Redaktör & ansvarig utgivare

Redaktör: Sverre Wide,
sociologiskforskning@du.se
Ansvarig utgivare: Stefan Svallfors

Grafisk produktion: RPform, Köping

Omslag: Hanna Liljendahl

Omslagsfoto: www.gratisography.com/

Tryck: PRIMATryck, Hallstahammar

ISSN 0038-0342

Adress

Sociologisk Forskning
Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Tel. 023-77 80 53

© Sveriges Sociologförbund och författarna

Redaktion

Lars-Erik Alkvist
Gunilla Carstensen
Ingrid Grosse
Peter Jansson
Tobias Samuelsson, recensionsredaktör
Steven Saxenberg
Jessica Wide
Sverre Wide

Redaktionsråd

Boel Berner, Linköpings Universitet
Margareta Bertilsson, Köpenhamns Universitet
Ulla Björnberg, Göteborgs Universitet
Hedvig Ekerwald, Uppsala Universitet
Peter Hedström, Institutet för framtidsstudier
Lars Bo Kaspersen, Köpenhamns Universitet
Gerd Lindgren, Karlstads Universitet
Richard Swedberg, Cornell University

Utgivning 2014

nr 1: v 12 nr 2: v 37 nr 3–4: v 51

Anvisningar till författare finns på Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se samt på omslagets tredje sida. Artikelförfattarna ansvarar själva för innehållet i respektive artikel.

Sociologisk Forskning indexerar i följande databaser: Artikelsök, Cambridge Scientific Abstracts, Current Abstracts, DBH NSD – Norwegian register of scientific journals and publishers, Internationale Bibliographie der Rezensionen Geistes- und Sozialwissenschaftlicher Literatur, IBZ – Internationale Bibliographie der Geistes- und Sozialwissenschaftlichen Zeitschriftenliteratur, Journal of Citation Reports (web of science), Periodicals Index Online, SCOPUS, Sociological Abstracts, Social Sciences Citation Index (web of science) och Social Services Abstracts.

Sveriges Sociologförbund

är en fackligt och politiskt obunden intresseorganisation för sociologer med syfte att främja sociologins vetenskapliga utveckling och praktiska tillämpning. Som medlem i Sociologförbundet får du bland annat förbundets egen tidskrift Sociologisk Forskning och den internationella tidskriften Acta Sociologica, som utkommer fyra gånger per år.

Vill du bli medlem?

Se Sociologförbundets hemsida www.sverigessociologforbund.se för information.

Sociologförbundets styrelse

Stefan Svallfors, Umeå Universitet, ordförande
Tora Holmberg, Uppsala Universitet, vice ordförande
Ingemar Johansson Sevå, Umeå Universitet, sekreterare
Åke Nilsén, Högskolan i Halmstad, kassör
Ordinarie ledamöter: Petter Bengtsson, Stockholms Universitet, Annika Jonsson, Karlstads Universitet, Susanna Nordström, Högskolan i Skövde, Anna Olofsson, Mittuniversitetet, Sverre Wide, Högskolan Dalarna
Suppleanter: Ylva Ulfsdotter Eriksson, Göteborgs Universitet, Maria Hopstadius, Mälardalens Högskola

Innehåll

Redaktören har ordet	107
Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar?	109
<i>Ylva Ulfsdotter Eriksson och Christel Backman</i>	
Att leva och sälja sin dröm: Livsstilsföretagaren mellan familjeliv, marknad och politisk retorik	137
<i>Erika Andersson Cederholm och Carina Sjöholm</i>	
Anförande: Exploring Blind Spots	157
<i>Johanna Esseveld</i>	
Recensioner.	163
Sociologförbundet har ordet	191

Redaktören har ordet

Detta nummer av *Sociologisk Forskning* innehåller två artiklar som behandlar olika aspekter av det moderna yrkeslivet och arbetsmarknaden. Den första artikeln, ”Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar?”, analyserar ett stort antal yrkesbeskrivningar och diskuterar deras roll för reproduktionen av köns- och klassmönster i yrkeslivet. För redaktionen är det ett särskilt nöje att få publicera en artikel som denna, då den också är ett slags uppföljning och utvidgning av en studie som publicerats i just denna tidskrift (året var 1977). Den andra artikeln, ”Att leva och sälja sin dröm: livsstilsföretagaren mellan familjeliv, marknad och politisk retorik”, undersöker arbetssituationen för den vad det verkar växande grupp småföretagare på landsbygden som försöker förverkliga det goda och äkta livet på landet inom ramen för en entreprenöriell rationalitet. Det blir ett slags balansakt som påverkar både yrkesliv och personlig identitet. Vidare publicerar vi i detta nummer ett inledningsanförande från Nordiska sociologförbundets 27:e konferens *Exploring Blind Spots*, en rad recensioner samt, under den återkommande rubriken ”Sociologförbundet har ordet”, ett diskussionsinlägg om forskningspolitik.

Sociologisk Forskning är Sveriges sociologförbunds vetenskapliga tidskrift. Det är förbundets och redaktionens mål att publicera vetenskapliga artiklar av hög kvalitet, att sprida sociologiska forskningsresultat och att mer allmänt bidra till att upprätthålla den sociologiska och samhällsvetenskapliga offentligheten i Sverige och i vår närmaste omgivning. En stor förändring som tidskriften står inför är en övergång till elektronisk publicering. Detta sker efter en längre tids diskussion inom förbundet, i styrelsen och senast vid förbundsstämman vid Sociologidagarna i Göteborg i mars 2014. Ett mål med denna övergång är att hålla nere kostnaderna för tidskriften. Ett annat, och på många sätt viktigare, är att öka tidskriftens spridning och tillgänglighet. Detaljerna vad gäller den kommande publiceringen är i skrivande stund inte klara, men vår målsättning är att *Sociologisk Forskning* skall publiceras digitalt, och i form av *open access*, från och med nummer 1 2015.

Som nytilträd redaktör vill jag tacka de tidigare redaktörerna Roine Johansson och Klas Borell för deras arbete med *Sociologisk Forskning* under åren 2012–2014 och för deras bistånd och stöd vid tidskriftens flytt från Östersund till Falun.

Sverre Wide
redaktör

Föreställningar om klass och kön i Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar?¹

Ylva Ulfsdotter Eriksson och Christel Backman

Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet

Notions of Class and Gender in the Employment Service Job Descriptions

This article examines whether job descriptions emphasize different characteristics and competences depending on the occupations' social class and gender relations. The study is partly a replication of a similar analysis conducted by Gesser in the 1970s. The purpose is to examine the prevalence of stereotypes in occupational descriptions provided by the Swedish state, and if the descriptions contribute to class and gender labeling of occupations and, by extension, its practitioners. Previous research has shown that career guiding materials are characterized by notions of the appropriate practitioner's class and gender. In this study we depart from the concept of doxa and argue that stereotypical images of occupations are based on common sense that remains unquestioned. The study draws on a quantitative content analysis of 420 job descriptions analyzed by various statistical methods. The overall results show that there are systematic differences. In general, social class seems to have greater impact than gender on what kind of competences that are emphasized in the descriptions. Social skills are emphasized in female dominated occupations, while physical abilities are highlighted in male-dominated occupations. To some extent, these results are uncontroversial, as it also portrays abilities necessary to do the work in different kind of occupations.

Key Words: job descriptions, stereotypes, gender, class, doxa

Arbetare kan i stort sett alla bli. Vill man bli någon annat, behövs lite extra av mental utrustning och kraven på detta ökar ju högre upp i yrkeshierarkin man kommer (Gesser 1977: 8).

I slutet av 1970-talet publicerade Bengt Gesser (1977) en artikel i *Sociologisk forskning* med titel "Campanella och AMS – manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen". I artikeln undersöker han dåvarande Arbetsmarknadsstyrelsens (AMS) yrkesbeskrivningar och hävdar att dessa inte bara är en källa till information om yrken utan att de medverkar till att reproducera den "klassmässigt betingade indelningen" av arbete (Gesser 1977: 13).

Gesser tar utgångspunkt i den historiska åtskillnaden mellan manuellt och men-

1 Analysen som presenteras i föreliggande artikel är en del av forskningsprojektet "Yrkesbeskrivningar för vägledning – individens fria val eller arbetsmarknadens selektering? som finansierats av Forte (tidigare FAS) 2009–2014 (dnr. 2008-0342). Tack till de anonyma granskarna för kloka synpunkter, Tomas Berglund och Bengt Larsson.

talt arbete och hur dessa värderas olika i samhället (Karlsson 1986; Gherardi 2011; jfr Treiman 1977; Flisbäck 2010; Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Det manuella arbetet, förknippat med kroppsarbete och fysiska ansträngningar, är underordnat intellektuella verksamheter och färdigheter. Trots att det som kännetecknar mänskligt arbete är en kombination av såväl mentala som manuella förmågor – att människan kan föreställa sig den produkt hon avser att tillverka – har klyftan mellan det mentala och det manuella, genom historien och i olika samhällstyper, materialiserats och återspeglas i den samhälleliga klassindelningen. I modern arbetsdelning utför arbetarklassen fysiska arbeten och medelklassen de mer tankeorienterade och det finns, menar Gesser, en oreflekterad föreställning om en starkt renodlad arbetsdelning: man gör antingen det ena (manuellt arbete) eller det andra (mentalt arbete). I en ensidig åtskillnad döljs att arbetaryrken har inslag av intellektuella och analytiska arbetsuppgifter, och tjänstemannayrken i hög grad kan vara praktiska. Det är svårt att föreställa sig en kranförare vid ett vägarbete som inte förstår beräkningar av vägens lutning, och svårt att bortse ifrån att yrkespraktiken för en kirurg i hög grad är praktisk.

Gessers analys syftade till att visa att åtskillnaden mellan kroppsarbete och intellektuellt arbete är djupt förankrat i samhälleliga strukturer och inte kan hävas enkom genom information och upplysning. Snarare är det så, som också empiriskt visas, att det är en distinktion som är invävd i själva tankestrukturen. Åtskillnaden mellan olika typer av yrken (mentala och manuella, arbetaklass- och tjänstemannayrken) tillika värderingar av desamma rättfärdigas och underbyggs av en ”spontan ideologi”. Det är ”en ideologi som oreflekterat kommer till uttryck på ett relativt omedvetet sätt” (Gesser 1977: 3). Det handlar om slentrianmässiga, bekväma och många gånger stereotypa trossatser och uppfattningar om vad olika yrken innebär samt vilka slags kunskaper och kompetenser som krävs för utförandet. Gesser undersöker därför hur detta återspeglas i AMS yrkesbeskrivningar och menar att det till och med ligger ett budskap i yrkesbeskrivningarna: ”[D]etta kräver vi av dig, och har du ett visst yrke så har du också vissa egenskaper” (Gesser 1977: 9) vilket betyder att de egenskaper som framhålls i yrkesbeskrivningar också förmedlar stereotypa bilder av vem den typiske utföraren är (jfr Mannberg 2003; Linde 2011; även Gottfredson 1981; Ashforth & Kreiner 1999; Flisbäck 2010).

Föreliggande artikel är delvis en replikering på ”Campanella och AMS” då vi i stora delar har upprepat Gessers studie och undersöker vilka egenskaper och kompetenser som efterfrågas i samtida yrkesbeskrivningar från Arbetsförmedlingen (AF) och huruvida dessa skiljer sig åt beroende på yrkets klasstillhörighet. Till detta lägger vi en genusanalys och undersöker om det finns skillnader beroende på om yrket är kvinno- eller mansdominerat. Det finns flera studier som visar att samhällets arbetsdelning också grundas och stödjer sig på normativa och kulturella föreställningar om genus-specifika kompetenser (Westberg-Wohlgemuth 1996; jfr Gottfredsson 1981; Wikander 1999; Bourdieu 1999). Tålmod, hjälpsamhet, att vara till lags och serviceinriktad är exempel på egenskaper som i högre grad förknippas med kvinnor medan makt, fysiskt tungt och tekniskt associeras med män. En studie av platsannonser fann att maskulint märkta ord, såsom aktiv, självsäker och analytisk var mer förekommande

i annonser för mansdominerade yrken, medan feminint associerade ord, som till exempel empati, vänlighet, responsiv nyttjades i annonser för kvinnodominerade yrken (Gaucher, Friesen & Kay 2011; jfr Cejka & Eagly 1999). Detta är, enligt forskarna, exempel på kulturella föreställningar som upprätthåller isärhållandet av kvinnor och män på arbetsmarknaden och som medverkar till att yrken genusmärks (jfr Hirdman 1988). Könsegregeringen på den svenska arbetsmarknaden, där omkring 70 procent av alla kvinnor och män arbetar i ett yrke som domineras av det egna könet (SCB 2012), tillsammans med kulturella föreställningar om kvinnor och mäns skilda förmågor och lämpligheter, leder till att yrken könsmärks. Att upprepa och hålla genusstereotyper levande försvårar för kvinnor och män att bryta mönster och välja ett "otypiskt yrke" och därmed minska segregeringen (SOU 2004:43; jfr Ulfsson & Hedenus 2014).

Syftet i föreliggande artikel är således att undersöka om det finns systematiska skillnader i yrkesbeskrivningar som kan relateras till stereotypa föreställningar om klass och kön. En utgångspunkt i vår förståelse av yrken är att de *i sig* är neutrala entiteter (Westberg-Wohlgemuth 1996) – prototyper i betydelsen grundformen av något. Det betyder att yrken i grund och botten är resultaten av arbetsdelning, en uppsättning arbetsuppgifter grupperade efter likhet i innehåll, ansvar, villkor och förutsättningar (Cain & Treiman 1981). Som ett resultat av olika processer tenderar dock yrken att bli stereotyper – förenklade bilder av den typiska utövaren som kommer till oss när vi tänker på specifika yrken (Cejka & Eagly 1999; Eagly, Johannesen-Schmidt and van Engen 2003; Ulfsson & Eriksson 2013). Det är därför av intresse att undersöka om AF medverkar till att upprätthålla stereotypa bilder av yrken genom att framhålla olika egenskaper och förutsättningar beroende på yrkets klass- och könstillhörighet.

AFs uppdrag specificeras av riksdag och regering och består av vägledningsarbete, matchning av arbetssökande och arbetsgivare samt att öka sysselsättningen (Linde 2011). I regeringens jämställdhetspolitiska mål framhålls att "Regeringens samlade insatser på området bör främja en mer effektiv och jämställd arbetsmarknad genom att underlätta för flickor och pojkar, kvinnor och män att göra aktiva studie- och yrkesval utan att begränsas av stereotypa föreställningar om kön" (Regeringen 2014). Klassmässig reproduktion till yrken beaktas dock inte i uppdraget, trots att även social klass verkar styrande i val av utbildning och yrke. Även om AF har i uppdrag att omsätta regeringens arbetsmarknadsmål är det primärt utbildningsväsendet som lyfts fram som aktörer i detta arbete. I utbildningsuppdraget innefattas yrkesvägledning (SFS 2010:800) och AFs och andra aktörers yrkesbeskrivningar används som informationsmaterial av studie- och yrkesvägledare i skolan (Wikstrand & Hedenus, kommande).

AFs uppdrag att arbeta med studie- och yrkesvägledning består bland annat av en uppsättning aktiviteter på Internet (jfr Mannberg 2003). Under rubriken *Yrken A–Ö* på AFs hemsida presenteras yrken med hjälp av yrkesbeskrivningar, kortare informativa filmer och reportage med faktiska yrkesinnehavare. I denna artikel fokuseras de yrkesbeskrivande texterna.

Det empiriska materialet består av drygt 400 yrkesbeskrivande texter som publicerats på AFs hemsida under 2010–2011. Texterna har analyserats genom kvantitativ

innehållsanalys. Studiens övergripande resultat visar att det finns systematiska skillnader i vilka förmågor och egenskaper som AF framhåller. Skillnader i frekvenser visar att i texter som beskriver mansdominerade yrken framhålls traditionellt maskulina förmågor såsom fysiska egenskaper, medan de som beskriver kvinnodominerade yrken i högre grad lyfter fram förmågor av mer social karaktär. Denna analys överensstämmer även med Gessers resultat så tillvida att mentala förmågor företrädesvis eftersöks i tjänstemannayrken och mer sällan i arbetaryrken. Den vidare analysen, regressionsanalysen, visar dock att yrkets klass tycks ha större påverkan då det är fysiska och mentala egenskaper som betonas i texterna, medan könsförhållandet i yrket har mer betydelse i yrkesbeskrivningar som framhåller sociala kompetenser.

Yrkesbeskrivande texter – tidigare forskning

Yrkesinformation och yrkesbeskrivningar kan klassificeras som brukstexter (jfr Hellspång 2001). De skall fungera som informations- och kunskapskällor för olika intressenter, såväl unga människor på väg ut i arbetslivet som äldre i omställningssituationer av olika slag (Linde 2011). I följande avsnitts redogör vi för de svenska studier som granskat denna typ av material.

Produktion av yrkesbeskrivningar

Det är anställda tjänstemän på AF som producerar de yrkesbeskrivande texterna. De utgör redaktionen för yrkesinformation. När Linde (2011) studerade hur produktionen av yrkesbeskrivande material gick till bestod redaktionen av åtta personer som delade på fyra heltidstjänster. I redaktionens uppdrag ingår att ta fram ny och uppdatera befintlig yrkesinformation.

I Lindes studie framkom att redaktionsmedlemmarna strävar efter att yrken ska beskrivas neutralt, korrekt och sakligt. Arbetet med informationen på webbplatsen beskrevs av redaktionen som ”ett demokratiskt handgrepp” (Linde 2011: 29), vilket tyder på att de uppfattar ett samhälleligt ansvar av att, i egenskap av statliga tjänstemän, producera ett material som är objektivt. De påtalade själva svårigheten i att göra rättvisa beskrivningar av yrken och uttryckte en förhoppning om att de som använder det yrkesinformerande materialet också letar information om yrken på andra ställen, exempelvis via branschinformation eller utbildningsanordnare.

Redaktionen använder sig av intervjuer med yrkesutövare, fackföreningar och branschfolk i framställningen av yrkesbeskrivningar. Dessa rekryteras delvis genom de egna kontaktnäten. De färdiga texterna diskuteras av tjänstemännen sinsemellan innan de publiceras på webben. Linde (2011: 34) problematiserar deras arbetsätt och menar att det finns en risk att texterna blir snedvridda då bakgrundsinformation om yrken ”filtreras” genom tjänstemännens medelklasshabitus och riskerar därmed att färgas av deras förståelse:

Tjänstemännen har inga problem att förstå komplexiteten i ett arbetspsykologjobb eftersom de är i samma bransch själva. /---/ Det anses svårare att förklara vad tunnplåtslagaren eller en maskinoperatör gör eftersom dessa yrken inte figurerar i tjänstemännens vardag (Linde 2011:34).

Detta, menar Linde, påverkar vad som betonas i olika yrken och kan medföra att yrken beskrivs olika. Tjänstemännen påtalade vikten av att yrkesinformation skall vara saklig och korrekt, gärna objektiv och neutral, och att yrken skall beskrivas likvärdigt. En av tjänstemännen uttryckte dock en helt annan ståndpunkt och sa att "Men det vore nästan omänskligt om man inte höll olika nivåer för yrken som inte kräver utbildning och yrken som kräver ganska hög och lång utbildning" (Linde 2011: 35).

Det finns alternativa sätt att ta fram yrkesbeskrivningar. Det amerikanska yrkeslexikonet, the Dictionary of Occupational Titles (DOT), produceras på ett annat sätt (Cain & Treiman 1981). DOT, liksom AFs yrkesbeskrivningar, fungerar som ett matchningsverktyg och används i vägledning. Informationen i DOT baseras på utförliga observationer av hur yrken och jobb faktiskt utförs. Arbeten beskrivs i enlighet med ett standardiserat format som består av 46 karaktäristiska drag. DOT är dock inte oproblematiskt. Cain och Treiman (1981:269) framhåller att uppslagsverket kritiserats för att "reflect traditional stereotypes regarding the relative complexity of the kinds of jobs typically held by women and the kinds of jobs typically held by men".

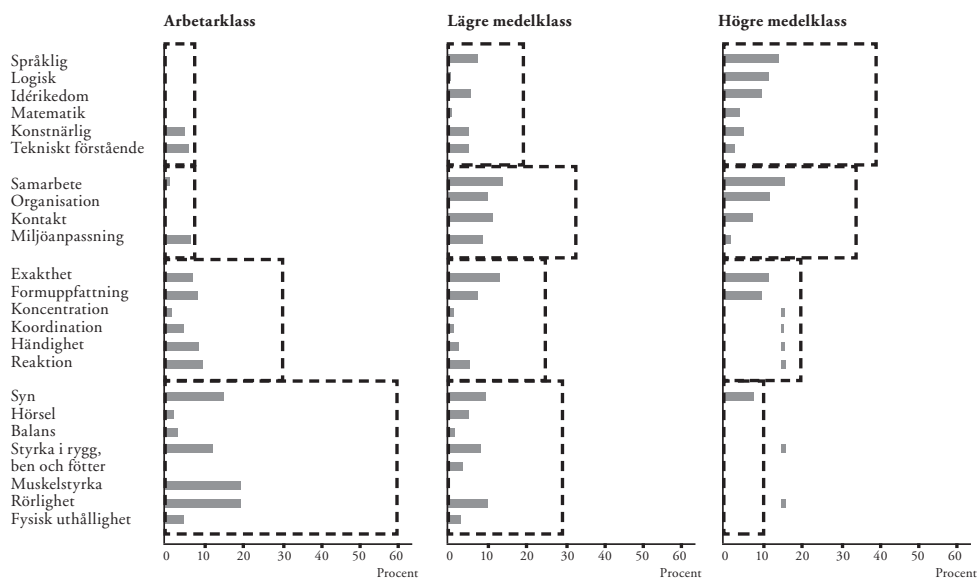
Reproduktion i yrkesbeskrivande texter

Studier på yrkesinformerande material är tämligen ringa, såväl internationellt som nationellt (Mannberg 2003). Mannberg (2003:10), som genomfört en av de mer genomgripande studierna på yrkesinformation, menar att det till och med finns ett "obefintligt intresse" för texter framtagna för studie- och yrkesvägledning. De studier som har gjorts i Sverige visar att de av AF (eller dåvarande AMS) producerade yrkesbeskrivningarna inte är neutrala eller objektiva framställningar av vad olika yrken är eller innebär. Trots att det är såväl en uttalad intention från tjänstemännen som framställer dem, som en del av AFs vägledande uppdrag (Linde 2011).

Den första studien av yrkesbeskrivningar är ovan nämnd studie av Gesser (1977) som genomfördes i slutet av 1970-talet. Han studerade yrkesbeskrivningar från Svenskt yrkeslexikon, en föregångare till det yrkesbeskrivande material som undersöks i denna artikel. Analysen gjordes på det avsnitt i texterna som kallas "Förutsättningar att beakta" vilket kan jämföras med det avsnitt i de nuvarande yrkesbeskrivningarna som heter "Att tänka på" som ligger till grund för analysen i föreliggande studie. I avsnittet fastställdes väsentliga förutsättningar och villkor i yrket samt viktiga förmågor och egenskaper. Förmågorna bestod av sju fysiska förmågor och 16 psykiska. Bland de fysiska förekom till exempel syn, hörsel, muskelstyrka, rörlighet och uthållighet och bland de psykiska återfanns exempelvis språklig förmåga, matematisk slutledningsförmåga, logiskt tänkande, organisationsförståelse, koncentrationsförmåga och samarbetsförmåga. Gesser undersökte huruvida förekomst av olika förutsätt-

ningar i beskrivningarna korrelerade med klass. De 360 yrkesbeskrivningarna klassindelades i arbetarklass samt lägre- och högre medelklass.

Diagram 1: Förutsättningar som anses önskvärda för utövare av olika yrken enligt ”Svenskt yrkeslexikon”. Anm: Förutsättningarna har också delats in i fyra huvudgrupper och det streckmarkerade diagrammet anger fördelningen av bedömningar som fallit inom respektive huvudgrupp.

Tablå från Gesser 1977: 7

För att vara verksam i ett arbetaryrke krävdes i stort sett inga mentala färdigheter, organisatorisk förståelse eller samarbetsförmåga. Det är en föreställning om arbetaryrken som Gesser menade låg i linje med de tankeströmningar som tydlig kommer till uttryck i Frederic Taylors idé om Scientific Management: en arbetare behöver inte tänka utan bara vara en utförare (jfr Braverman 1977). Behov av andra och ytterligare förmågor framhölls dock för högre tjänstemän – de behöver ha språkförmåga, idérikedom och kunna planera. De skillnader som kom till uttryck kan naturligtvis förstås som något självklart ställt i relation till en övergripande samhällelig arbetsdelning (Durkheim 1933/1997; Karlsson 1986; Ulfsdotter Eriksson 2012): Arbetaryrken kräver mer av fysiska förmågor än vad tjänstemannayrken gör, vilka däremot ställer högre krav på vissa kognitiva förmågor. En annan problematik som Gesser poängterade, som nämdes inledningsvis, var att det för yrken högre upp i yrkeshierarkin framhölls behov och krav på ”extra allt”, lite mer av förmågorna, medan det för arbetaryrken räckte med ”normal” förmåga. Det, menar Gesser, leder till en förståelse av att arbetare kan alla bli och det krävs sällan särskilt mycket kompetens av den enskilda individen. Tjänstemannayrken är dock förunnat de få utvalda (jfr Davis & Moore 1945).

Mannberg (2003) granskade i avhandlingen *Studie – och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970* ett omfattande och varierat material i avsikt att undersöka hur studie- och yrkesorientering bidrar till reproduktionen av klass- och könsstereotypa val av utbildning och yrke. Han menar att studie- och yrkesvägledningen har präglats av normativa och deterministiska föreställningar om vem som bör göra vad på arbetsmarknaden. Det är ett synsätt som återfinns i yrkesinformerande material och medverkar till en reproduktion av samhällsstrukturen avseende klass och kön. Mannberg hävdar att studie- och yrkesorienteringen som ett arbetsmarknadsanpassande verktyg också blir ett arbetsmarknadspolitiskt redskap för att tillhandahålla arbetskraft. Den medverkar till en matchning som syftar till att styra individer mot sådana yrken och branscher där det finnas behov och efterfrågan på arbetskraft, ”rätt man på rätt plats” (jfr Treiman 1977; Linde 2011) och sannolikt även till föreställningar om den ideala ”arbetaren” till olika yrken och positioner (jfr Peterson 2008).

AMS yrkesbeskrivningar har även analyserats utifrån deras reproduktion av yrkens status och genus (Ulfsdotter Eriksson 2006). I en kvalitativ innehållsanalys av 22 yrken studerades hur språkhandlingar och läsbarhet skiljde sig mellan yrken beroende på status. Studien fann att yrken med hög status beskrevs med ett mer komplicerat språkbruk än yrken med lägre status. Det kan begränsa tillgängligheten för grupper som inte besitter rätt kulturellt kapital (Bourdieu & Passeron 1970/2008). Yrken med lägre status hade ett enklare språkbruk och i högre utsträckning användes ett duande tilltal och i ingresserna ställdes frågor som relaterar till individuella egenskaper och personliga egenskaper: ”Vill du vara tillsammans med barn på dagarna? Då kanske barnskötare är ett bra arbete för dig”. Dessa språkhandlingar skiljde sig från ingresser till högstatusyrken: ”Advokatens främsta uppgift är att bevaka klientens intressen” (Ulfsdotter Eriksson 2006:192f). Vad gäller genus förekom det snarare en omvänd logik. I mansdominerade yrken framhölls krav som traditionellt förknippas med feminitet och vice versa: en polis önskades vara omhändertagande och social och en sjuksköterska tekniskt kunnig och bra på matematik.

I *Den könsuppdelade arbetsmarknaden* (SOU 2004: 43) gjorde utredaren Åsa Löfström en tentativ analys av två yrken, undersköterska och VVS-montör, och fann ”skillnader som går att hänföra antingen till den könsstämpel respektive yrke har och/eller den värdering som görs av olika yrken” (SOU 2004:43 s.166). Hon lyfte därför frågan om den vägledning som erbjuds på AF webbplats är värderingsfri och könsneutral och pekade på ett behov av en översyn av det yrkesbeskrivande materialet, särskilt ur ett genusperspektiv. I föreliggande artikel gör vi en sådan analys – ur såväl genus- som klassperspektiv.

Doxa i yrkesbeskrivningar

Tidigare forskning har visat att yrkesinformerande material bär spår av såväl klass, genus och status. Dessa resultat har teoretiskt tolkats som uttryck av olika slags samhällseliga försanthållande och som effekter av en *spontan ideologi* (Gesser 1977), ett *kollektivt medvetande* (Mannberg 2003) eller av *doxa* (Ulfsdotter Eriksson 2006). Även i

föreliggande studie förstår vi yrkesbeskrivningar som en avspegling av rådande förhållande och vardagliga förståelser, vilka också kan ha återskapande effekter.

Doxa och symbolisk makt är Bourdieus (t.ex. 1991: 165; 1992: 68f) begrepp för att visa och förklara hur våra tankar, synsätt och föreställningar inte går obefläckade förbi samhällsstrukturer och maktrelationer. Bourdieu betonar även statens unika roll som en aktör med symbolisk makt att tvinga på individer synsätt och förståelser (Bourdieu 1995). Ett av statens uppdrag är, menar han, att återskapa de tankekategorier vi har, inte minst avseende grundläggande klassifikationer som klass och kön, som ytterst kan förstå som effekter av doxa. Doxa beskriver gällande värdesystem – obestridda sanningar om hur världen ser ut och fungerar. Doxa fångar ”tankemönster och språkvanor /.../ vilka betraktas som självklara. /---/ Det som aldrig ifrågasätts (Rosengren 2008: 74). Ett exempel på doxa är vår vardagliga förståelse av kvinnor och män som diametralt olika till följd av den biologiska könsolikheten (Bourdieu 1999; Moi 1994) och att de därför är lämpade att göra olika saker (Hirdman 1988; Ulfsdotter Eriksson 2006; Peterson 2008). I detta tar doxa sig uttryck i att vi oreflekterat säger ”hon” om sjuksköterskan och ”han” om VDn (jfr Eagly, Johannesen-Schmidt and van Engen 2003; Ulfsdotter Eriksson 2013). Eller att vi spontant uppfattar att tandläkare är ett mentalt yrke – sina praktiska handlingar och arbetssätt till trots (Gesser 1977).

De tidigare studierna har på teoretisk nivå förstått det yrkesbeskrivande materialet som präglad av vardagligt försanthållande om vad som krävs i olika yrken och med en underton om vem som därför bör göra det. Då Gesser (1977) hänvisar till en spontan ideologi uppmärksammar han att ideologiska antaganden finns inbäddade i yrkesinformationen och att det är ett resultat av ett icke-problematiserat förhållnings-sätt hos textproducenterna. Det kan liknas vid hur Bourdieu (2000; jfr Rosengren 2008) beskriver det journalistiska fältet. De urval som görs i yrkespraktiken vilar på gemensamma föreställningar i det gällande sociala sammanhanget. Begreppet ideologi, liksom doxa, framhåller i hög grad styrande aspekter där det inte bara finns en gemensam uppfattning, utan att denna också inbegriper maktrelationer – mellan könen eller mellan olika klasskikt i samhället, och där dominerande grupper ges möjlighet att påverka vad vi tycker och tänker. Det handlar om konfliktorienterade perspektiv med emancipatoriska syften. Kritiska perspektiv, framhåller Rees and Garnsey (2003:556) betonar att ”whenever knowledge is deemed to be purley objective, there are power relations at work”. Då statliga tjänstemän på AF själva framhåller objektivitet och neutralitet i produktionen av texter lämpar det sig väl att anlägga ett kritiskt perspektiv på yrkesbeskrivningarna. Rosengren (2008: 75) resonerar på ett liknande sätt och skriver:

Att några eller någon ’har en doxa’ innebär att inom sina respektive domäner är agenterna överens om vissa fakta och värderingar, om ett visst sätt att uppfatta världen. Denna enighet kallar Bourdieu ibland för ett objektivt samförstånd /.../.

Rosenberg pekar här på den centrala poängen i doxa – att vi tar saker och ting för givet och finner detta som ”objektivt” eftersom vi helt enkelt är på det klara med hur saker och ting ligger till.

Mannberg (2003) stödjer sin studie i en mer konsensusorienterad tradition och använder begreppet *kollektivt medvetande* för att förklara yrkesinformationens reproducerande funktion. Delade gemensamma värderingar och medvetanden sörjer för samhällets stabilitet, ordning och fortbestånd (Durkheim 1933/1997; Dahlström 1971). Rekrytering till yrken syftar till att hitta ”rätt man till rätt plats” och den sociala skiktningen i samhället betraktas som legitim, naturlig och rättvis (jfr Davis & Moore 1945; Treiman 1977).

Dominerande grupper i samhället, resursstarka i symboliska kapital, har möjlighet att utöva det slags påtryckning som Bourdieu kallar symbolisk makt. Bourdieu beskriver detta slags makt som ”ett mildt, omärkligt våld som offren inte ser och som huvudsakligen utövas på rent symbolisk väg, via kommunikation och kunskap, eller, närmare bestämt via misskännande, erkännande och i extremfallet känslor” (Bourdieu 1999:11). Det kan exemplifieras, som Gesser gör, med hur tandläkaryrket positionerats i det sociala rummet: Trots att tandläkare är ett praktiskt yrke, som tidigare i historien var en bisyssla för smeden (att dra ut tänder med tång), har tandläkare genom lyckade professionaliserande strategier uppnått status av att primärt tolkas som ett abstrakt och teoretiskt yrke. Dyliga omkodningar kräver erkännande av samhällets dominerande grupper.

Den symboliska maktens kommunikativa inslag diskuteras av Bourdieu och Passeron (1970/2008) som kärnan i pedagogisk verksamhet. I detta är ett språklig (kulturellt) kapital med förmågan att ta emot och avkoda, till exempel texter, centralt för reproduktionen av sociala mönster. Bourdieu och Passeron (1970/2008:154) framhåller att meddelanden framförs i socialt betingade kontexter och ”ju mer institutionaliserad relationen är, desto mer explicit och kodifierad är avgränsningen”. Yrkesbeskrivningar framtagna i AFs regi är institutionellt styrda genom det statliga uppdrag myndigheten har (Linde 2011). Själva språket, som ett budskap eller innehåll förmedlas genom, är i sig en teknik för att skapa distans mellan avsändare och avsedd eller tänkt mottagare (Bourdieu & Passeron 1970/2008). Det är en teknik som kan vara svår att upptäcka då språket, och hur vi förmedlar saker och ting, är en del av den kultur som vi tar för givet – doxa (jfr Rees & Garnsey 2003). Relationen mellan könen, mellan olika samhällsklasser, mellan högt och lågt i yrkeshierarkin, mellan värderingen av mentalt och manuellt kan alla förstås som uttryck av symbolisk makt. Den kommuniceras och förmedlas på olika sätt – i arbetsvärdering där kvinnokodade arbetsuppgifter och yrken värderas lägre än maskulint kodade (Kullberg 1996; Ulfsdotter Eriksson 2006; 2013), eller som Gesser visar, i yrkesbeskrivningar gällande värderingen av praktiskt respektive teoretiskt arbete. Den ”kulturella överlagringen” (Hirdman 1988: 53), doxa, beskriver de tankescheman som finns i systemet och som bekräftar ordningen mellan olika grupper i samhället (jfr Bourdieu 1991). Det handlar bland annat om att egenskaper och förmågor genus- och klassmärks och medverkar till uppfattningar om att olika grupper är mer eller mindre lämpliga för olika slags arbetsuppgifter och yrken (Rees & Garnsey 2003; Ulfsdotter Eriksson. 2006; Peterson 2008).

Metod och material

Eftersom yrkesbeskrivningar är producerade i en viss kontext finns det en möjlighet att dessa påverkar texternas utformning (Linde 2011; jfr Rees & Gransey 2003). Den svenska arbetsmarkanden är inte bara uppdelad efter mentalt och manuellt arbete (här förstätt som en aspekt av klass) utan är också könssegregerad där sysslor och arbetsuppgifter är genusmärkta, vilket också kan ha inverkan på hur yrkena beskrivs. Texterna har identifierats som möjliga bärare av rådande strukturer.

Vi har analyserat totalt 420 yrkesbeskrivningar som laddades ned från AFs hemsida under åren 2010–2011. Studien är, som nämnts, delvis en replikering av Gesser studie. De yrkesbeskrivningar som analyseras skiljer sig dock något från de texter som Gesser analyserade. I de samtida texterna kallas det aktuella avsnittet ”Att tänka på” och motsvaras av avsnittet, ”Förutsättningar att beakta”, som Gesser analyserade från *Svenskt yrkeslexikon*. De nya texterna utgår inte, såsom de tidigare, från en fastställd lista över specifika förutsättningar och krav på förmågor, utan har en relativt stor variation av kompetenser, egenskaper, förutsättningar och färdigheter. Avsnittet innehåller olika aspekter av yrkesutövningen som läsaren bör ta i beaktande (t.ex. nattarbete och hög höjd) men häribland beskrivs även olika typer av egenskaper och kompetenser som kan krävas i yrket såsom att ha sociala förmågor, gilla barn och vara fysiskt starkt.

De faktorer som i föreliggande analys benämns som egenskaper och/eller förmågor är av lite olika karaktär. Detsamma gäller undersökta variabler i Gessers studie. Även om de kan tyckas spretiga och fånga flera olika aspekter rymms de inom begreppet kompetens (Rees & Gransey 2003). Kompetens är ett omfattande begrepp som på olika sätt relaterar till individers förmågor. När samma slags förmågor uttrycks som krav i ett yrke benämmer vi dem kvalifikationer, då är det yrket som kräver snarare än individen som har. Båda relaterar dock till arbetsdelning och yrke (Svensson 2009). Om vi nöjer oss med att samla nämnda egenskaper och förmågor inom ramen för kompetens kan vi sluta oss till att det kan handla om egenskaper, färdigheter, motivation eller kunskaper som individen har eller behöver ha för att utföra ett visst slags arbete eller befinnas lämplig för ett visst yrke (Rees & Garnsey 2003: 552). Analysen syftar i slutändan till att komprimera bilderna som ges av olika slags yrken för att på så sätt erhålla en samlad bild av hur klass och genus tar sig uttryck i yrkesbeskrivande texter.

Analytiskt tillvägagångssätt

I kodningen utgick vi ifrån Gessers uppdelning mellan mentala respektive manuella förmågor (se bilaga, tablå 1), något justerade visavi föreliggande materials innehåll (se tabell 3). Färdigheter så som händighet och fingerfärdighet har kodats som fysiska förmågor (manuella) medan noggrannhet har kodats som en mental förmåga, tillsammans med andra mer intellektuella och teoretiska färdigheter såsom språklig förmåga, organisationsförmåga, ansvarstagande med flera. Inom Gessers kategori ”mentala förmågor” återfinns egenskaper och förutsättningar som rör relationer till omgivningen. Dessa har vi valt att samla i en egen grupp vilken sammanfattar ”sociala

förmågor”. För samtliga analyserade 420 yrkesbeskrivningarna har således närvaron av olika egenskaper noterats och kodats som ”förekommande”. Texterna kodades manuellt i programvaran Atlas.it.

Resultaten från den kvalitativa bearbetningen överfördes till programvaran SPSS där varje förmåga bildade en enskild variabel. De frekvenser som anges i tabellerna 3–5 (nedan) anger i hur många yrkesbeskrivningar en viss egenskap efterfrågas samt hur de fördelas inom de oberoende variablerna yrkets klassstillhörighet samt numeriska könsförhållande.

Inom kategorin fysiska förmågor återfinns fyra variabler, sociala förmågor innehåller åtta variabler och mentala förmågor består av 17 variabler (se tabell 3–5). Variablerna är dikotomier och värdet varierade mellan 0–1 där 1 motsvaras av förekomst av egenskap i yrkesbeskrivningen. Dessa variabler ligger till grund för studiens deskriptiva ansats och har analyserats bivariat i relation till yrkets klass- och könsförhållanden i yrket. Detta för att undersöka om det föreligger systematiska skillnader i de förmågor eller förutsättningar som lyfts fram i yrkesbeskrivningarna beroende på yrkenas klassstillhörighet och/eller dess könsförhållande.

Vidare undersöktes sambandet mellan de beroende variablerna (förmågor/egenskaper) och de oberoende variablerna yrkenas klass- och könsförhållanden med hjälp av regressionsanalyser. Syftet var att undersöka i vilken utsträckning variationen av vilka egenskaper som betonas i yrkena kan härledas till yrkenas klass- och könsförhållanden. De tre grupperna av förmågor transformerades i denna analys till tre index: fysiskt, mentalt och socialt index. Dessa index bildade således nya beroende variabler. Index gör det möjligt att erhålla en samlad bild över hur olika egenskaper och förmågor förekommer i yrkesbeskrivningarna. De tre indexen mäter den underliggande bärande föreställningen i texterna. Det är rimligt att hävda att dessa index har en begreppslik reliabilitet då de på olika sätt är exempel på samma överordnade aspekt. Ett sammansatt index jämnar även ut variationer. Detta är en fördel då vi i detta steg i analysen primärt är intresserade av om en viss grupp av egenskaper efterfrågas över huvud taget.

Vi skapade även ett fjärde index för att undersöka om antalet förmågor som framhölls i beskrivningarna varierade, d.v.s., hur många olika förmågor som förekommer i texterna. Detta index kallar vi ”totala krav” och måttet avser att mäta om det förekommer fler egenskaper och förmågor i vissa yrken (jfr Gessers analys av extra starka förmågor). Konstruktionen av detta index är svagare än de tre andra då det innehåller olika slags egenskaper (fysiska, sociala, mentala). Syftet är emellertid att undersöka om det framhålls kvantitativt fler olika slags kompetenser beroende på yrkets klass eller genus. Till skillnad från Gesser har vi inte undersökt styrkan i de förutsättningar som framhålls. I vissa fall beskrivs dessa i termer av att en potentiell yrkesutövare ”måste” ha vissa förmågor: ”En taxiförare har mycket personkontakter och en förutsättning för arbetet är att man är serviceinriktad”. I andra yrken kan dylikt uttryckas som ett önskemål såsom uttryck för tandsköterska ”Det är en fördel att ha lätt för att få kontakt med människor”. Men vilket eftertryck egenskaper och förmågor betonas har vi alltså *inte* studerat.

För att möjliggöra OLS-regressioner dummykodades de oberoende variablerna. För klass har gruppen arbetaryrken utgjort referenskategori och för könsförhållande de kvinnodominerade yrkena.

Klass- och könsförhållande

De 420 yrkena har klassbestämts via Standard för svensk yrkesklassificering (SSYK) (se tabell 1). I grupperingen har vi i stort sett följt den uppdelning Gesser hade. Högre tjänstemannayrken utgörs av yrken som tillhör SSYK 1–2 (ledningsarbete och yrken med krav på längre akademisk utbildning), vilket utgör drygt 26 procent av yrkesbeskrivningarna. Denna grupp innehåller till exempel yrkesbeskrivningar för apotekare, läkare, journalist, datayrken och olika nivåer av ledningsarbeten. Lägre tjänstemannayrken omfattar knappt 30 procent av yrkesbeskrivningarna och inbegriper yrken som klassificerats i gruppen 3 (kortare högskoleutbildning) samt 4 (kontors- och kundservice som kräver gymnasiekompetens). Här återfinns yrken som sjuksköterska, tekniker och poliser samt administratörer, kundansvariga med flera. I SSYK-grupperna 5–9 återfinns kvalificerade och okvalificerade arbetaryrken av olika slag såsom service – och omsorgsyren, hantverkare, jordbruk, industriarbete och lagerarbete. Denna grupp omfattar drygt 44 procent av yrkesbeskrivningarna.

Vår indelning är givetvis grov men svarar mot det samband som ofta ses mellan utbildningsbakgrund och klasstillhörighet. Fördelningen av yrkesbeskrivningarna i termer av högre- och lägre tjänstemanna- och arbetaryrken överensstämmer i delar med Gessers material där lägre medelklassyrken utgjorde 40 procent, men högre tjänstemannayrken endast 16 procent. Den senare är dock en grupp som ökat sedan 1970-talet (Berglund & Schedin 2009; Bengtsson 2010). Kvalifikationskraven i yrken och på arbetsmarknaden har också ökat (le Grand, Szulkin & Thålin 2001).

Tabell 1: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter SSK (social klass) (procent, frekvenser).

SSK	Antal	Fördelning	Klass
1. Ledningsarbete	9	2,1	Högre tjänstemän 26,4 %
2. Arbete som kräver teoretisk specialistkompetens	102	24,3	
3. Arbete som kräver kortare högskoleutbildning	104	24,8	Lägre tjänstemän 29,3 %
4. Kontors- och kundservicearbete	19	4,5	
5. Service-, omsorgs- och försäljningsarbete	41	9,8	Kvalificerade och okvalificerade arbetaryrken 44,3 %
6. Arbete inom jordbruk, trädgård, skogsbruk och fiske	14	3,3	
7. Hantverksarbete inom byggverksamhet och tillverkning	76	18,1	
8. Process- och maskinoperatörsarbete, transportarbete m.m.	44	10,5	
9. Arbete utan krav på särskild yrkesutbildning	11	2,6	
Totalt	420	100	

Yrkesbeskrivningarna har också grupperats efter numerära könsförhållanden i yrkena. Utifrån SCBs yrkesregister har vi tagit fram data på samtliga 420 yrken för att bestämma om yrket är kvinno- eller mansdominerat eller könsbalanserat jämnt (om en fördelning på 40/60 %. Jfr SCB 2012:4). I tabell 2 beskrivs hur materialet fördelar sig över kön. Hälften av yrkesbeskrivningar redogör för mansdominerade yrken.

Tabell 2: Yrkesbeskrivningarna fördelat efter numerära könsförhållanden i yrket (procent, frekvens).

Könsförhållande	Procent	Frekvens
Kvinnodominerade	26	109
Mansdominerade	51,7	217
Könsbalanserat jämna	22,4	94
Totalt	100	420

Det finns inget enkelt samband mellan andelen kvinnor respektive män i ett yrke och dess genusmärkning. Ett yrke blir till exempel inte "manligt" enbart till följd av att det består av en majoritet av män. Britton (2000) hävdar tvärtom att forskare ofta begår fel i att sammanblanda och tala om köns- eller genusmärkning endast genom det numerära könsförhållandet. Hon menar att huruvida ett yrke betraktas som feminint eller maskulint inte är detsamma som att det i huvudsak är kvinno- eller mansdominerat. Läkare är ett yrke som idag är könsbalanserat jämnt men som ändå i hög grad associeras med män (Ulfsdotter Eriksson 2006; 2013). Genusmärkning är en sammansatt process där yrken kommer att associeras med ettdera könets typiska drag och har sin grund i socialisationsprocesser och inläring av kulturella normer och värderingar (Westberg-Wohlgemuth 1996). I denna text utgår vi dock ifrån att det går att dela upp yrken beroende på numerära könsförhållanden i yrken på samma sätt som vi utgår från att det går att dela upp yrken utifrån social klass. Det är en nödvändig förenkling som möjliggör vårt primära syfte med analysen: att undersöka relationen mellan förekomst av vissa typer av egenskaper och förmågor samt klass- och könsförhållanden för yrken. Att "könsbestämma" yrken på grundval av andelen kvinnor respektive män är, likaväl som klassindelningen, grov och ytterst ett slags social konstruktion. Sociala klasser baseras normalt på yrkestillhörighet och finns, om vi följer Bourdieu (1995:21), enbart "på pappret". På samma sätt är procentuella representationen av könen en "papperprodukt" för att könsklassificera yrket.

Egenskaper och förmågor i yrkesbeskrivande texter

Resultaten presenteras i två steg. Först redovisas närvaro och frekvens av fysiska, mentala och sociala förmågor i texterna samt hur de fördelar sig över yrkenas klassposition och könsförhållande. I detta beskrivs på en tämligen detaljerad nivå vilka slags egenskaper som efterfrågas i AFs yrkesbeskrivningar. Därefter undersöker vi om karaktärsbeskrivningarna av yrken, avseende vilka egenskaper och förmågor som lyfts fram i texterna, statistiskt sätt beror på yrkets klassmässiga position och/eller dess könsförhållande. Genom att undersöka dessa samband studeras yrkesbeskrivningarna som en reproduktiv mekanism: om yrket beskrivs på ett entydigt könat eller klasskodat sätt förstärks också bilden av yrket som varande ett typiskt "arbetarklass" eller "kvinnoyrke". De medverkar i så fall till processer av genus- eller klassmärkning.

Fysiska förmågor

"God fysik" är den egenskap som är mest förekommande i yrkesbeskrivningarna generellt. I 31 procent av yrkesbeskrivningar framhålls något slags fysiskt krav. Att skriva fram fysiska förutsättningar är vanligare i arbetarklassyrken. De beskrivs i högre utsträckning som manuella i jämförelse med tjänstemannayrken (se tabell 3): 72 procent av de beskrivningar som lyfter fram god fysisk förmåga är arbetarklassyrken vilket kan jämföras med 18 procent av lägre tjänstemannayrken och 9 procent i högre tjänstemannayrken. Av de yrkesbeskrivningar som framhåller "händighet" som en efterfrågad kompetens är 79 procent arbetarklassyrken.

Tabell 3: Förekomst av fysiska förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Fysiska förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mansdom	Jämnt	Total %
<i>God fysik</i>	130	31	72	18	9	99	22	59	19	100
<i>Påfrestande arbetsmiljö</i>	47	11	87	6	6	99	15	70	15	100
<i>Hälsokrav</i>	33	8	58	42	0	100	10	79	12	101
<i>Händig</i>	28	7	79	18	4	101	15	68	18	101

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie. Den totala förekomsten har räknats fram genom att ställa antal träffar i relation till antal yrkesbeskrivningar (God fysik: 130/420).

Det finns också en tydlig skillnad i hur fysiska förmågor används i beskrivningar av mans- respektive kvinnodominerade yrken. Det är betydligt vanligare att framhålla att det ställs särskilda hälsokrav på yrkesutövaren i de mansdominerade yrkena. Skillnaderna är ungefär lika stora i hur ofta beskrivningarna efterfrågar god fysik hos yrkesutövaren. Det är intressant, och möjligen anmärkningsvärt, att kvinnodominerade yrken i så låg utsträckning tar fasta på fysiska förutsättningar och krav. Det är fler kvinnor än män som arbetar deltid till följd av fysiskt (och psykiskt) tunga arbeten (SCB 2012). Vidare visar statistik att såväl kvinnor som män är fysiskt uttröttade efter en arbetsdag (49 resp. 44 %). Det är något fler män än kvinnor som enligt SCB statistiskt har fysiskt tunga jobb (10 resp. 17 %) med lyft om mer än 15 kg flera gånger per dag. Kvinnor utsätts dock i högre utsträckning för hot om våld i sin yrkesutövning (18 resp. 10 %). Det är möjligt att AF underskattar de fysiskt krävande inslagen i kvinnodominerade yrken.

Mentala förmågor

Den kvalitativa analysen av de yrkesbeskrivande texterna utmynnade i 17 variabler som avspeglar mentala förutsättningar och förmågor av olika slag. Noggrannhet och att tåla stress framhålls mest frekvent och förekommer i 16 respektive 15 procent av yrkesbeskrivningarna. Därefter följer självständighet och att ha språklig förmåga. I det yrkesbeskrivande materialet är det mindre vanligt att lyfta fram logiskt tänkande, analytisk och matematisk förmåga och dessa nämns endast i mellan 5 och 10 stycken beskrivningar, vilket motsvarar 1–3 procent av texterna.

Tabell 4: Förekomst av mentala förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Mentala förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mansdom.	Jämnt	Total %
Noggrannhet	68	16	49	34	18	101	32	53	15	100
Tåla stress	63	15	22	43	35	100	29	22	49	100
Självständighet	51	12	35	35	29	99	20	63	18	101
<i>Språklig förmåga</i>	52	12	19	40	40	99	25	48	27	100
Organisationsförmåga	36	9	14	36	50	100	17	50	33	100
<i>Tekniskt kunnande</i>	36	9	39	39	22	100	25	61	14	100
Ledarförmåga	31	7	10	35	55	100	29	45	26	100
Ansvarstagande	30	7	43	27	30	100	37	57	7	101
<i>Färg- och formuppfattning</i>	28	7	54	25	21	100	18	43	39	100
Psykiskt påfrestande	25	6	24	32	44	100	60	20	20	100
Problemlösförmåga	19	5	5	42	53	100	37	37	26	100
<i>Konstnärlig och musikalisk förmåga</i>	19	5	32	32	37	101	5	37	58	100
Simultan-kapacitet	16	4	56	19	25	100	31	31	38	100
<i>Logiskt tänkande</i>	14	3	36	29	36	101	0	71	29	100
Stabilitet och mognad	10	2	30	60	10	100	30	60	10	100
Analytisk förmåga	8	2	0	38	63	101	0	37	63	100
<i>Matematisk förmåga</i>	5	1	60	20	20	100	20	60	20	100

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie.

I Gessers studie framhölls olika slags mentala förmågor och förutsättningar primärt för högre tjänstemannayrken. De samtida beskrivningarna ser således delvis annorlunda ut då en del av de mentala förmågorna efterfrågas även i arbetaryrken. Vidare tycks betoningen av analytisk, matematisk och logisk förmåga generellt ha minskat. I övrigt kan noteras att noggrannhet, tekniskt kunnande, färg- och formuppfattning efterfrågas i något fler i yrken som klassificerats som arbetarklass, medan språklig förmåga, organisations- och ledarförmåga samt problemlösande förmåga är mer förekommande i tjänstemannayrken. Stabilitet och mognad är en tämligen sällsynt framhållen förmåga som i högre utsträckning förekommer i texter som beskriver lägre tjänstemannayrken.

Det är bara yrkesförutsättningen ”psykiskt påfrestande” som slår igenom bland yrkesbeskrivningar som behandlar kvinnodominerade yrken. Att tåla stress, samt att ha konstnärliga och analytiska förmågor betonas i fler av de könsbalanserat jämna yrkena. Det är värt att notera att det inte ställs krav på analytisk förmåga eller logiskt tänkande i något kvinnodominerat yrke. Detta är också egenskaper som traditionellt associeras med maskulinitet (Westberg-Wohlgemuth 1996). Noggrannhet, en egenskap som ofta associeras med femininitet, återfinns också i flera av de beskrivningar som gäller kvinnodominerade yrken, men än mer i de som beskriver mansdominerade yrken. Vad gäller ansvar och problemlösning, vilka traditionellt associeras med maskulinitet (jfr Ulfsdotter Eriksson 2013) förekommer även dessa förmågor i kvinnodominerade yrken. Teknisk förmåga och självständighet återfinns i fler beskrivningar av mansdominerade yrken, vilket också överensstämmer föreställningen om maskulinitet. I övrigt förekommer samtliga mentala förmågorna primärt i de mansdominerade yrkena. Dessa är, som nämnts, även fler till antalet.

Sociala förmågor

De sociala förmågorna består av åtta variabler. De är alla av sådan karaktär att de berör relationen till andra: arbetskramrater, klienter eller kunder. Den enskilt mest förekommande egenskapen som efterfrågas är kontaktförmåga. Det efterfrågas 125 gånger i de 420 texterna. Det är en förmåga som efterfrågas i stort sett samma omfattning i såväl arbetaryrken som i tjänstemannayrken. Att framhålla samarbetsförmåga är också vanlig och det görs i 87 stycken av texterna. Samarbetsförmåga tycks dock vara en egenskap som primärt betonas i tjänstemannayrken. Detsamma gäller empati, att gilla barn, förmåga till konflikthantering och människokänedom. Serviceförmåga och flexibilitet är dock förmågor som mer frekvent omnämns i arbetarklassyrken.

Tabell 5: Förekomst av sociala förmågor i yrkesbeskrivningar fördelat över klass- och könsförhållande (frekvens, procent).

Sociala förmågor	Total förekomst		Fördelning över klass				Fördelning över könsförhållande			
	n	%	Arbetare	Lägre tjm.	Högre tjm.	Total %	Kvinnodom.	Mans-Dom	Jämnt	Total %
Kontaktförmåga	125	30	30	36	34	100	45	26	30	101
Samarbetsförmåga	87	21	24	41	35	100	28	48	24	100
Serviceinriktad	62	15	53	40	7	100	37	42	21	100
Empati	27	6	22	30	48	100	74	15	11	100
Flexibilitet	27	6	41	26	33	100	30	60	11	101
Gilla barn	12	3	8	17	75	100	42	8	50	100
Konflikt-hantering	12	3	17	42	42	101	50	25	25	100
Människokännedom	6	1	17	50	33	100	50	17	33	100

Kommentar: Kursiverade förmågor även i Gessers studie.

Avseende klass finns det igen tydlig systematik – olika slags sociala förmågor efterfrågas i alla slags yrken. Dock kan noteras att samarbetsförmåga framhålls i något högre grad i tjänstemannayrkena, vilket även vad fallet i Gessers analys. I beskrivningar av arbetarklassyrken betonas dock i högre utsträckning behovet av att vara serviceinriktad. Detta är sannolikt också logiskt då flera av de yrken som klassificeras i denna grupp också är så kallade serviceyrken (jfr Berglund & Schedin 2009). Att vara flexibel nämns också i högre utsträckning i arbetarklassyrken.

När de åtta sociala egenskaperna studeras visavi könsförhållande blir den sammantagna bilden att de i högre utsträckning efterfrågas i kvinnodominerade yrken. Det gäller framförallt förmåga till kontakt, konflikthantering och människokännedom – och inte minst empati som i 3 av 4 fall efterfrågas i kvinnodominerade yrken. Samarbetsförmåga och flexibilitet är dock sociala kompetenser som i högre grad betonas i de mansdominerade yrkena. Sociala förmågor inbegriper en rad olika aspekter som också traditionellt förknippas med feminitet (Westberg-Wohlgemuth 1996), och en skillnad mellan de sociala kompetenser som betonas i yrkesbeskrivningar av mansdominerade yrken i jämförelse med de kvinnodominerade ligger i vilken slags social relation yrket ställer krav på. De förmågor som är mer förekommande i mansdominerade yrken berör i högre grad inom-organisatorisk social förmåga, det vill säga förhållandet till arbetskamrater, och handlar om de relationella krav som ställs i att lösa en arbetsuppgift (flexibelt och i samarbetsanda). De som framhålls i de kvinnodomine-

rade berör i högre grad mellanmännsliga relationella förmågor – att aktivt förhålla sig till andra människor i brukar- och klientrelationer. Detta är sannolikt en rimlig framställning ställt i relation till vilken relation till avnämaren olika yrken har.

Så här långt i analysen är det möjligt att konstatera att vissa resultat överensstämmer med Gessers studie (1977). Beskrivningarna tenderar att uppmärksamma manuella kompetenser när det handlar om arbetarklassyrken, medan det för medelklassyrken det istället är mentala och sociala förmågor som framhålls. De mentala förmågorna konkretiseras också i högre grad genom att vara fler till antalet, vilket stärker intrycket av det krävs lite mer av dem som vill vara verksamma i högre tjänstemannayrken. Som Gesser påpekade så handlar det inte om en fullständig avsaknad av mentala inslag i arbetarklassyrken eller en brist på manuella inslag i medelklassyrken – snarare handlar det om starka kulturella narrativ och stereotyper om vad som skiljer arbetaryrken från tjänstemannayrken.

Avseende kön tycks det också föreligga vissa systematiska skillnader och beskrivningarna innehåller fler kommentarer om fysiska förmågor i mansdominerade yrken. Fler kvinnodominerade yrken utmålas som psykiskt påfrestande och där behov av att tåla stress framhålls. I kvinnodominerade yrken efterfrågas inte logiska och analytiska kompetenser, men dock flera sociala förmågor. I dessa framförallt sådana som är centrala i "front stage"-arbete, det vill säga, där yrkesutövaren möter och interagerar med personer som kommer utifrån organisationen ifråga – såsom en klient, brukarare eller kund (jfr Collins 1992; Hochschild 2003; Peterson 2008).

Samband mellan förmågor, klass och kön

Analysen ovan visade att AFs yrkesbeskrivningar framhåller olika egenskaper och förmågor i arbetarklass- respektive tjänstemannayrken, samt i kvinno- och mansdominerade. För att undersöka om det går att säkerställa ett statistiskt samband mellan egenskaper och förmågor i de yrkesbeskrivande texterna och yrkenas klass- och könssammanhang har vi genomfört ett antal regressionsanalyser. För detta syfte skapades tre index för de olika typerna av förmågor: fysiskt, socialt samt mentalt. Dessa utgör således de beroende variabelerna. Eftersom vi också var intresserade av att se huruvida "kravbilden" skilde sig åt mellan olika yrken (efterfrågan på fler kompetenser) skapades även ett index av samtliga efterfrågade förmågor i varje yrkesbeskrivning. Denna nya variabel har vi kallat "totala krav".

I tabell 6 framkommer, såsom även i den bivariata analysen, att fysiska förmågor i högre utsträckning framhålls i arbetarklassyrken jämfört med tjänstemannayrken, likaväl i företrädesvis i mansdominerade (modell 1–2). Sambandet mellan könsdominans (mansdominerat) och förekomst av fysiska förmågor försvinner dock när vi kontrollerar för både klass och kön (modell 3). Det kan förklaras av att det finns fler mansdominerade yrken i gruppen arbetarklass och att de kvinnodominerade yrkena i högre grad återfinns i lägre och högre tjänstemannayrken. Sammantaget visar analysen att klass har en större enskild effekt än kön avseende efterfrågan på fysiska förmågor och modellen förklarar knappt 26 procent av variationen i yrkesbeskrivningarna (R^2_{adj}).

Tabell 6. Fysisk index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	-0,380***		-0,371***
Högre tjänstemän	-0,516***		-0,515***
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		0,230***	0,063
Könsbalanserat		0,025	0,074
Intercept	0,946***	0,394***	0,870***
R ² adj.	0,256	0,042	0,257
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–4

De mentala förmågorna, sammanfattade i indexet ”mentalt” i tabell 7, förekommer i högre utsträckning i yrken som har klassificerats som tjänstemannayrken (lägre och högre), däremot finns ingen signifikant skillnad avseende kön (modell 1–2). Variationen i utfallet förklaras i modellen till 10 procent av klassförhållandet i yrket (R²adj.= 10%).

Tabell 7. Mentalt index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,297***		0,299***
Högre tjänstemän	0,293***		0,284***
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		- 0,067	0,041
Könsbalanserat		0,093	0,078
Intercept	0,806***	1,239***	0,717 ***
R ² adj.	0,103	0,016	0,102
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–17.

I tabell åtta kan vi vidare utläsa att de sociala förmågorna i högre utsträckning efterfrågas i lägre och högre tjänstemannyrken jämfört med arbetaryrken (modell 1), samt i kvinnodominerade yrken (modell 2). Signifikansen för dessa oberoende variablers påverkan kvarstår i modell 3 där vi kontrollerar för både klass och kön, om än med något lägre styrka. Modellen förklarar knappt 15 procent av variationen ($R^2_{adj}=14,7\%$) i förekomst av sociala förmågor i yrkesbeskrivningarna och då vi för in klass ökas förklaringsvärdet endast med två procentenheter. Det tyder på att genus har större påverkan.

Tabell 8. Socialt index (summerat index). Multiple regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,241***		0,162***
Högre tjänstemän	0,219***		0,133*
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		-0,431***	-0,377***
Könsbalanserat		-0,188***	-0,193***
Intercept	0,602***	1,330***	1,122***
R^2_{adj} .	0,061	0,127	0,147
N	420	420	420

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Index = 0–8.

I de yrkesbeskrivningar som Gesser analyserade betonades i vilket utsträckning olika förmågor krävdes, till exempel i termer av "normal styrka" eller "mycket god syn". Då de äldre och de samtida texterna skiljer sig åt i framställning har vi inte kunnat göra en dylik analys men utifrån Gesser slutsats, att det krävs *mer* av yrkesutövare högre upp i yrkeshierarkin, har vi valt att skapa ett index på alla förmågorna, här kallat "totala krav". I denna variabel har vi således sammanfogat samtliga kodade förmågor. I tabell 9 framkommer att de oberoende variablerna, klass- och könsförhållande, förklarar en tämligen liten del av variationen i yrkesbeskrivningarna ($R^2_{adj} = 4,5\%$), även om det för vissa variabler förekommer statistiskt säkerställda skillnader. I yrkesbeskrivningarna framhålls något fler förmågor i tjänstemannyrken jämfört med arbetaryrken, samt något färre i mansdominerade yrken jämfört med de kvinnodominerade (modell 3).

Tabell 9. Totala krav index (summaterat index). Multipel regression (OLS). Standardiserade B-värden.

	Modell 1 (Klass)	Modell 2 (Kön)	Modell 3 (Klass och kön)
Klass (SSYK)			
Arbetare (ref)			
Lägre tjänstemän	0,200***		0,160**
Högre tjänstemän	0,109*		0,054
Köndominans i yrket			
Kvinnor (ref)			
Mansdominerat		-0,198***	-0,159**
Könsbalanserat		-0,033	-0,024
Intercept	2,371***	2,991***	2,723***
R ² adj.	0,030	0,028	0,045
N	420	420	420

* p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001. Index = 0–29.

Diskussion och slutsatser

I denna artikel har vi undersökt huruvida AFs yrkesbeskrivningar framhåller olika egenskaper och förmågor beroende på yrkets klasstillhörighet och dess könsförhållande. Studien är delvis en replikation av Gessers (1977) undersökning som visade att yrkesbeskrivningar, genom ett slags spontan ideologi, reproducerade klasstereotypa bilder av yrken och dess utövare. Föreliggande artikel har även studerat om de samtida yrkesbeskrivningarna medverkar till en genusmärkning av yrken på så vis att könsstereotypa egenskaper och förmågor framhålls beroende på yrkets numerära könsförhållande (jfr Cain & Treiman 1981). Analyserna visade att yrkets klass har större genomslag på vilka manuella och mentala förmågor som skrivs fram än dess numerära könsförhållande. Men i fråga om social kompetens råder motsatt förhållande och det tycks som att könsförhållandet i yrket påverkar betoningen av sociala förmågor.

Den samlade bilden av yrkesbeskrivningarna är att arbetaryrken i högre utsträckning beskrivs som fysiska, tjänstemannayrken som mentala och kvinnodominerade yrken som sociala. Detta innebär att informationsmaterialet svarar mot de vardagliga föreställningar vi har om yrken. Dessa föreställningar är emellertid också en spegling av de faktiska praktiker som återfinns i yrken av olika slag. Som påtalats av Linde (2011; jfr Backman, Hedenus och Ulfsson, kommande), har AF en inneboende spänning i själva uppdraget att ta fram yrkesinformation som på samma gång ska vara trovärdigt gentemot hur en yrkespraktik faktiskt ser ut *och* utmanande av sociala strukturer och stereotypa bilder. Frågan är dock om inte trovärdigheten i AFs yrkesbeskrivningar hade ökat om själva produktionen av texterna hade sett annorlunda ut. Här kan man jämfö-

ra med hur det amerikanska yrkeslexikonet produceras genom grundliga observationer av yrkespraktiker och där texterna är korta och koncisa beskrivningar av yrket (Cain & Treiman 1981). Emellertid kvarstår frågan om det alls är möjligt att undkomma stereotypisering så länge behovet av och en önskan om att ange fysiska och psykiska kapaciteter och intressen kvarstår. När texter fylls med karaktärsbeskrivningar personifieras yrkena och det blir lättare eller svårare för en potentiell framtida yrkesutövare att känna igen sig (jfr Ulfsdotter Eriksson & Hedenus 2014).

En övergripande poäng med en studie som denna är att undersöka, inte bara förekomst av stereotypa bilder i officiella myndighetsmaterial, utan också att närma sig frågan om kodnings- eller märkningsprocesser. Som Britton (2000) påpekar (jfr West & Zimmerman 1987) ligger genuskodningen inte i en majoritet av kvinnor eller män i ett yrke, utan snarare i de föreställningar som införlivas och återskapas i ett sådant faktum. De risker, eller problem, som finns med att skriva fram lämpliga egenskaper, och som vi vill peka på här, är dels att de kan leda till en felaktig självsortering, dels att de tenderar att skapa och återskapa stereotypa bilder. Fingerfärdighet är till exempel en egenskap som traditionellt kopplas till femininitet (Westberg-Wohlgemuth 1996) men som likaväl kan vara eftersökt i manligt dominerade yrken.

Vår analys av AFs yrkesbeskrivningar visar att stereotypa bilder av yrkesutövare framförallt gäller klassmässigt associerade egenskaper och förmågor, i mindre grad genusmärkta. Det är möjligen så att AF – inte minst i ljuset av olika statliga och politiska jämställdhetsinitiativ – är mer medvetna om genusmärkning och könsstereotypa yrkesbilder (jfr Ulfsdotter Eriksson 2006) och därför är mer genussensitiva i kopplingar mellan yrke och egenskaper. Rosengren (2008) poängterar att det är möjligt att medvetandegöra sina ”common sense”-föreställningar – doxa är inte helt bestämmande för hur vi ska tänka och tycka. Han framhåller att var och en av oss kan utmana och ifrågasätta det som uppfattas som allenarådande, naturligt och accepterat. Det är också ett syfte med kritisk forskning. Bara genom att belysa, visa och ifrågasätta kan förhärskande bilder utmanas och förändras.

Referenser

- Ashforth, B. E. & G. E. Kreiner (1999) ”How can you do it?: Dirty work and the challenge of constructing a positive identity”, *Academy of Management Review* (24): 413–434.
- Backman, C., A. Hedenus & Y. Ulfsdotter Eriksson (kommande) ”Stereotyper och brytare i yrkesbeskrivande text och film”, *Arbetsmarknad & Arbetsliv*.
- Bengtsson, Mattias (2010) ”Olika sidor av klass”, 12–21 i M. Oskarson, M. Bengtsson & T. Berglund (red.) *En fråga om klass: Levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Liber.
- Berglund T, Schedin S (2009) ”Social klass och arbete”, 19–40 i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu, P. & J.C. Passeron (1970/2008) *Reproduktionen*. Lund: Arkiv.
- Bourdieu, P. (1991) *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, P. (1992) *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, P. (1995) *Praktiskt förnuft. Bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos
- Bourdieu, P. (1999) *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Braverman, H. (1977) *Arbete och monopolkapital: Arbetets degradering i det tjugonde århundradet*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Britton, D.M. (2000) "The epistemology of the gendered organization", *Gender and Society*, 14(3), 418–434.
- Cain, P. & D.J. Treiman (1981) "The dictionary of occupational titles as a source of occupational data". *American Sociological Review*. 46 (3): 253–278.
- Cejka, M.A. & A.H. Eagly (1999) "Gender-Stereotypic Images of Occupations Correspond to the Sex Segregation of Employment". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 25:413–423.
- Collins, R. (1992) "Women and the Production of Status Cultures" 213–231 i M. Lamont & M. Fournier (red) *Cultivating Differences. Symbolic Boundaries and the Making of Inequality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Dahlström, E. (1971) *Klasser och samhällen: Teorier om social skiktning och social integration*. Stockholm: Prisma.
- Davis, K. & W. Moore (1945) "Some principals of stratification", *American Sociological Review*, 10 (2):242–249.
- Durkheim, É. (1933/1997) *The division of labor in society*. New York: The Free Press.
- Eagly, A. H., M. C. Johannesen-Schmidt & M. L. van Engen (2003) "Transformational, transactional, and laissez faire leadership styles: A meta-analysis comparing women and men", *Psychological Bulletin* 29 (4):569–591.
- Flisbäck, M. (2010) "Från generell bild till individuellt ansikte. Att hantera oförståelse i fyra lågstatusyrken", *Sociologisk forskning* (1)10:29–50.
- Gaucher, D., J. Friesen & A.C. Kay (2011) "Evidence That Gendered Wording in Job Advertisements Exists and Sustain Gender Inequality". *Journal of Personality and Social Psychology*. 101(1):109–128.
- Gesser, B. (1977) "Campanella och AMS – manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen". *Sociologisk forskning*. 2:1–14.
- Gherardi, S. (2011) "Ways of Knowing: Gender as a Politics of Knowledge?" 51–64 i E. L. Jeanes, D. Knights & P. Y. Martin (red.) *Handbook of Gender, Work and Organization*. West Sussex: Wiley.
- Gottfredsson, L.S. (1981) "Circumscription and Compromise: A Developmental Theory of Occupational Aspirations". *Journal of Counseling Psychology Monograph*. 28(6):545–579.
- Hellspång, L. (2001) *Metoder för brukstextanalys*. Lund. Studentlitteratur.
- Hirdman Y. (1988) "Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning", *Kvinnovetenskaplig tidskrift* (3):49–63.
- Hochschild, A. R. (2003) *The managed heart. Commercialization of human feelings*. Berkeley: University of California Press.
- Karlsson, J.C. (1986) *Begreppet arbete: Definitioner, ideologier och sociala former*. Lund: Arkiv.

- Kullberg, C. (1996) "Likvärdigt arbete", 84–92 i E. Cedersund & C. Kullberg (red.). *Arbetsvärdering. Teori. Praktik. Kritik*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- le Grand, C., Szulkin, R., Tåhlin, M. (2001) "Har jobben blivit bättre? En analys av arbetsinnehållet under tre decennier" 79–120 i J. Fritzell, M. Gähler, O. Lundberg (red.) *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde*. SOU 2001:53.
- Linde M. (2011) *Villkorad av verkligheten – Om produktionen av Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar*. Masteruppsats i sociologi. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Mannberg J. (2003) *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970*. Umeå: Umeå Universitet.
- Moi, T. (1994) "Att erövra Bourdieu", *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* (4):3–19.
- Peterson, H. (2008) "Gendered Work Ideals in Swedish IT Firms: Valued and Not Valued Workers", *Gender, Work and Organisation* 14(4):333–348.
- Regeringen (2014) <http://www.regeringen.se/sb/d/12016/a/127986>. 2014-06-25.
- Rees, B. and Garnsey, E. (2003) "Analysing Competence: Gender and Identity at Work", *Gender, Work and Organisation* 10(5):551–578.
- Rosengren, M. (2008) *Doxologi. En essä om kunskap*. Lund: Retorikförlaget.
- SCB (2012) *På tal om kvinnor och män. En lathund om jämställdhet*. Stockholm: SCB. SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden: betänkande av utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden*. Stockholm: Fritzes.
- Svensson, L. G. (2009) "Arbete och kompetens", 199–240 i T. Berglund & S. Schedin (red.) *Arbetslivet*. Lund: Studentlitteratur.
- Treiman, D.J. (1977) *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Wiley.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & A. Hedenus (2014) "Unga människor och (o)möjliga yrkesidentiteter" 220–242 i E. Sorbring, Å. Andersson & M. Molin (red.) *Att förstå ungdomars identitetskapande. En inspirations- och metodbok*. Stockholm: Liber AB.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2013) "Grading Occupational Prestige: The Impact of Gendered Stereotypes". *The International Journal of Organizational Diversity*. 13 (1):1–10.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. & M. Flisbäck (2011) *Yrkesstatus – Erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö. Liber.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2006) *Yrke, status och genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Akademisk avhandling. Göteborgs universitet. Sociologiska institutionen.
- Ulfsdotter Eriksson, Y. (2012) *Begreppbart Yrke*. Malmö: Liber AB.
- West, C. & D.H. Zimmerman (1987) "Doing gender", *Gender & Society* 1(2): 125–151.
- Westberg-Wohlgenmuth H. (1996) *Kvinnor och män märks: könsmärkning av arbete – en dold lärandeprocess*. Solna: Arbetslivsinstitutet.
- Wikander, U. (1999) *Kvinnorarbete i Europa 1789–1950: Genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas.
- Wikstrand, F. & A. Hedenus (kommande) "Yrkesval och det personliga intressets betydelse". *Arbetsmarknad & Arbetsliv*.

Författarpresentation

Ylva Ulfsson, docent i sociologi vid Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Ulfsson forskar i yrkes- och professions-sociologi och har tidigare studerat yrkesstatus och erfarenheter av att arbeta i lågstatusyrken.

Christel Backman, fil.dr. i sociologi vid Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet. Backman forskar inom rättsociologi, övervakningsstudier och HR/rekrytering. Backmans forskning berör frågor kring avvikelse och social kontroll.

Korresponderande författare

Ylva Ulfsson
Inst för sociologi och arbetsvetenskap
Box 720, 405 30 Göteborg
E-post: Ylva.Ulfsson@socav.gu.se
Tel: 031-786 47 87

Bilaga 1

Tablå 1: Förteckning över kategoriseringen av förmågor i Gesser (1977).

* Förmågor som är gemensamma för båda studierna.

Rent mentala förutsättningar	Mentala förmågor		Manuella förmågor
	Relationer till omgivningen	Rest/ mellankategori	
Språklig* Logisk* Idérikedom Matematisk* Konstnärlig* Teknisk*	Samarbete* Organisation Kontakt* Miljöanpassning	Exakthet Formuppfattning* Koncentration Koordination Händighet* Reaktion	Syn Hörsel Balans Styrka i rygg, ben och fötter Muskelstyrka Rörlighet Fysisk uthållighet

Bilaga 2

Tablå 2: Förteckning över kategoriseringen av förmågor i föreliggande studie.

* Förmågor som är gemensamma för båda studierna.

Mentala förmågor	Sociala förmågor	Fysiska förmågor
Analytisk förmåga Ansvarstagande Konstnärlig och musikalisk förmåga* Färg- och formuppfattning* Psykiskt påfrestande Ledarförmåga Logiskt tänkande* Matematisk förmåga* Noggrannhet Organisationsförmåga Problemlösarförmåga Simultankapacitet Självständighet Språklig förmåga* Tekniskt kunnande* Tåla stress	Empati Flexibilitet Gilla barn Konflikthantering Kontaktförmåga* Samarbetsförmåga* Serviceinriktad	God fysik Hälsokrav (ex. krav på syn) Händig* Påfrestande arbetsmiljö Tåla allergener Arbetet utför utomhus, på hög höjd etc.

Att leva och sälja sin dröm

Livsstilsföretagaren mellan familjeliv, marknad och politisk retorik¹

Erika Andersson Cederholm och Carina Sjöholm

Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet

Living and selling a dream: Lifestyle entrepreneurship in the intersection between family, market and political rhetoric

The article focuses on lifestyle entrepreneurship, characterised by a balancing work between personal lifestyle motives and economic motives. It builds on a qualitative study of business owners who have realized a life dream of starting a countryside business in the tourism and hospitality industry in Sweden. Through the notion of "balancing work", the analysis focuses on the tension between a personal life sphere and a market. In particular, the analysis highlights how the notion of "the life dream" emerges as a narrative practice of self-realization, simultaneously as it is offered as an experience product. The analysis demonstrates how the entrepreneurs balance between personal stories of togetherness and marketing practices, between images of right and wrong commodification, and between constraining working conditions and a popular image of the successful entrepreneur, reinforced by a political discourse on rural entrepreneurship. It is concluded that balancing work between personal identities and economic practices is a practice of valuation, offering new insights into working conditions and markets situated in the intersection between markets and personal life spheres.

Keywords: Lifestyle entrepreneur, rural tourism, valuation, self-realization, life dream

Våra gäster de vill ju prata med oss, umgås med oss. Det märker vi ju, vi behöver ju inte sitta med dom hela tiden, det är inte det de är ute efter, men de vill få bekräftelsen av att känna nån. Personligen. På landet. För det är ju också en merit. Att känna en bonde (skratt). Och också lite hur vi kan leva på detta... och vad vi får offra för att kunna göra det och hur vi får ihop vårt privatliv och ändå ut och jobba och driva detta och ... mycket såna saker. För många när nog drömmen om att få göra likadant. [...] Så bottenlinjen i allt det här är ju att mycket av det här boendet är baserat på hur vi är som personer. (Hans)

1 Artikeln bygger på material från två forskningsprojekt: "Den kommersiella vänskapens pris - sociala förhandlingar om värde i upplevelseekonomin" (Dnr. 2009-2120, Vetenskapsrådet) och "Hästgården – Mellan familjeprosjekt och livsstilsföretag" (Dnr. H0947068, Stiftelsen Hästforskning).

Hans och Lena driver en turismverksamhet med övernattnig i anslutning till sitt lantbruk på den skånska landsbygden. När de i en intervju beskriver vad som är kärnan i deras verksamhet talar de om betydelsen av att umgås. De betonar värdet av att umgås med sina gäster, men också önskan hos gästerna att vilja umgås med dem. De återkommer flera gånger till det egna personliga förverkligande av en gammal dröm att starta en verksamhet på landet. Det finns mycket i berättelsen om deras liv, deras bakgrund och verksamhet som kan relateras till livsstil. Det uttrycks både i deras berättelser om det egna valet av livsstil där de kombinerat hem och företag och i berättelserna om vad det kan tänkas betyda för besökare att ta del av det som de formulerar som sin livsdröm.

Drömmar av detta slag tycks vara något mer än bara ett personligt projekt. Förverkligande av en livsdröm genom att starta eget företag, kopplat till en speciell plats och boende, har sina sociala former och uttryck. Även om det för en del lantbrukare kan vara en nödvändighet att starta ett turismföretag för att få ekonomin att gå ihop, har studier av dagens s.k. livsstilsföretag (Ateljevic & Doorne, 2000) lyft fram det medvetna valet och frivilligheten som viktiga dimensioner i småföretagande inom framförallt turismnäringen.

Många företagare tycks drivas av andra motiv än ekonomiska. För dem som redan har ett traditionellt lantbruk kan turismverksamheter ge möjlighet att bo kvar på en gård och i en bygd, och familjemotiv kan vara viktiga (Getz, Carlsen, & Morrison, 2004). En del företagare är s.k. livsstilsmigranter och har flyttat till en speciell plats för att starta både ett nytt liv och en ny karriär (Hoey, 2005). Här lockar möjligheten till ett attraktivt boende och ny livsstil och därmed kan företagandet som ett identitetsprojekt och medel för självförverkligande bli extra tydligt.

Att se arbetet som en livsstil, eller hobby i vissa fall, har inom arbetslivsforskning diskuterats som en form av rekreationsarbete eller "recreational labor" (Ransome, 2007), där frivillighet och eget självförverkligande är de primära drivkrafterna (Fincham, 2008; Land & Taylor, 2010). När detta förverkligande via arbete dessutom sammanflätas med en specifik plats, och ett specifikt boende, öppnar fenomenet upp för fler dimensioner. Det kombinerade arbetet och hemmet kan bli attraktivt för andra att besöka, som i citatet, och en marknad etableras när besökens upplevelsevärde blir säljbart. Att förverkliga drömmar via eget företag tycks på så vis vara en del av en livsstilarnas marknad där möjligheten att som tillfällig besökare ta del av andra människors sätt att leva och arbeta kan betraktas som en produkt i sig – en upplevelseprodukt.

Denna artikel baseras på en studie av en typ av företagare som vi har valt att kalla livsstilsentreprenörer (Andersson Cederholm & Hultman, 2010; Ateljevic & Doorne, 2000), som ständigt balanserar mellan personliga livsstilsmotiv och företagandets ekonomiska villkor, och i det här fallet: mellan en personlig sfär och en upplevelsemarknad. Vi har fokuserat speciellt på småskaliga verksamheter inom rekreation och besöksnäring på landsbygden, som att driva Bed & Breakfast, besökssträdgårdar och hästgårdar, dvs. företag som har en tydlig livsstilsdimension. Denna form av verksamhet lyfts i den politiska retoriken dessutom ofta fram som viktig för besöksnäringen och beskrivs som ett fönster utåt i marknadsföringen av en region (Regional

kulturplan för Skåne 2013–2015; Sjöholm, 2013). Drömmen om företaget och livet på landsbygden är på så vis inte bara attraktivt för den enskilda företagaren och besökarna, utan används diskursivt i retorik kring landsbygdsutveckling. Landsbygdens entreprenörer har kommit att ingå som en väsentlig del i den politiska retoriken. I regeringens Landsbygdsprogram för 2007–2013 lyfts landsbygdsturismen och dess entreprenörer fram som en allt viktigare komponent i landsbygdens näringsliv (Regeringskansliet, 2012). Tillväxtverket har exempelvis beslutat att genomföra ett särskilt program för utveckling av kulturella och kreativa näringar där entreprenörer lyfts fram som centrala aktörer för att skapa kulturella, sociala och miljömässiga värden. Till sektorn räknas de företag, som likt de livsstilsentreprenörer vi träffat, levererar tjänster eller produkter inom t.ex. kulturarv, måltid, hantverk och upplevelsebaserat lärande.

Den diskursiva betoningen på entreprenörens roll i landsbygdens kreativa näringar bidrar troligtvis till en ökad förväntan på entreprenörerna själva. En av våra intervjupersoner, Lennart, driver ett trädgårdsföretag med sin fru. De har varit aktiva i organisationer som främjat alternativa näringar på landsbygden, som turism och gårdsbutiker, och han skrattar samtidigt som han berättar om det skeptiska bemötandet han fick i ett tidigare skede: *”Då är det 80-tal vi pratar om [...] en redig bonde hade min-sann grisar och inte turister eller gårdsbutiker eller något sånt.”*

Nu ställs det således nya förväntningar på landsbygdens småföretagare, och intresset har riktats allt mer mot turismen. Lokala aktörer förväntas sysselsätta människor på platsen men också att locka tillfälliga besökare, inte sällan i syfte att någon enstaka så småningom kan komma att bosätta sig på platsen eller åtminstone återkomma som besökare. Besöksnäringens företagare förväntas erbjuda såväl en väl genomtänkt upplevelse som att bilda eller utbilda på något sätt. De kan t.ex. visa upp hantverksmässiga sätt att odla, hur man tar hand om djur, förvaltar gamla gårdar, eller erbjuder guidning i naturområdet. Ovanpå detta kommer studier som visar vilka hälsofrämjande effekter kulturella uttrycksformer kan ha (Bjursell & Vahlne Westerhäll, 2008; Kultur på recept, 2011). Det är uppenbart att det ställs stora förhoppningar till vad olika sorters upplevelseprodukter ska leda till och därmed vad småföretagare inom dessa sektorer förväntas leva upp till.

Politiska satsningar på småskaligt entreprenörskap som ett led i landsbygdsutveckling går således hand i hand med ett generellt intresse för landsbygden som konsumtionssfär och arena för rekreation och turism. Här är erfarenheten av och inblickar i landsbygdens livsstil en viktig del av upplevelsen, både för dem som driver verksamheter och för besökarna. I denna artikel diskuteras livsstil som ett kombinerat personligt projekt och företagande med fokus på berättelser om livsdrömmar och deras förverkligande. Vi är intresserade av drömmen som vardaglig realitet och ekonomisk praktik, dvs. som både en form av diskursiv praktik kring självförverkligande och som en produkt. Mer specifikt diskuteras det balansarbete som tycks karaktärisera företagande baserat på livsdrömmar. Det är ett balansarbete som sker i en gränsszon mellan olika sociala sfärer – mellan den privata familjesfären och en upplevelsemarknad. En analys av landsbygdens livsstilsföretagande kan på så vis belysa hur livsstilsmark-

nader i gränzonen mellan olika värdesfärer fungerar i en konkret vardaglig verklighet. Företagarens balansgång mellan det egna självförverkligandet och en marknad där det egna självförverkligandet saluförs, sker dessutom mot en bakgrund av politisk retorik kring företagande och entreprenörskap. Gränser mellan olika värdesfärer förhandlas således på flera samverkande nivåer i samhället. Drömmen om att kunna kombinera livsstil och arbete, på en utvald plats, tycks ta form och byggas upp i ett spänningsfält mellan personliga identitetsprojekt, kommersiell produkt och politisk retorik. Hur livsstilsföretagaren navigerar och balanserar i detta spänningsfält är fokus för denna artikel.

Livsstilsentreprenören i upplevelseekonomin

Kontext och metod

Studien omfattar småskaligt landsbygdsföretagande inom besöksnäringen där boende, mat, trädgård och rekreation, mer eller mindre uttalat, är basen i en ”grön” upplevelseprodukt. I studien ingår 26 företag i Skåne. Urvalet baseras på ett större urval av småföretagare som ingår i två parallella forskningsprojekt². Samtliga företagare erbjuder en form av upplevelseprodukt i vid bemärkelse. Urvalet har skett via hemsidor och företagsregister, och för denna studie har vi valt små företag med en livsstilsorienterad framtoning på hemsidan. Vi har sökt efter företag med vissa gemensamma drag, men olika vad gäller typ av produkt. Företagarna driver oftast verksamheten som en familj eller som par, ibland på deltid. Nästan alla har olika grenar i sin verksamhet och kan på så vis betraktas som mångsysslare. Samtliga företag är små i storlek, en del har säsonganställda, men vissa har inga anställda alls. En del av företagen kan kategoriseras som typiska turistföretag, med boende, restaurang, kaféer och någon slags försäljning. Andra, som en del av hästföretagen, är mer rekreationsorienterade och har t.ex. turridningsverksamhet. En del är trädgårds- och mathantverksföretag, med odlingar, försäljning och besökssträdgårdar.

Företagarna kan på ett plan tyckas tillhöra en traditionell form av landsbygdsnäring, och en del av dem driver lantbruk, odling eller plantskola som gått i arv i flera generationer. Ett flertal av dem är dock inflyttade, och kan betraktas som livsstils-migranter. Vad de har gemensamt är en betoning på den egna livsstilen som ett val, och en underbetoning på ekonomiska motiv. De verkar också mot en besöksnäring och människors föreställningar om ”det goda livet på landsbygden” som har tagit sig nya uttryck, inte minst genom mediala uttryck som magasin och tv-program, och på så vis öppnat upp för nya typer av marknader.

Analysen baseras på en kombination av olika kvalitativa metoder där vi har arbetat med semistrukturerade samtalsintervjuer, observationer och dokumentanalys. Vi

2 Projektet ”Den kommersiella vänskapens pris – sociala förhandlingar om värde i upplevelseekonomin” (Dnr. 2009–2120, Vetenskapsrådet) och ”Hästgården – Mellan familje-projekt och livsstilsföretag” (Dnr. H0947068, Stiftelsen Hästforskning).

har utfört etnografiska intervjuer hemma hos företagare, då deras arbetsplats också är deras hem. I intervjuerna har ofta ingått en visning av verksamheten, och den narrativa praktiken förenas på så vis med ett visst mått av "go along"-praktik (Kusenbach, 2003). Vi har utfört 26 intervjuer, 2–3 timmar långa. De har transkriberats och intervjupersonerna har anonymiserats. Båda forskarna har varit deltagande observatörer i rollen som gäst hos flera av företagen. Här har interaktion med gäster observerats, med fokus på dels hur man välkomnar gäster, dels hur gränser mellan det "privata" och det "offentliga" dras eller överskrids. Hemsidorna har analyserats på liknande sätt som intervjuerna, där fokus har varit på de personliga berättelser "om oss" som ofta finns på dessa sidor. Hur man väljer att lyfta fram det personliga i berättelsen om företaget, hur man beskriver relationer till kunder och andra aktörer, och hur man synliggör eller döljer ekonomiska praktiker genom det språk som används är några av de teman som analyserats som uttryck för ett balansarbete mellan livsstil och företag.

Livsstil som produkt

Företagande som en livsform är inget ovanligt i landsbygdens småskaliga servicenäring (Karlsson & Lönnbring, 2003). För många lantbrukare kan servicenäring som t.ex. turism öppna upp för fler försörjningsmöjligheter (Getz & Carlsen, 2000; Hinrichs, 1998) och mångsyssleri har historiskt sett ofta varit karaktäristiskt för den här typen av småföretag (Sjöholm, 2002). Ofta har det varit av nöd snarare än livsstilsval som man tvingats till flexibilitet, både vad gäller arbetsfördelning och val av verksamheter för försörjnings skull. Begreppet "livsstil" har flera betydelser i det här sammanhanget, eftersom även den produkt som erbjuds har en livsstilskaraktär. Att besöka t.ex. en gårdsbutik, ett gårdscafé eller en trädgård – och ibland en kombination av trädgårdvisning med försäljning av mathantverk med råvaror från besöksträdgården – innebär inte bara konsumtion av specifika produkter som mat eller plantor. Som vi illustrerade med citatet i inledningen blir även en specifik livsmiljö och producentens sätt att leva och arbeta en del av upplevelseprodukten. När Hans reflekterar över vad gästerna söker menar han att "många vill få bekräftelsen av att känna nån", och han och hans fru möter gäster som när en dröm att få leva och arbeta som de gör. Även de mer traditionellt aktivitetsorienterade företagen som hästgårdarna, visar också en tendens att erbjuda mer holistiska, ibland terapeutiska, produkter som att "vistas på gården" eller "må bra med häst" där en hel livsmiljö betonas snarare än enbart ridning. Det tycks vara ett växande fenomen, och tidigare studier har visat hur sätt att bo, leva och arbeta på landsbygden är en del av den upplevelse som konsumenterna söker (Crouch, 2006; Edensor, 2006). Att träda in och beskåda andras arbete är en betydande del av det värde som finns i landsbygdsturismen (Andersson Cederholm, 2009). Kort sagt kan man säga att andras arbete blir en upplevelseprodukt.

Livsstilsföretagandet i den här dubbla betydelsen, dvs. en livsstil för företagaren som också blir en del av produkten, tycks ge upphov till en marknad som man i vid bemärkelse kan kalla livsstilsmarknad. Även om småskalighet och livsstil ofta lyfts fram som de primära motiven hos livsstilsföretagare, kan själva småskaligheten och det personliga vara ett strategiskt val. Det kan finnas en uttalad ambition att behålla

kvalitet och en viss typ av kunder, som just söker det småskaliga (Ateljevic & Doorne, 2000; Di Domenico, 2005). Det personliga bemötandet vid t.ex. Bed & Breakfast-verksamhet och möjligheten att umgås med värdparet, kan bli ett artikulert värde med en socialt definierad ekonomisk potential (Andersson Cederholm & Hultman, 2010).

Även om möjligheten att få träda in i andra människors privata sfär, likt en personlig gäst, och få ta del av deras drömmar om det goda livet är ett artikulert värde, så är denna typ av verksamhet en del av landsbygdens tjänsteekonomi som rör sig i gränslandet mellan en marknad och en icke-marknad. Många av de små verksamheterna inom turismnäringen kan betraktas som kommersiella hem och gränserna mellan det privata och det publika, hem och företag, är inte givna (Di Domenico & Lynch, 2007a, 2007b; Lynch & MacWhannell, 2000). Att både leva sin dröm, och att bjuda in andra människor att ta del av denna dröm, blir därför föremål för förhandlingar och tvetydighet. När drömmen dessutom ska saluföras och kunder ska lockas, kan utmaningarna bli ännu större.

De livsstilsföretag vi studerat är kommersiella hem, i flera betydelser. Företag och hem utgör samma fysiska plats, eller ligger åtminstone nära varandra, och blir därmed föremål för ständiga gränsdragningar kring vad som är privat och mer eller mindre offentligt där gästerna eller kunderna får vistas. Men de är också kommersiella hem i en mer symbolisk betydelse, då företagarnas egen livsstil och egna hem blir till beskådan och utgör en attraktion i sig själv. Den privata, intima sfären, och den publika och kommersiella, flätas på så vis samman och utgör en gränsszon. Det kan liknas vid en "marknadens utpost" (Hochschild, 2011) där känslomässiga värden blir till salu, men samtidigt också blir föremål för moraliska förhandlingar kring vad som är möjligt att kommodifiera och inte (Zelizer, 2005, 2013). Landsbygdens livsstilsföretag inom servicenäringarna har på så vis samma gränsszonskaraktär som andra typer av kommersiella hem, där familjelivets och den intima sfärens tjänster kommodifieras (Boris & Parreñas, 2010). Till skillnad från en stor del av lönearbetet inom tjänstemarknader som barnomsorg och hemtjänst, är det i det här fallet företagarnas egen livsstil som är till salu, och betoningen på autonomi och frivillighet är stor. Det ständigt pågående balansarbete som kan skymtas här sker i gränsszonen mellan den egna privata livsstilen och en kommersiell sfär.

Att navigera och balansera på en livsstilsmarknad

I arbeten som starkt betonar autonomi, frivillighet och passion, kan frivilligheten ge intryck av ett relativt stort handlingsutrymme (Arvidsson, Malossi, & Naro, 2010; Banks, 2010). Vardagen har emellertid sina praktiska och ekonomiska begränsningar, vilka kan stå i kontrast mot den diskursivt formade bilden av entreprenörskapets möjligheter. "Att leva sin dröm" har således sina specifika sociala och ekonomiska former, och att realisera drömmen i vardagen tycks bestå av ett ständigt navigerande. Företagarna måste ställa in kursen mellan det egna livsprojektet, marknadens förväntningar och en vidare kulturell och politisk förväntan på det goda entreprenörskapet på landsbygden. Det finns en uttalad reflektion kring de olika förväntningarna, vilket

gör att vi i vissa fall kan tala om ett navigerande och därmed ett reflekterat och ibland strategiskt förhållningssätt till centrala aktörer som myndigheter, kunder och familj. Vardagen tycks emellertid främst präglas av balanserandets fina nyanser snarare än ett mer målmedvetet navigerande. Företagarna balanserar ständigt mellan de till synes motstridiga praktikerna att skapa ett personligt livsprojekt och samtidigt driva en kommersiell verksamhet med det egna livsprojektet som utgångspunkt. Det uttrycks i hur man pratar om sitt liv och företag, och hur man genom berättelser om sig själv, andra och verksamheten, försöker behålla drömmen som dröm och personligt projekt, och samtidigt framställa den som attraktiv för andra på en marknad.

Det balansarbete vi vill belysa handlar således inte så mycket om hur företagare försöker finna en optimal jämvikt i livspusslet mellan arbete, familj och fritid vad gäller fördelning av tid och sysslor. När begreppet balans används i litteratur som diskuterar relationen mellan arbete, fritid och familj, finns det dessutom ofta ett antagande om att en jämvikt bör uppnås och att så kan ske med rätta medel (jfr Fleetwood 2007; Ransome 2007). Med begreppet balansarbete vill vi snarare visa hur aktörer som befinner sig i en tillvaro med motstridiga förväntningar och erfarenheter, ständigt balanserar mellan en specifik social sfär med sina specifika förväntningar och normer, och en annan. Här kan självbilden och erfarenheterna innehålla motstridigheter (jfr Åkerström, Burcar, & Wästerfors, 2011) och balansarbete kan ses som ett uttryck för en strukturellt betingad ambivalens (jfr Andersson Cederholm, 2014; Merton, 1976). Företagarna i vår studie balanserar mellan bilden av det goda livet och en vardaglig realitet av ekonomisk knapphet, och mellan viljan att leva sin dröm och dela med sig av den bortom instrumentella ekonomiska motiv. Samtidigt förväntas drömmen artikuleras och socialt definieras som ett värde som kan kalkyleras och omsättas i pengar. De balanserar på så vis på gränsen mellan olika värdesfärer – mellan en personlig, intim sfär präglad av moraliska och sociala värden, och en marknad, karaktäriserad av ekonomiskt värdeskapande. De strävar på flera sätt efter att suddas ut gränsen däremellan, med oklara gränser mellan kommers och hem, men samtidigt är det en gräns som bekräftas i vardagen. Marknadsföring, betalning, strategier kring målgrupper osv. påminner om den mer kalkylerande sidan av verksamheten. Balansarbetet som sker kan på så vis betraktas som en värdeskapande praktik. Balanseringen mellan olika värdesfärer är både ett uttryck för ett identitetsskapande och en speciell form av kommersiell praktik. Även om litteraturen om värdeskapande inom ekonomisk sociologi betonar hur ekonomiska och sociala sfärer alltid är sammanflätade (Beckert & Aspers, 2011; Callon, 1998; Granovetter, 1985; Zelizer, 2005, 2013) väcker den här typen av marknad, som vetter mot en icke-marknad, nya frågor. Hur realiseras ett ekonomiskt värdeskapande på marknader med ett inneboende motstånd mot att vissa värden, som gemenskap och sätt att leva, omsätts i monetära värden? Hur flätas dessa värdesfärer samman och hur separeras de? Genom begreppet balansarbete kommer vi att analysera hur företagare både flätar samman och separerar en personlig och en ekonomisk värdesfär.

Intervjuerna och därmed analysen fokuserar på hur drömmen om livet och företaget på landsbygden framställs i företagarnas berättelser om sig själva, hur allt star-

tade, relationer till gäster och kunder, och relationer till myndigheter, regionen och andra aktörer som lyfts fram som betydelsefulla. Vi tolkar intervjuerna som "narrativa praktiker", vilket karaktäriseras av ett fokus på flera dimensioner samtidigt; både själva berättelsen, de resurser som används i berättelsen, och dess vidare sociala och organisatoriska kontext (Gubrium & Holstein, 1998). Livshistoriska berättelser om företagen själva, deras partner, familj, och hur "allt började", är på så vis inte bara tydligt avgränsade representationer av en verklighet. Deras verklighet, präglad av en spänning mellan olika livsfärer och värdesfärer, realiseras genom dessa berättelser. Berättelser om företagens privata liv och hur det både sammanflätas med och ställs emot arbete och försörjning, utgör det ständiga balansarbete som karaktäriserar den här typen av företag. Det är på så vis inte enbart berättelser om hur värde skapas, utan är i sig själv en värdeskapande praktik.

I följande analys kommer vi att låta några berättelser få utrymme. De är utvalda för att de illustrerar både det som är gemensamt hos företagen i studien, men också för att belysa nyanser och olikheter, t.ex. mellan livsstilsmigranter och mer förankrade landsbygdsföretagare. Vi strukturerar analysen utifrån tre teman: 1) skapelseberättelser och betoningen på företaget och livsdrömmen som ett relationsprojekt, 2) spänningen mellan att både vilja dela med sig av sin dröm utifrån en livsfilosofisk hållning och samtidigt sälja den, samt 3) spänningen mellan vardagens realiteter och drömmen.

Balansarbete i ett spänningsfält

Att realisera drömmen om livet på landet – tillsammans

Historien om hur allt började, hur man flyttade ut på landet och startade en verksamhet berättas ofta med lätthet och lust. Även de företagare som alltid bott på landet betonar att företagandet är ett aktivt val och en typ av arbete som ger många personliga värden. Det märks att historien om hur verksamheten började är en sorts berättelse som troligtvis är berättad förut. Den handlar inte enbart om att beskriva framväxten av en verksamhet utan om ett livslopp och existentiella val i livet. Ibland är det speciella brytpunkter i livet som skymtar fram, att man blivit trött på sitt vanliga jobb, att barnen vuxit upp, eller att man skaffat en ny partner och vill markera ett nytt liv, som en form av "rite de passage". Några talar om det som en sista chans i livet att göra något helt annat. En av företagarna menar att den här typen av arbete handlar om "att hitta en annan form av, alltså man jobbar ju inte mindre men man jobbar när man vill på ett annat sätt. Så att det är väl lite frihetskänslan också."

I de fall som vi har intervjuat par fyller de gärna i varandras berättelser. Följande samtal är med Erik och Gunnel, som köpt ett torp i Skåne och startat Bed & Breakfast-verksamhet med tillhörande aktiviteter som guidade turer i skogen och målarkurser. De är båda i 60-årsåldern och har på deltid dragit sig tillbaka från sina arbeten inom skola och barnomsorg:

Erik: När vi flyttade ut hit så var det väl med en liten underton att vi skulle vilja ...

Gunnel: ... Ja vi köpte ju en lada för att vi skulle kunna...

Erik: ... Ja men vi rivstartade ju mer än vi tänkt oss.

Gunnel: Ja det gjorde vi ju för när vi kom hit från en lägenhet i stan så var här så mycket rum så vi skaffade snabbt några sängar och möblerade här uppe. Så vi åkte ner till turistbyrån och sa att nu har vi rum att hyra ut. [...] Men tanken på rum och frukost dök upp lite när vi bodde på Nordkoster, på de här stugorna som fyrvaktaren hade bott där. Och lotsarna. ... då kom det här att gud vad mysigt att gå och pilla hela vintern och hålla i ordning och på sommaren kommer gäster och njuter av det man har ordnat för dom. [...] Så tanken väcktes nog hos mig där på Nordkoster. Att erbjuda folk den där magiska stämningen som är på en sån ö. Och så var det ju lite det där att man blev ju rätt trött på att jobba i barnomsorgen till sist. Så mycket kompromisser och... att ha något eget så att man kan bestämma själv.

Det var när Erik och Gunnel var på en gemensam resa som tanken väcktes att kunna få göra något liknande själva. De hade då nyligen träffats och var båda skilda och hade vuxna barn. Drömmen att *"gå och pilla hela vintern och hålla i ordning och på sommaren kommer gäster och njuter av det man har ordnat för dom"* har de nu realiserat, och de har gradvis fasat ur sina tidigare arbeten med hjälp av deltidspensionering, då de snart insåg att det är svårt att kunna leva på den nya verksamheten.

Att det just är en livsdröm som realiserats, och inte bara en ny idé om affärsverksamhet, markeras på olika sätt. Det kan vara genom att just betona de personliga motiven och brytpunkter i livet. Det senare markeras också genom *hur* man talar om sin verksamhet, att man delar en gemensam berättelse och fyller i varandras meningar som i citatet ovan.

Företagande och livsdröm flätas samman på flera sätt. Bilden av drömmen – den egna och andras drömmar – får en konkret form i deras berättelser. Drömmen blir på så vis en realitet i samtalen om den. För några framställs den ekonomiska verksamheten som ett verktyg eller medel för att kunna nå en förtätd gemenskap med partnern eller familjen. Eva och hennes man flyttade till Skåne från Stockholm för att starta ett ekologiskt jordbruk. I sin berättelse återkommer hon ofta till den nära relationen mellan henne och hennes man Torbjörn, att det handlar om att göra något tillsammans. När vi frågar henne om man ska ha några speciella egenskaper för att driva en sådan här verksamhet återkommer hon till den personliga relationen, som allt tycks bygga på:

Ett respekterat förhållande. Det tror jag är oerhört viktigt. Att man känner att man bär varandra hela tiden. Annars tror jag inte det funkar. Man måste ha roligt tillsammans. Det tror jag. Och när den ena däckar så får man bära lite grann själv, och tvärtom. Det tror jag är jätteviktigt. Annars blir det nog väldigt tungt. Och så måste det vara roligt! [...] Man hittar en drivkraft i det tillsammans. Det blir ett livsprojekt. Det blir ett skapande, ett konstnärligt projekt. För oss blir det ju det. [...] Vi känner oss inte som bönder egentligen.

Det finns flera sätt att försöka hålla kvar livsdrömmen och det gemensamma projektet, och därmed inte låta den ekonomiska och mer instrumentella delen av företaget ta överhand. Att ständigt prata om olika "smådrömmar" i form av mindre projekt som man vill realisera inom ramen för den verksamhet man har, tycks vara ett sätt att bekräfta en upplevelse av att leva sin dröm. Det är ständigt nya projekt på gång, även om man i en del av berättelserna skymtar en form av besvikelser eller realism över vad som nog inte kommer att realiseras. Trots detta tycks själva pratet om allt som ska göras såväl som utopierna vara en viktig del av både verksamheten och relationen.

Ett annat par, Håkan och Karin, tillskriver varandra roller som "realisten och ekonomen" och "visionären och den kreativa" och betonar på så vis en balans i både relationen och verksamheten. Likt många andra par i vår studie framhåller de hur de kompletterar varandra. En av dem har ett förflutet som journalist och skriver romaner medan den andre är tredje generationen trädgårdsodlare. Liksom en del andra par i vår studie har de träffats i medelåldern, och har vuxna barn i tidigare relationer. De olika rollerna de tillskriver varandra är också betonade på företagets hemsidor och annan annonsering om deras verksamhet. Det är på så vis en etablerad bild av dem själva som också är en del av deras profil som företag. Att det just är en etablerad bild uttrycks genom att de båda förhåller sig till bilden med en viss klivenhet. Under intervjun vill de både bekräfta bilden genom att de återkommer till sina kompletterande egenskaper och hur viktigt att det är någon som är realist och någon idéspruta. Samtidigt är de noga med att nyansera bilden, och visa upp en mer komplex bild av sig själva. Håkan betonar att alla tror att det är Karin som har idéerna, men i själva verket är de båda visionärer, säger han.

Bilden av drömmen, som är en sammanflätning av ett personligt identitetsprojekt och ofta en identitet som par, och en affärsidé synliggörs på många sätt. Betoningen på hur företagen är som människor, och hur de kompletterar varandra, är både identitetsberättelser och en form av marknadsföring. Balansarbetet mellan den privata livsdrömmen och arbetet med företaget blir påtagligt. Drömmen får inte framstå som för privat, för drömlig, för då finns risken att den enbart framstår som ett personligt, individuellt projekt. Den måste också vara attraktiv för andra. Hur lyckas man då attrahera besökare?

Att dela drömmen med andra, och sälja den...

En del av drömmens attraktivitet bygger på att den är en särskild sorts värld besökare kan träda in i, att det är en "annorlunda" värld. När företagen beskriver vad de uppfattar som attraktivt för besökare används olika markörer för att avgränsa denna "annorlunda" värld. Erik och Gunnel t.ex. nämner sin kilometerlånga grusväg som en sådan markör, som gränsen mellan den vanliga världen och företagens egen, speciella, värld, även om denna värld är deras egen vardag: *"Jag tror det här att man kommer den här vägen, och så kör man av och så är man plötsligt på en grusväg, det känns som en annan värld..."*

Flera säger att de lever sin dröm genom att de försöker förverkliga det de uppfattar som en sorts idealvärld, eller en värld som kan uppfattas av både de själva och andra som genuin och välkomnande. Eva uttrycker sin vision:

Det är att vi hela tiden velat ha en utåtriktad verksamhet, att skapa en mötesplats, för människor och för oss själva. I det har det varit självklart att det är ekologiskt, att människor, barnfamiljer och alla är välkomna hit, se hur man gör, hur man brukar jorden, hur man använder det man odlar in i restaurangerna, ett helhetstänk.

Samtidigt som man vill dela med sig av drömmen till andra är det emellertid viktigt att den delas med ”de rätta andra”. Den delikata balansgången mellan det personliga och viljan att dela med andra i en kommersiell inramning, sker bland annat genom berättelser om den ideala (och icke-ideala) besökaren. Flera påtalar att man vill ha besökare som förstår och uppskattar deras livsfilosofi. Eva, som har besökssträdgård och restaurang, uttrycker vilken typ av besökare hon vill ha, och inte vill ha:

Det är dom som ser och respekterar. Och så vill man inte ha dom som kommer och tycker att man är bara till för dom. För att dom ska konsumera. För då ser ju inte dom... ”vad ska jag titta på här då?” och kan man inte se det själv, ja då går det liksom inte. [...] Vi har inga skyltar där det står privat heller men det... jag tycker dom flesta människor är väldigt respektfulla. De flesta *förstår* bara att det här är vår privata trädgård. Och väldigt många förstår att vi öppnar upp det här, att vi bjuder på det liksom.

I samtalet med Eva uttrycker hon på olika sätt sin besvikelse över de gäster som inte respekterar att det är hennes egen familj och hem de besöker, utan har en stereotyp, krävande kundattityd. Den ideala kunden är istället den ”som ser det fantastiska”, eller som flera andra livsstilsentreprenörer formulerar det: De som är som dem själva. Det är de som de känner att de kan stå och prata med som de gillar mest. De kanske inte är ekonomiska favoritkunder men det ger något rent socialt.

De som är specifikt odlingsorienterade i sin verksamhet uttrycker ofta att de önskar kunniga och initierade kunder. Att ha de riktigt trädgårdskunniga som besökare är en av flera visioner för exempelvis Lennart. Han och hans fru driver ett företag som omfattas av en stor besökssträdgård och en specialiserad plantskola och de vill att deras trädgård ska vara en oas för trädgårdsälskare. De uttrycker att de vill dela med sig av sin kunskap och sina insikter till intresserade besökare. Men det är ett litet problem eftersom långt ifrån alla besökare är kunniga eller ens intresserade på det sätt de uppskattar och de menar att gruppen ”tittare”, dvs. de som går runt och tittar utan att handla, har blivit betydligt fler under senare år. Under slutet av intervjun uttrycker de att de helt enkelt inte vill ha de besökare som inte har känsla för varken trädgård eller landsbygd. De känner att det börjar ta för mycket tid och energi av dem att verksamheten inte går runt trots deras insatser. De menar att det är ett strukturellt problem snarare än ett privat. Dels menar de att *”sambällsutvecklingen missgynnar småföretagandet, kreativiteten på landsbygden”*, dels för att det är så svårt att ta betalt för en trädgårdsupplevelse: *”svenskar är obenägna att betala för en trädgårdsupplevelse”*.

Den mottagliga och den initierade gästen är således två ideala typer som återkommer i berättelserna, ofta kontrasterade mot sina motpoler. De ideala besökarna är de som ingår i samma dröm som företagarna själva. Den personliga drömmen konstru-

eras i relation till en mer allmän dröm – en självförverkligandets diskurs – som också är attraktiv för andra. Det kan vara gäster eller kunder, men också den egna partnern, anställda och medhjälpare. Några av företagen i vår studie kan betraktas som framgångsrika i betydelsen att de blivit välkända som ett attraktivt besöksmål, det har t.ex. gjorts reportage om dem i tidningar, radio och tv.

Drömmar och visioner mot vardagliga realiteter

Att betona det personliga, relationer, umgänge och livsstil i vid bemärkelse, ofta med en specifik livsfilosofisk hållning, tycks således vara viktigt för flertalet företagare i vår studie. Att dela med sig av denna livsstil till andra är själva affärsidén, även om begreppet ”affärsidé” aldrig uttalas. Ekonomiska motiv är snarare något som underbetonas aktivt i deras berättelser, och ofta lyfts umbäranden fram som ett sätt att dämpa drömmens till synes glättiga yta. ”*Det här är ingenting som man blir rik på*” är en ofta återkommande fras. Eva fortsätter:

Alltså vi har haft det jätteknapert och har det fortfarande jätteknapert kan jag bara säga. Det här är ingenting som... alltid vid den här årstiden [februari, vår kommentar] finns det liksom inga pengar i kassan. Så är det. Men allt ska tjänas in på sommaren och inga semestrar och inga flådiga möbler. Men det är fint ändå! (skratt)

Att dela med sig av sin personliga dröm är viktigt för företagen i vår studie, både som en form av livsfilosofi och för vissa som ett personligt ansvar att förvalta och förmedla, men också som ett medel för försörjning. Det är dock viktigt att livsfilosofin kvarhålls som just en livsfilosofi och inte ett kommersiellt projekt. Knaperheten, ofta med en anti-kommersiell framtoning, blir då en viktig dimension i livsstilsföretagandets diskursiva praktik. Paradoxalt nog blir kärvheten och umbärandena ett sätt att behålla drömmen som just en dröm. Det blir ett sätt att betona den vardagliga sidan av den.

Berättelsen om hur vardagen pockar på, och plockar ner entusiasterna på jorden, skulle kunna betraktas som en besvikelsens retorik. Margareta och Jan är ett par som flyttade från Stockholm till Österlen och startade en restaurang och turriddningsverksamhet. Margaretas sätt att överdriva drömmens glans och sedan avsluta med ett skratt om ”hur det blev” är ganska typiskt för våra företagare:

- Jag trodde att jag skulle komma till Skåne och kunna ha ett välstädat hem och noppa pelargonier på dagarna och liksom leva nåt sånt... lyxliv (skratt) eller jag vet inte vad jag trodde. Jag trodde i alla fall att jag skulle få mycket fritid.
- Så blev det kanske inte?
- Så blev det inte, nej.

Drömmen naggas lite lagom i kanten, men besvikelsens allvar tonas snabbt ner, genom ett skratt, eller en betoning på andra värden i livet än kärv ekonomi och tidsbrist. ”Att lyckas trots allt” är en parallell retorik som också har ett försäljningsvärde. Hur

man flyttade ut till landet på vinst och förlust är en typ av berättelse som dyker upp på flera av företagarnas hemsidor, ofta under fliken ”Om oss”. Att lyckas som livsstilsentreprenör, dvs. att lyckas med balansgången mellan det personliga projektet och livsstilen, och samtidigt driva en verksamhet som bygger på densamma, är ett arbete som till stor del sker genom berättelsen ”Om oss”. En viktig del i denna berättelse är distanseringen från dem som de menar *inte* lyckats. Det kan vara genom att de blivit för kommersiella och storskaliga, och på så vis lyckats för väl i en mer traditionell ekonomisk bemärkelse.

Håkan och Karin driver ett trädgårdsföretag med besöksträdgård, odling, plantförsäljning och kafé. De berättar om dagens trädgårdstrend och hur de kontaktats av hoppfulla fyrtioåringar som i samma anda som de själva vill sadla om och jobba i en trädgård av det slaget som de själva har – småskaligt, hantverksmässigt och med personlig service. De poängterar att denna kategori av verksamhet *inte* är som de stora plantskolorna som Plantagen, Blomsterlandet eller liknande stordriftsföretag. Dessa företag inom trädgårdsbranschen är inte attraktiva som arbetsplatser för de människor som har samma inställning som dem, menar Håkan och Karin, eftersom de betraktas som massproduktionens växthus. De menar att det dessa människor söker inte bara är ett arbete där man lär sig yrket utan att det också spelar roll *hur* man lär sig det och på vilket sätt. Deras resonemang är en uppenbar kritik mot massproduktionen. Massproducenter är misslyckade producenter i deras mening.

Det finns också en berättelse om en annan sort misslyckade producenter. Det är de som helt enkelt inte lyckats ta sig förbi vardagens praktiska och ekonomiska realiteter. Eva berättar:

Det är ju många som ser oss som en dröm och tänker att ”så ska jag också göra”... och så kommer dom hit och så står dom ut i två år och sen säljer dom. Det finns jättemånga som inte förstår vilket arbete det är. [...] Men det finns en och annan som man känner direkt att dom kommer att... dom kommer att fixa det, det här kommer att gå jättebra.

Att balansera mellan att förverkliga en personlig dröm och samtidigt sälja den lyfts fram som en viss slags kompetens. Det sker genom att företagarna både markerar avstånd från dem som lyckats ”på fel sätt” och dem som inte lyckats alls, och dessutom genom att betona att man har ”blicken”, dvs. man kan se på andra vem som kommer att lyckas.

Livsstilsföretagaren ställs inför ständiga val: Mellan det man vill göra och det man måste göra, det som ger inkomst och det som framför allt ger lust och energi. Det är dock inte alltid som dessa delar sammanfaller. Att vara idérik kan ha en baksida genom att det blir för många saker man sysslar med. Det gäller att försöka hitta och sedan hålla en viss nivå. I flera intervjuer diskuteras just den ideala nivån.

Livsstilsföretagarnas egna drömmar praktiseras och realiseras inom ramen för en livsstilarnas marknad. De säljer själva en dröm i mötet med besökare, i sitt hem, i sin trädgård. En del av dem är också delaktiga i annan produktion, i en medieproduktion. Lennart påtalar, med en viss ambivalens, hur medierna säljer deras dröm:

”Media älskar att sälja, alltså de som har tjänat mest på trädgårdsbranschens framväxt här, det är journalister”. En del av företagen är emellertid själva författare, några skriver böcker, är ute och föreläser, medverkar i tv-program på teman om ”det Goda Livet” och förmedlar på annat sätt bilden av en dröm och livsfilosofi. En del blir kända och förebilder för andra och bjuds in när kommunen eller regionen håller kurser eller andra evenemang om landsbygdens utveckling.

Det är ju en dröm på ett vis liksom. Vi har ju en, i det här att vi inte egentligen får så mycket betalt för det så får vi något annat. Vi har ju ett väldigt stimulerande ... och vi får göra tv, vi får göra böcker, vi får gå ut och prata med folk och folk kommer hit och vi får otroligt mycket uppskattning. Det är ju fantastiskt roligt. Det är det ju verkligen. Men ... det finns ju en baksida.

Den uppmärksamhet de fått genom att de publicerat sig och på annat sätt syns i media har lett till att de fått många besökare och ibland för många, berättar Eva. Parkeringen räcker inte till och de vill inte att grannarna ska börja klaga. Samtidigt har de gjort en annan, något paradoxal, upptäckt. När uppmärksamheten var som störst kring deras verksamhet kom det plötsligt färre besökare. Deras egen förklaring är att den typen av besökare som attraheras av deras småskaliga verksamhet inte vill komma om det blir för känt. Då har känslan av unikheter gått förlorad. Risken för standardisering har de också själva upplevt på ett annat sätt. De upplever en risk att andra människor styr upp deras dröm för mycket, och att de måste ge avkall på den egna integriteten, och den egna personliga drömmen.

Det finns också en annan typ av begränsning, som har med drömmens egen karaktär att göra. Livsstilsarbetet bygger ofta på ett mångsyssleri, företagen har många olika ”ben” de står på. Det kan för en del vara ett sätt att sprida risker och alltså vara ekonomiskt gynnsamt. Men många ägnar sig åt flera olika saker för att man vill det, för att det är en del av den livsstil man har valt. Det kan försätta dem i praktiska och ekonomiska begränsningar, som framförallt har med myndighetskontroll att göra. Om en verksamhet har både djur, restaurang boende och försäljning, kan det ofta föra med sig många olika kontrollavgifter och flera olika regler att ta hänsyn till. Eva fortsätter sin berättelse:

Eftersom vi är så spontana, vi vill hitta på en massa grejer, och då t.ex. när vi sitter och skriver en bok, då när det liksom är otroligt mycket fokus på det, då kommer allt det här andra att vi ska ta prover [kontroll av djurhållning, vår kommentar]... Det skulle ha varit gjort i höstas men vi har inte hunnit. Hur ska de fatta det liksom? ”Nej vi kan inte göra det för vi sitter och skriver en bok”. Nej men det spelar ingen roll. ”Ni ska göra de här proverna annars får ni straffavgift”.

Att författa böcker och få göra saker man tycker är utvecklande för en själv och samtidigt förmedla till andra är ett uttryck för självförverkligandets industri. Den personliga drömmen flyter ihop med en mer allmän populariserad dröm om livet på landet. Den har dock sina

baksidor för företagaren, då regleringar och andra praktiska och ekonomiska förhållanden begränsar det vardagliga arbetet. Här finns ett glapp mellan livsstilsföretagandet som retorik och en vardaglig praktik. Ett flertal av företagarna i vår studie upplever att de får en begränsad förståelse från offentliga aktörer, som myndigheter, kommun och regionen, för den speciella småskaliga och mångsysslade karaktären i deras verksamheter. Samtidigt kan de bli uppskattade i vissa sammanhang, i den politiska diskursen, som ett ”fönster utåt” för regionen, som skapar attraktivitet och är därmed viktig för besöksnäringen:

Vi riktar oss mot turism, vi har ett jordbruk och vi har konstnärlig verksamhet och så har vi kafé, restaurang... alla de här bitarna, ekonomiskt sett är det *inte* jättebra. Men det är väldigt attraktivt för dom som kommer hit. Vi drar ju hit väldigt mycket turister. Vi är ansiktet utåt här.

Berättelser om det ständiga balansarbetet, att arbeta med att behålla ett ”drömarbete” som är attraktivt för dem själva och besökare, samtidigt som praktiska och ekonomiska realiteter pockar på, följer ett tydligt mönster. Även om den personliga drömmen sammanfaller i stora delar med den mer allmänna drömmen, som ingår i en kulturell, ekonomisk och politisk diskurs om att realisera ”det goda livet på landsbygden” genom företagande, finns det också spänningar och glapp mellan de olika nivåerna. Den uttrycks exempelvis genom besvikelser mot myndigheter, mot ”fel” kunder och genom egen självreflektion kring sina egna drömmar som inte alltid blir av. Ibland är besvikelsen stor och uttrycker maktlöshet, uppgivenhet och sarkasm över att bli utnyttjade som ”ansikte utåt”.

Avslutande diskussion

Eftersom den personliga drömmen är något som andra människor är villiga att betala för att ta del av, är den personliga livsstilen inflätad i en marknad där drömmar om det goda livet är till salu. Men det är en marknad som befinner sig i en gränzson mellan det personliga, en icke-marknad, och en marknad i mer konventionell bemärkelse. Berättelsen om det egna livsprojektet är för företagarna en viktig del i deras privata konstruktion av en livshistoria och ofta också en berättelse om en relation till en partner. Samtidigt vill de gärna dela denna med andra, och den delas genom att besökare få ta del av deras liv, i deras hem, men också på exempelvis hemsidor. Här blir den personliga berättelsen en form av marknadsföring, även om företagarna själva inte talar om det i termer av marknadsföring. Det ekonomiska språket hålls snarare tillbaka. Det måste förbli en privat dröm, ett privat hem att stiga in i. Delas den av för många, eller av ”fel” typ av besökare, börjar den bli för standardiserad. Livsstilsmarknaden liknar då en standardmarknad och det unika, personliga och familjära riskerar att förlora sitt värde. Framstår dessutom verksamheten som *alltför* kommersiellt sticker man håll på drömmen. Detta är livsstilsföretagandets ständiga dilemma.

Berättelser om de kärva villkoren lyfter fram företagarnas egen kompetens som livsstilsföretagare. Bilden av drömmen måste hela tiden nyanseras så att den inte blir för

”drömlik” utan lagom realistisk. Berättelser om ekonomisk och praktisk kärvhet är på så vis ytterligare ett verktyg för att balansera mellan livsdröm och företag. Lyfter man fram ekonomiska och praktiska realiteter visar man dessutom att det finns en kompetens, en viss professionalitet i att leva en dröm. Dessutom, det som verkar vara anekdotiska berättelser från exempelvis paret och hur de sprudlar idéer och kompletterar varandra är också en ekonomisk praktik. Det är en berättelse om ett företag och ett liv inflätat i varandra, där själva inflätningen visar hur den här typen av verksamhet är organiserad. Det är ett uttryck för självförverkligandets konkreta marknadspraktik.

Att leva sin dröm, eller åtminstone bilden av en dröm, och samtidigt saluföra den är en del av en tjänsteekonomi som befinner sig i en gränzson. Vi har här diskuterat hur det privata kommersialiseras men också hur det kommersiella hanteras i det privata. Att studera drömmen som både en identitetsskapande och ekonomisk praktik blir därmed ett sätt att förstå drömmen som ett värdeskapande verktyg på en livsstilsmarknad. I vår analys har vi diskuterat det balansarbete som sker i spänningsfältet mellan en personlig livssfär och en marknad, mot en bakgrund av en politisk retorik som förstärker och skapar förväntningar kring entreprenörernas roll på landsbygden. Vi har visat hur företagarna balanserar mellan relationsskapande identitetsberättelser och marknadsföring, mellan föreställningar om rätt och fel kommersialism genom identifierings och distanseringspraktiker från olika typer av kunder och andra företagare, och mellan de vardagliga och begränsande arbetsvillkoren och en generell, medial bild av det goda entreprenörskapet, förstärkt av en politisk retorik. Analysen visar på så vis hur balansarbete är en värdeskapande praktik som kan skapa förståelse för hur marknader i gränzonen mellan marknad och personlig livssfär både växer fram men samtidigt begränsas.

Verksamheter framhålls som ett slags ideal där frivillighet och autonomi implicit betonas genom idén om att leva sin dröm. Samtidigt har vår studie visat på en konkret vardaglig verklighet som framhålls som full av ekonomiska och praktiska begränsningar. Mångsyssleriet exempelvis, som i sig anses vara en del i självförverkligandets praktik, kan medföra vissa ekonomiska fördelar som att sprida risker, men samtidigt begränsa möjligheter då olika slags verksamheter kräver olika slags kontroller och kontrollavgifter, vilka kan upplevas som oöverstigligen hinder av företagarna själva. Vidare kan inflätningen mellan ett personligt livsprojekt och företagande också göra företagen sårbara då de i vår studie i så hög grad också är relationsprojekt. De bygger på en parrelation, och en fungerande relation är inte bara en praktisk förutsättning för att arbeta tillsammans, utan själva essensen av livsstilsföretaget. Fliken ”Om oss” på hemsidan är inte bara en familjär och trevlig presentation om företaget, utan är företaget. Om inte relationen fungerar, fungerar inte heller företaget.

Som vi diskuterade inledningsvis är livsstilsföretagen i vår studie en form av kommersiella hem, där det privata flätas ihop med det kommersiella. Gränserna däremellan måste ständigt förhandlas, och det finns på så vis strukturella likheter med andra former av intima tjänster, exempelvis inom hemtjänsten, som befinner sig i en gränzson mellan personliga tjänster och en marknad. För egenföretagarna i vår studie är det den egna livsstilen som är till salu, och autonomi och frivillighet är viktiga värden.

Handlingsutrymmet och möjligheten att styra sitt liv kan på så vis tyckas så mycket större för företagarna i vår studie än för lönearbetare i gränzonen mellan privat hem och arbetsplats. Kraven på frivillighet och autonomi, värden som förknippas med ett entreprenörskap, är dessutom stort. Att välja sitt liv och framstå som självstyrande i sitt yrke kan också ses som ett moraliskt imperativ då livsprojekt och förmåga att leva sin dröm via arbetslivet värderas högt. Det förstärks genom att de framhålls som goda förebilder i regioners och kommuners retorik kring landsbygdsutveckling och blir inbjudna att vara föreläsare i olika sammanhang. Företagarna själva uttrycker med en viss bitterhet att de blir ansiktet utåt, och glappet mellan bilden av den goda företagen och den praktiska och ekonomiska vardagen med brist på ekonomiskt och annat stöd, är påtaglig. När arbetet och livet vävs ihop i samma realiserade dröm, och dessutom blir en produkt, framstår det goda arbetet och livet ännu mer som just en bild, frikopplat från företagarnas egen vardagliga verklighet.

Frivilligheten i att leva sin dröm som livsstilsföretagare, har sina specifika sociala former som både möjliggör och begränsar den individuella handlingsfriheten. Balansarbete som analytiskt begrepp kan således belysa inte enbart en värdeskapande praktik i en marknad som befinner sig på gränsen mellan marknad och icke-marknad. Balanseringen mellan olika värdesfärer, med olika och ofta motstridiga förväntningar, belyser hur företagarna i en konkret vardaglig praktik förhåller sig till en strukturellt betingad ambivalens. Balansarbetet visar också hur gränser mellan olika sociala sfärer ständigt omförhandlas, i en samverkan mellan olika nivåer i samhället, från vardagliga samtal om livet och arbetet, till politisk retorik. Begreppet balansarbete kan således ha en mer generell analytisk relevans genom att synliggöra den spänning som finns i många former av arbeten som befinner sig i gränzonen mellan personligt identitetsprojekt och försörjning.

Referenser

- Andersson Cederholm, E. (2009) "Art as a "thing-in-between": Negotiating boundaries and values in an art circuit event", *Tourist Studies*, 9(1), 42–59.
- Andersson Cederholm, E., & Hultman, J. (2010) "The Value of Intimacy – Negotiating Commercial Relationships in Lifestyle Entrepreneurship", *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 10(1), 16–32.
- Andersson Cederholm, E. (2014) "Lifestyle enterprising: The "ambiguity work" of Swedish horse-farmers." *Community, Work & Family*, doi: <http://dx.doi.org/10.1080/13668803.2014.933091>.
- Arvidsson, A., Malossi, G., & Naro, S. (2010) "Passionate Work? Labour Conditions in the Milan Fashion Industry", *Journal for Cultural Research*, 14(3), 295–309.
- Ateljevic, I., & Doorne, S. (2000) "'Staying within the fence': Lifestyle entrepreneurship in tourism", *Journal of Sustainable Tourism*, 8(5), 378–392.
- Banks, M. (2010) "Autonomy Guaranteed? Cultural Work and the 'Art-Commerce Relation'", *Journal for Cultural Research*, 14(3), 251–269.

- Beckert, J., & Aspers, P. (Eds.). (2011) *The Worth of Goods: Valuation and Pricing in the Economy*. Oxford and New York: Oxford University Press.
- Bjursell, G., & Vahlne Westerhäll, L. (2008) *Kulturen och hälsan: essäer om sambandet mellan kulturens yttringar och hälsans tillstånd*. Stockholm: Santérus.
- Boris, E., & Parreñas, R. S. (Eds.). (2010) *Intimate labors. Cultures, technologies, and the politics of care*. Stanford California: Stanford University Press.
- Callon, M. (Ed.). (1998) *The Laws of the Market*. Oxford: Blackwell Publishers/The Sociological Review.
- Crouch, D. (2006) "Tourism, consumption and rurality", in P. Cloke, T. Marsden & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Di Domenico, M. (2005) "Producing hospitality, consuming lifestyles: Lifestyle entrepreneurship in urban Scotland", in E. Jones & C. Haven-Tang (Eds.), *Tourism SMEs, service quality and destination competitiveness*. Wallingford: CABI Publishing.
- Di Domenico, M., & Lynch, P. A. (2007a) "Commercial home enterprises: Identity, space and setting", in C. Lashley, P. Lynch & A. Morrison (Eds.), *Hospitality: A Social Lens*. Amsterdam: Elsevier.
- Di Domenico, M., & Lynch, P. A. (2007b) "Host/Guest Encounters in the Commercial Home", *Leisure Studies*, 26(3), 321–338. doi: 10.1080/02614360600898110
- Edensor, T. (2006) "Performing Rurality", in P. Cloke, T. Marsden & P. Mooney (Eds.), *Handbook of Rural Studies*. London, Thousand Oaks, New Delhi: SAGE Publications.
- Fincham, B. (2008) "Balance is Everything: Bicycle Messengers, Work and Leisure", *Sociology*, 42(4), 618–634. doi: 10.1177/0038038508091619
- Fleetwood, Steve. (2007) "Re-thinking work-life balance: editor's introduction", *Journal of Human Resource Management*, 18(3), 351–359.
- Getz, D., & Carlsen, J. (2000) "Characteristics and goals of family and owner-operated businesses in the rural tourism and hospitality sectors", *Tourism Management*, 21(6), 547–560.
- Getz, D., Carlsen, J., & Morrison, A. (2004) *The family business in tourism and hospitality*. Wallingford: CABI Publishing.
- Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness", *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
- Gubrium, J. F., & Holstein, J. A. (1998) "Narrative practice and the coherence of personal stories", *The Sociological Quarterly*, 39(1), 163–187.
- Hinrichs, C. C. (1998) "Sideline and Lifeline: The Cultural Economy of Maple Syrup Production", *Rural Sociology*, 63(4), 507–532.
- Hochschild, A. R. (2011) "Emotional Life on the Market Frontier", *Annual Review of Sociology*, 37, 21–33.
- Hoey, B. A. (2005) "From Pi to Pie: Moral Narratives of Noneconomic Migration and Starting Over in the Postindustrial Midwest", *Journal of Contemporary Ethnography*, 34(5), 586–624. doi: 10.1177/0891241605279016

- Karlsson, S.-E., & Lönnbring, G. (2003) "Turismföretagarens livsstil och livsform", i M. Larson (Ed.), *Svensk turismforskning – en tvärvetenskaplig antologi om turister, turistdestinationer och turismorganisationer* (Vol. 2003:13, pp. 295–318). Östersund: ETOUR European Tourism Research Institute.
- Kultur på recept*. Skåne: Region Skåne.
- Kusenbach, M. (2003) "Street Phenomenology: The Go-Along as Ethnographic Research Tool", *Ethnography*, 4(3), 455–485. doi: 10.1177/146613810343007
- Land, C., & Taylor, S. (2010). Surf's Up: Work, Life, Balance and Brand in a New Age Capitalist Organization. *Sociology*, 44(3), 395–413. doi: 10.1177/0038038510362479
- Lynch, P., & MacWhannell, D. (2000) "Home and commercialized hospitality", in C. Lashley & A. Morrison (Eds.), *In search of hospitality. Theoretical perspectives and debates*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Merton, Robert K. (1976) *Sociological Ambivalence and Other Essays*. New York: The Free Press.
- Ransome, P. (2007) "Conceptualizing boundaries between 'life' and 'work'", *International Journal of Human Resource Management*, 18(3), 374–386. doi: 10.1080/09585190601167425
- Regeringskansliet. (2012) *Landsbygdsprogrammet för Sverige 2007–2013*. Stockholm: www.regeringen.se.
- Regional kulturplan för Skåne 2013–2015*. Region Skåne Kulturnämnden. https://www.skane.se/Public/Kultur/Kulturpolitik%20i%20samspel/Kulturplan%202013–2015/kulturplan_LR_single.pdf
- Sjöholm, C. (2002) *Moderna skärgårdsbor i gammal kultur*. Uddevalla: Bohusläns museums förlag.
- Sjöholm, C. (2013) "Jakten på regional tillväxt. Satsningar på kulturella och kreativa näringar", *Nordisk kulturpolitisk tidskrift*(2).
- Zelizer, V. A. R. (2005) *The purchase of intimacy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Zelizer, V. A. R. (2013) *Economic Lives: How Culture Shapes the Economy*. Princeton: Princeton University Press.
- Åkerström, M., Burcar, V., & Wästerfors, D. (2011) "Balancing contradictory identities: Performing masculinity in victim narratives", *Sociological Perspectives*, 54(1), 103–124.

Författarpresentation

Erika Andersson Cederholm är docent i sociologi och forskar bland annat om turism, upplevelser och småföretagande. Hon är intresserad av gränssnittet mellan personliga och ekonomiska värdesfärer, känslöarbete, och sociala interaktioner i servicemöten.

Carina Sjöholm är fil. dr i etnologi och hennes forskning centreras ofta kring sociala relationer, identitetsformering, kommodifiering av platser och materialitet och är författare till boken "Litterära resor. Turism i spåren efter böcker, filmer och författare" (2011).

Korresponderande författare

Erika Andersson Cederholm
Institutionen för service management och tjänstvetenskap, Lunds universitet
Box 882, 251 08 Helsingborg,
E-post: erika.andersson_cederholm@ism.lu.se
Tel: 042-356609, 0703519084

Anförande

Exploring Blind Spots

*Inledningsanförande vid Nordiska sociologförbundets
27:e konferens 14–16 augusti 2014*

Johanna Esseveld

Lunds universitet

Welcome to the 27th Nordic Sociological Association bi-annual meeting. It is a bit strange that I stand here before you today instead of Christofer Edling who is the present president of the Nordic Sociological Association. But as he was unable to participate today, Christofer asked me to replace him & say a few words to you in relation to the conference theme. I was asked because of an earlier experience of opening a Nordic conference. Some of you may remember that I was the president of the NSA when the NSA conference “Transformations, Boundaries and Dialogues” was held in Malmö 10 years ago. But I’m also standing here because I am affiliated to the Department of Sociology in Lund which hosts the conference.

I am honored but also feel that it is a bit awkward to do so in that I have not participated in the preparatory work for this conference. As many of you know, it does take a lot of work to prepare an international conference. So first of all, I want to thank you, the organizational committee, for all the work you put into preparing for this conference. Secondly, I wish to welcome all of you (& also those not present here but who will participate at the conference later).

But let me offer a few reflections on the conference theme: EXPLORING BLIND SPOTS, which apparently was already discussed at the meetings on Iceland as a possible theme for a future NSA conference.

To prepare myself I did a google search on the internet. A blind spot is an obscuration of the visual field. This is something rather well-known but I assume that most of us do not know its exact size and location. I have a picture and a description of size and location in front of me – but I have to admit that the description does not make sense to me. That makes it difficult information to share, so let me continue with information that is important for this talk. Blind spots are not stationary. You can do a test where you see things – letters in the text I read – dependent on whether you move your eye towards or away from the screen, you can also look with only one instead of two eyes & so on. When you do this test, letters disappear depending on your movement. This seems to make clear that *a way of seeing* as John Berger so nicely put it becomes a way of NOT seeing –

when making small movements and/or position yourself differently you see - and thus also don't see - different things.

It is this - movement and positioning – that I'd like to apply to sociology. So let me start by positioning myself - I define myself as a critical sociologist. This means that I place myself within a tradition consisting of a broad range of approaches: such as Marxist, feminist, Frankfurt school, cultural studies, poststructuralist and postcolonial approaches. But I am also a sociologist who sees sociology as part of society and assumes that working together and dialoguing with others – in other academic disciplines and fields as well as with people, groups and organisations outside of academia (those we sometimes refer to as our public). The latter would suggest that I can be placed in public sociology which again has a long tradition in sociology but which has been brought to the fore of our thinking about the discipline over the last decade through the writings of today's keynote speaker, Michael Burroway. But what's important here is that my positioning means that I may see things others may or do not see, and vice versa – as our positioning and movements open ways of seeing but also limit what we see.

The following example can illustrate this point: If you are studying schooling from a Marxist perspective you see certain things and miss others. If you are studying schooling from an interactionist perspective you focus on certain things and exclude - or do not see - others. One thus creates blind spots in the knowledge produced through the choice of a particular theoretical framework. The same happens when you choose particular research methods. When the many different perspectives, theories, methods within the discipline are taken together, however, I would argue some of some of these blind spots disappear. My argument here is as follows: Sociology is a broad discipline - covering many different perspectives, theories, research methods and also a plethora of topics and areas. The many different topics are in addition studied by sociologists who position themselves in different sociological traditions and make use of many different methods and theories. This would indicate that there are few or no blind spots in the discipline.

But it is here also that a problem emerges. Professionalism dominates in sociology today – this goes for the Nordic countries - where especially in Sweden sociology was closely connected to the welfare state and more policy oriented – as well as for sociology in other parts of Europe and the rest of the world. Professional sociology can be characterized through divisions into areas of competence, specialization, boundaries between different research areas, qualifications and norms about what counts as good science – and where scientific knowledge is separated from other forms of knowledge in particular that which is labeled “political”. The predominance of this view does create blind spots due to the inability of representatives of different types of sociology, different theoretical and methodological positions, to communicate with each other. (In parenthesis: I'm not saying that this is something specific for sociology - professionalization characterizes academia in general.) These blind spots might disappear or at least diminish if sociologists representing different theoretical frameworks, methods and areas of study talk with each other. This however - I would argue - is NOT often

the case. Sociology as a field has become more professionalized and fragmented and sociologists often mainly talk with, write for, other sociologists with similar interests, similar positioning etc. My answer here is twofold: a call for sociologists to critically reflect on their own practices and greater exchange and more discussion between representatives for different types of sociologies. This is not a new suggestion, I'm sure you've read Bourdieu's call for a reflexive sociology and it's impossible for a sociologist to not have read Weber's *The Protestant Ethics*. I interpret the last sentence in Weber's book where he writes: This is ONE interpretation but there are other possible interpretations as an invitation for such a discussion. This suggests an open attitude, reflections and exchanges – where we also can allow ourselves to disagree with each other. Again there are many examples of such exchanges – those that come to my mind are discussions between Foucault and Habermas in the early 1980s and between Butler and Fraser a few decades later. I'm sure you can come up with own examples that can inspire further discussion and thus also may contribute to a disappearance of some of sociology's blind spots.

In addition, sociology changes historically – which is something that seems almost “natural” as sociology is about society. But there are changes in focus and priorities made that see to it that certain questions are emphasized and others disappear. Some of this may be related to the rise and fall of theoretical traditions and political ideologies. One such question which was of central importance to sociologists is the question of work, labor relations, systems of inequality and connected themes of marginalization and discrimination.

During the 1980s for example, many of us were studying changes in the labor market by focusing on unemployment, temporary employment, flexible forms of labor contracts etc. Today, it appears that this area is underdeveloped or at least receives less attention in Swedish – and Nordic - sociology. When I say labor market I do not use its traditional meaning – referring to workplaces, organizations in the public sphere – but also include social institutions such as households and families – which in sociology earlier were placed in a private sphere.

So the area I would like to bring back into sociologists' eyesight concerns work and labor relations – locally & globally and more specifically the roles played by gender, race/ethnicity and class in these social relations. Let me give two themes here that I think are of particular importance. *The creation of flexible work and a flexible labor force and The creation of a new underclass.*

In relation to the first theme: The creation of flexible work and a flexible labor force. A few months ago – railway workers in Southern Sweden went out on strike. The reason given was that the internal company that owns the trains, Veolia, wished to change the fulltime, permanent jobs of the majority of the train attendants and of half of the train drivers into part time employment. That the striking workers received support from other unions and “the general public” (despite all the difficulties this meant in terms of travel) is important but I wish to focus my attention on the changing conditions of ownership and of working conditions. The latter are part of larger processes including globalization and deregulation which have impacted wor-

king conditions. In earlier decades, the use of flexibility and its relation to large scale processes of change would have been a central research area for sociology, particularly in Sweden which has a long tradition of work-related research. While there are, of course, some sociologists who study flexibility and working conditions, I would like to see more research on this theme.

In relation to the second theme: The creation of an underclass. Many of us – in particular in Sweden – have become acquainted with people begging outside of food stores and shopping areas. Many of those who are begging are Roma and we can read in the newspapers about the impossibility for Roma to get paid employment. But the difficulty to find work is not limited to them - other groups have a similar experience. There are those who find themselves working for a few hours and on short term contracts. Immigrants and so-called illegals have special difficulties finding employment with any regularity or security. The use of day laborers – which we found existed in Malmö when we carried out a study on unemployment in the mid- 1980s – is more common today. One can also point to women who work as nannies. Often nannies come from other parts of Europe and/or the world, they receive low pay and are often not protected through labor regulations. Young people entering the labor market for the first time are another example. This underclass then is quite diverse and consists of many different groups. So my suggestion is that we need to give more attention to the different mechanisms that contribute to different groups' movements in informal and formal labor markets. In particular, we need to study individuals and groups that fall outside of regulated labor markets, and sometimes also outside of societies, at local, national and global levels within a framework where attention is given to social, economic and political processes at macro levels.

A third theme, which is connected to – and also an exemplification of – the other two, is more specific and closer to home: *namely the working conditions at universities*. My first thought when thinking about blind spots was about the content of sociology and our study object compared to other disciplines and fields of study. But like many other people, sociologists work in workplaces - but we study other workplaces and not our own. At the university we are highly educated professionals who are surrounded by groups of people that make our work possible – such as cleaners, caretakers, secretaries, computer specialists. What about the conditions of these people? Do similar processes of flexibility and the presence of an underclass apply to the university as a workplace? Studies of the working conditions of universities are far and few between. Thus we do not know what the conditions for some of the workers are. One positive example here is a study about the abysmal conditions of workers at The University of California, Berkeley – entitled *Berkeley's Betrayal about wages and working conditions at CAL* which came out about 10 years ago. The authors of the report show amongst others that many worked for insufficient wages and under unfair leadership practices. An important point made in the report is also that the workers were not given access to opportunities for own learning and development. The study may not apply to academic institutions in the Nordic countries but we may wish to study our own institutions/work places here as well. And to bring it even closer to home: What are the

conditions for sociologists – and in particular the younger generation and temporary employed - today? We seem to experience and “know it” on a day to day basis, but why not study these conditions? This may be one of the blind spots in our very own midst.

With these reflections on blind spots based in assumptions about our movements and positioning in sociology I wish to open up for further reflection and discussion. I am sure this conference will provide us with many opportunities to discover and overcome some of the blind spots in our discipline.

Thank you!

Recensioner

Magnus Andersson & André Jansson, *Landsbygdens globalisering: Medier, identitet och social förändring i nätverkssamhällets marginaler*. Daidalos, 2012

Författarna tar i denna bok ett ambitiöst, inläst och framför allt teoretiskt grepp om de möjligheter och (i någon mån) svårigheter som medialiseringen av landsbygden öppnar inför framtiden. Under rubriker som "Globalisering och rumsliga omvandlingar", "Moraliska geografier – konstruktioner av stad och land", "Symboliska strategier och förhandlingar i en svensk landsbygdskommun", "Medialiseringens möjligheter – om nätverkskapital och social hållbarhet", "Migration, mobilitet och imaginära geografier" och "Mot en kosmopolitisk platspolitik?" vrider och vänder de på landsbygdens möjligheter i relation till den medialisering de menar att vi är mitt inne i. Med medialisering menar de summan och synergierna av dels de mediala skildringarna av landsbygden, dels den framväxande infrastrukturen av kommunikationsnätverk samt landsbygdsinvånarnas mediala praktiker.

Författarna menar, med stöd i aktuell forskning, att medialiseringen är den process som driver landsbygdens globalisering och de lyfter fram den nya teknikens möjligheter för kommunikation och nätverksskapande som viktiga för landsbygdernas framtid. De menar att en ny social hållbarhet och nya visioner kan åstadkommas genom möjliggörandet av nya och gränsöverskridande möten och ageranden. Till grund för många av bokens intressanta analyser ligger diskussionen kring fasthetens och flödets metafysik (*The metaphysics of fixity and flow*, Cresswell 2006) där författarna argumenterar för att dikotomin mellan stad och land fungerar som ett uttryck för två konkurrerande, tillika ömsesidigt beroende, moraliska geografier.

Språkbruket och abstraktionsnivån i boken gör den knappast till något att sätta i händerna på en mera populärvetenskapligt intresserad publik eller yngre studenter. Detta är synd eftersom boken behandlar frågor som många, även mindre akademiskt bevandrade, skulle ha glädje av att få belysta. Det avslutande kapitlets svar på frågan *om hur medialiseringen kan skapa förutsättningar för en kosmopolitisk platspolitik i svenska landsbygdsmiljöer*, ger ett bra exempel på vilken nivå analyserna sker i denna bok:

Vår övergripande slutsats är att medialiseringens betydelse i hög grad kan utläsas som ett ökat beroende av, och konkurrens om, nätverkskapital (Urry, 2007). Nätverkskapitalet utgör å ena sidan en lokal resurs, en allt viktigare förutsättning, för hållbar kosmopolitisering och platspolitiskt engagemang, men riskerar samtidigt, å andra sidan, att ge upphov till nya maktgeometrier. Den hållbara kosmopolitiseringsprocessen ser vi som en multimodal social förändringsprocess, präglad av såväl lokal mångfald och engagemang som en övergripande global reflexivitet vad gäller bygdens relation till och ansvar inför världen som helhet. (s. 145)

Referenslistan är imponerande och aktuell och de teoretiska aspekterna på problematiken är mycket intressanta. De egna fallstudierna kommer, kanske just därför, i skymundan och blir mera till illustrerande exempel. De empiriska exempel som presenteras är dessutom i hög grad baserade på ”nya” och inflyttade landsbygdsbor. Detta medför att anknytningen till de människor som redan nu befolkar landsbygden blir svag och att landsbygdens möjligheter framställs som liggandes i framtiden och i händerna på inflyttare som till skillnad från nuvarande invånare antas göra reflexiva val då de bosätter sig på landsbygden. Även om det troligen inte är vad författarna vill säga så leder urvalet av exempel till att det blir alltför lätt att dra slutsatsen att ”nya” människor ska komma och rädda landsbygden från sig själv – och att hoppet om en radikalisering av landsbygden står till de som gör det reflexiva valet att flytta dit – och inte till de som redan finns där.

Det hade varit intressant med några diskussioner utifrån andra sätt att se. Skulle man kanske kunna tänka precis tvärt om, att det som vi ur den normerande urbana vinkeln uppfattar som tröghet och kvardröjande hinder är det verkligt radikala motståndet mot konsumism och statusjakt? Detta leder också över till nästa frågetecken kring boken. I sina resonemang kring möjliga framtider för landsbygden återkommer författarna då och då till frågan om social hållbarhet, och i denna bok som i övrigt är så teoretiskt välgrundad förblir detta begrepp märkligt löst definierat. Ibland uttrycks det som stabilitet. Ibland som uthållighet. Begreppet relateras nästan inte alls till den ekologiska och ekonomiska hållbarheten – vilket förvisar den sociala hållbarheten till något odefinierat allmänt ”gott”, utan maktrelationella kamper eller politiska laddningar. Då hållbarhetsfrågorna i hög grad är beroende av tolkningsföreträden och maktanspråk - som kan antas vara avgörande för framtiden, och då inte bara landsbygdens framtid, och dessutom är förknippade både med medialiseringen och den globalisering som bokytteln åsyftar - så hade åtminstone jag önskat mig att det gjort ett djupare avtryck i denna bok.

*Lotta Svensson,
Uppsala Universitet och FoU Söderhamn*

Svein Olav Daatland & Per Erik Solem, *Aldring og samfunn: Anføring i socialgerontologi*. Fagbokforlaget, 2011

Betydelsen av kunskap om gruppen äldre och om vad det innebär att åldras ökar i takt med att det blir allt fler äldre i samhället. Den ibland heta diskussionen om hur samhället i framtiden ska klara av att ta hand om äldre, att bibehålla och kanske förbättra nivån i välfärden, kräver ofta en underbyggd motvikt mot en stundtals apokalyptisk bild av den pågående förändringen av den demografiska strukturen. Välskrivna böcker, som kan fungera för både studenter och andra intresserade är därför ytterst välkomna. Inte minst eftersom det i flera studier, både i Sverige och andra länder, har visat sig att det finns starka föreställningar om äldre och äldres villkor i samhället

samtidigt som kunskapen är förhållandevis svag. I allmänhet finns en tendens till en överdrivet negativ bild av äldres livsvillkor och status i samhället.

Svein Olav Daatland och Per Erik Solems bok *Aldring og Samfunn* är ett exempel på en av dessa nödvändiga böcker. Boken är omfattande och spänner över en mängd områden som är relevanta för den som vill få en inblick i forskningen om äldre och åldrande, huvudsakligen ur samhällsvetenskapliga och psykologiska perspektiv. Författarna har en gedigen kunskap och erfarenhet som forskare, och det märks i den lätthet varmed de hanterar så vitt skilda ämnen som exempelvis biologiska teorier om åldrande, demografi, psykologi och välfärdspolitik.

Boken är uppdelad i sex olika delar och varje del består av tre till fyra kapitel. Totalt är det 17 kapitel i boken. I den första delen, betitlad "Alderens ansikter og gerontologiens synsvinkler" introduceras läsaren till ämnet ålder och åldrande samt studiet av densamma. De tre kapitel som denna första del utgörs av lägger grunden för de vidare resonemang som förs i boken. Här redogör författarna bland annat för metodproblem i studier av äldre och åldrande, bland annat svårigheten i att särskilja ålderseffekter och kohorteffekter. Denna del av boken avslutas med ett kapitel som fokuserar på biologiska teorier om åldrande samt kroppsliga förändringar som kommer med åldrandet.

Del två avhandlar psykologiska perspektiv på åldrandet. Det första kapitlet i denna del av boken handlar om kognitiva förändringar under åldrandet och kan sägas vara en fortsättning på det föregående kapitlet om den åldrande kroppen då fokus ligger på biologiska förändringars betydelse för till exempel reaktionstid, minne och risken att utveckla demens och de effekter som det har. Därefter tar författarna upp andra psykologiska perspektiv på åldrandet utifrån begreppen personlighet, självbild och coping (mestring). Det finns ett flertal olika teorier som används för att förstå åldrandets betydelse för personlighetsutvecklingen och författarna ger här en översikt över de mest framträdande. Författarna redogör också för olika perspektiv på hur människor psykologiskt hanterar de utmaningar som åldrandet för med sig. De resonerar också kring betydelsen av tid, levd tid och återstående tid för upplevelsen av sin samtid och utvecklingen av personligheten.

Del tre tar sig an det som kallas för socialt åldrande, alltså de sociala konsekvenser och betydelser som åldrandet har. Här tar författarna först upp uppfattningar om äldre och ålderism, alltså negativa attityder och diskriminering utifrån ålder. Därefter följer ett kapitel om roller och rollövergångar under den senare delen av livet, som till exempel att bli pensionär. I kapitel åtta redogörs för moderniseringsteorin som, för att uttrycka det kort, hävdar att utvecklingen av det moderna samhället har försämrat äldres status och roll i samhället. Författarna tar här också upp kritiken mot denna teori. Därefter kommer kapitel nio, "Teorier om social aldring", där rollteori delvis återkommer. Här redogör författarna för de teorier som har debatterats flitigast inom äldreforskningen – disengagemangsteorin och aktivitetsteorin. Men de tar också upp andra viktiga teorier som kontinuitetsteori.

I del fyra tar författarna sig an att sammanfatta forskningen om demografi och arbetsliv. Det kapitel som inleder denna del av boken handlar om demografi och hälsa.

Kapitlet därpå redogör för forskning om åldrande, arbete och pensionering. Författarna tar upp hur arbetsförmåga förändras till det bättre och sämre med tiden, men också hur arbetsgivare och äldre själva ser på att arbeta förbi den normativa pensionsåldern.

Därefter tar del fem vid. Denna del heter "Sosial deltakelse og forankring". Inom ramen för denna rubrik återfinns kapitel som behandlar familj och solidaritet inom familjen, betydelsen av vänner, grannskap och det civila samhället, och sist äldres anseende och inflytande i samhället. Det sista kapitlet i denna del fokuserar på äldres position i samhället och äldres politiska aktiviteter.

Del sex, "Velferdsstat og velferd", avslutar boken med sina tre kapitel. Denna del inleds med ett kapitel om den norska äldrepolitiken som kompletteras med utblickar mot omvärlden, framförallt Europa. Kapitel 16 har titeln "Velferd, levekår og livskvalitet". Här går författarna igenom välfärdsbegreppet liksom vad som menas med livsvillkor. Man tar också upp begreppet "det goda åldrandet". Kapitlet avslutas med att ta upp forskning om övergrepp mot äldre, både inom omsorg och andra arenor, som till exempel hemmet. Bokens sista kapitel har rubriken "Eldres forhold til døden" och ägnas åt just detta.

Som med alla böcker vars uppdrag är att ge en helhetsbild över ett ämnesområde är det omöjligt att ta hänsyn till all den forskning som gjorts inom området. Det är ett problem som alla läroboksförfattare ställs inför. Kravet man i relation till detta kan ställa är att den forskning som presenteras är välunderbyggd och både visar på mittfåran i forskningen, samt en del av den kritik som riktats mot densamma. Det kravet lever Aldring og samfunn upp till genom den breda översikt som presenteras.

Även om det är en välskriven och genomarbetad bok är den behäftad med några brister, framförallt i ljuset av att den är tänkt som lärobok. Mina invändningar mot boken rör inte innehållet som sådant utan hur den är disponerad och relationen mellan bokens olika kapitel. I en så omfattande framställning som denna förekommer oundvikligen överlappningar mellan kapitlen; att exempelvis rollteori förekommer i mer än ett kapitel och att det då behandlas mer ingående i det ena av dem. Men alltför många hänvisningar till andra kapitel i en bok kan undergräva dess värde i undervisningssammanhang eftersom den kan upplevas som rörig. Till viss del lider Aldring og samfunn av detta.

Även dispositionen och relationen mellan kapitlen lämnar mig ibland undrande. Detta kan enklast illustreras av det avslutande kapitlet om döden; Eldres forhold til døden. Det är placerat i den sjätte delen av boken, med titeln Velferdsstat of velferd. De andra två kapitlen i denna del är Eldrepolitiken och Velferd, levekår og livskvalitet. Dessa två kapitel fokuserar dels på politik och dels på livskvalitet i form av ekonomi, bostadsförhållanden och övergrepp mot äldre. Eldres forhold til døden har till skillnad mot dessa kapitel en psykologisk och socialpsykologisk ingång till ämnet och placeringen känns därför långt ifrån självklar. Detta kapitel har istället en större innehållslig närhet till bokens andra och tredje del om psykologiskt och socialt åldrande. Bokens användbarhet hade sålunda stärkts av en tydligare tematisering.

*Magnus Nilsson,
Karlstads universitet*

Joakim Ekman & Lena Pilo, *Skolan, demokratin och de unga medborgarna*. Liber, 2012

I år är det val igen. Återigen ställs skolor och dess personal inför dagsaktuella och samtidigt tidlösa frågor om skolan som demokratisk arena. Rektorer kommer med hänvisning till styrdokument fatta beslut om hur de i skolan ska handskas med åsikter och partier som kan betraktas som ett hot mot demokratin. Personal kommer i klassrum och korridorer ställas inför dilemman om hur de ska hantera politiska diskussioner för att arbeta i linje med det demokratiska fostransuppdraget. Hur kan skolan på ett bra sätt förbereda eleverna till att bli goda och ansvarstagande medborgare? Hur kan vi förstå skolan som demokratisk arena? Vilken typ av politisk socialisation bör och kan skolan arbeta med och vad är det för demokrati och medborgarsyn som ligger till grund för arbetet?

I "Skolan, demokratin och de unga medborgarna" är det just denna typ av grundläggande frågor som står i fokus. Enligt författarna Joakim Ekman och Lina Pilo riktar sig boken framförallt till lärarstudenter men också till studenter i till exempel statsvetenskap, sociologi och pedagogik eller yrkesverksamma som vill fördjupa sig i frågor om demokratifrämjande arbete. Syftet är att ge en bred kunskapsöversikt över tidigare forskning på området och erbjuda konkreta tips på hur man kan arbeta med dessa frågor.

Boken är uppdelad i tre delar. I den första delen diskuteras demokrati som begrepp och skolans demokratiska uppdrag. Här ges först en översikt av demokrati-teori och demokratimodeller för att sedan gå över till att mer specifikt beskriva skolans demokratiska uppdrag ur historiska och nutida perspektiv. En analytisk distinktion görs mellan olika aspekter av skolans demokratiuppdrag genom fostran av; demokratiska *värderingar*, medborgerliga *färdigheter* och *kunskaper* om politik och samhällsfrågor. Särskild uppmärksamhet ägnas åt demokratiuppdraget som politisk socialisation. Författarna problematiserar en traditionell syn på politisk socialisation som en envägsprocess där lärare, politiker och vuxenvärlden har kontroll över hur värden skapas hos eleverna. Istället betonas ett agensperspektiv där eleven tar en aktiv roll i socialisationen och skapar värden genom interaktion med andra elever och sin nära omgivning. Skolan problematiseras som socialisationsarena genom att de visar på hur politisk socialisation sker i olika socialisationskontexter i och utanför skolan.

I den andra delen fokuserar författarna på skolans praktiska arbete med demokratiuppdraget. Dels görs en kunskaps- och forskningsöversikt över skolans demokratiarbete idag, dels ges konkreta pedagogiska övningar och tips på hur kollegor och studenter kan arbeta med demokratifrågor i praktiken. I detta avsnitt presenteras och diskuteras en rad olika nationella och internationella undersökningar om svenska elevers demokratiska förhållningssätt, färdigheter och kunskaper. Forskningsmässigt erbjuds läsaren en stor bredd av referenser till allt från omfattande internationella och jämförande studier, nationella attitydundersökningar till pedagogiska översikter och enskilda interaktionsstudier om delaktighet på klassrums-

nivå. Ett kapitel ägnas åt tips på hur man med ganska enkla grepp och trots tidsbrist i skolvardagen, kan strukturera reflektion och diskussion kring erfarenheter och case.

I den tredje delen diskuteras demokratin, skolan och medborgaren i ett vidare samhällsligt perspektiv där framtida utmaningar lyfts fram. Politiskt deltagande och delaktighet är under förändring och leder till nya frågor om våra grundantaganden kring vad demokrati och medborgarskap innebär. Här nämns exempelvis forskning om den moderna demokratins kris genom ökad misstro mot politiker, minskad partipolitisk organisering, föreningars sjunkande medlemsantal och ökad individualisering. Å andra sidan utmanar författarna en onyanserad bild där medborgarna beskrivs som alltmer "politiskt passiva, ointresserade och oengagerade" genom att visa på hur deltagandet helt enkelt har tagit nya former. Nya sociala rörelser, utomparlamentarisk aktivism, bojkotter, medveten politisk konsumtion och demonstrationer är några exempel på mer okonventionella former av politiskt deltagande.

Författarnas uttalade syfte med boken är att vända sig till lärarstudenter, studenter i andra samhällsvetenskapliga ämnen liksom yrkesverksamma och erbjuda en bred kunskapsöversikt. Hur lyckas de då? På det hela mycket bra tycker jag. En av bokens styrkor är att den just erbjuder en stor bredd av forskning kring ämnet. Den rör sig mellan olika discipliner, metoder och forskningstraditioner. På så vis är det en värdefull kunskapsöversikt över svensk medborgarskaps- och demokratiforskning med goda möjligheter till vidare läsning. En ytterligare styrka är att boken rör sig från demokratiteori till konkreta och handfasta tips för praktiskt arbete med demokratifrågor i skolan. För blivande lärare är båda dessa delar mycket viktiga. Utan kunskaper om demokratins grunder blir det svårt att fatta välgrundade beslut kring demokrati-fostran, klassrumsdilemman och demokratiska gränsdragningsproblem och utan metoder för det praktiska arbetet och reflektion blir det svårt att hantera och utveckla det demokratifrämjande arbetet.

En baksida med det breda anslaget är emellertid att en fördjupad och kritisk analys av skolan som liberalt och demokratiskt projekt inte utvecklas vidare. Sedan flera år tillbaka finns forskning och samhällsdebatt som sätter det projektet under kritisk lupp. Några exempel på detta är frågor som rör inklusion och exklusion kopplat till normer om den goda medborgaren, nya former för ideologisk styrning och utmaningar i lärarens arbete med liberala och demokratiska värden. I boken har europeiska och globala perspektiv på demokrati och medborgarskap i princip utlämnats. När jag skriver detta är det ungefär en månad sedan forskare, politiker och NGO:s från hela världen möttes i Stockholm för att återigen diskutera de globala klimatutmaningarna. För ett par veckor sedan inträffade flyktingkatastrofen utanför Lampedusa och gjorde oss påmind om hur krig, globala orättvisor och migrationspolitik inte kan hanteras endast inom ramen för nationalstaten. Vad innebär dessa globala utmaningar för demokrati och medborgarskapsfostran i den svenska skolan idag? Forskning kring begrepp som kosmopolitiskt, postnationellt och europeiskt medborgarskap har fått ny kraft sedan 1990-talet och har bidragit med nya frågor och perspektiv som också bör vara en del av diskussionen.

Sammanfattningsvis erbjuder Ekman och Pilos bok en bra start för fortsatta och fördjupade diskussioner om skola, demokrati och medborgarskap. I ljuset av samhälls förändringar måste nya frågor ställas och någon brist på utmaningar råder knappast. För att hantera dessa frågor på ett klokt sätt behövs reflektion och debatt om skolans roll i samhället. Där har en bok som denna en viktig funktion att fylla.

*Jonathan Josefsson,
Linköpings universitet*

Michael Heinrich, *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet*. Tankekraft förlag, 2013

Marx är inte död och historien var trots allt inte slut. Vi lever fortfarande i skuggan av den djupa finanskris som slog till med full kraft för ett antal år sedan. I skuggan av denna kris reses behov att förstå och förklara denna kapitalismens kris och kapitalismens nödvändiga inre motsättningar. Och i detta sammanhang skedde en renässans för Karl Marx teorier. En ny generation av marxister sätter sitt namn på kartan och ett sådant namn är Michael Heinrich, han är född 1957, matematiker och statsvetare och sitter i redaktionen för PROKLA (*Probleme des Klassenkampfes*), en tidskrift som uppstod i kölvattnet efter studentupproren 1971. PROKLA har framför allt gjort sig kända för att fördjupa sig i Marx klassiska politiska ekonomi. Och Heinrich följer detta program väl i spåren. Men till skillnad från många av medlemmarna i PROKLA skriver han fullt begripligt utan marxistisk jargong och teknikaliteter.

Nu finns hans bok *Introduktion till de tre volymerna av Marx Kapitalet* (original *Kritik der politischen Ökonomie. Eine Einführung*) i svensk språkdräkt och han behandlar hela Marx bok *Kapitalet*, det vill säga inte bara band 1 utan även band 2 och 3 och visar på hur dessa delar hänger ihop med varandra.

Heinrich bok rör sig över följande områden: varans värde, pengar, mervärde, profit, kapital, produktionsprocessen, cirkulationsprocessen, profitkvotens fallande tendens, ränta, kris, fetischism, stat och kommunism. Och detta täcker de tre delar av *Kapitalet* som Marx skrev.

Heinrich menar att Marx *Kapitalet* handlar om kapitalismen som abstrakt system. I *Kapitalet* kan en läsare hitta insprängda konkreta historiska exempel, till exempel den ursprungliga kapitalistiska ackumulationsprocessen och en del tolkare, till exempel Karl Kautsky hävdade att *Kapitalet* var en historiskt konkret analys av den engelska kapitalismen. Denna historiska tankegång har levt kvar ända in till nutid. Heinrich hävdar hellre att *Kapitalet* är framförallt en teoretisk analys av kapitalismen "i dess ideala genomsnitt" (s. 43) och inte någon specifik historisk fas i kapitalismen. Hela Marx verk *Kapitalet*, det vill säga inte bara band 1 utan även band 2 och 3 handlar om detta. En del marxister menar att kapitel 1-4 (om varans värde) rör sig på ett abstrakt allmänt plan, men resten av böckerna handlar mer om kapitalismens konkreta historiska uttrycksformer. Mot detta pläderar Heinrich övertygande.

Marx *Kapitalet* är som undertiteln säger en kritik av hela den dåvarande (och man kan nog med fog säga den nuvarande) politiska ekonomin (nationalekonomin). Och denna kritik, hävdar Heinrich är inte endast en fullständig kritik av den politiska ekonomin utan även en kritik av hela det borgerliga samhällsförhållandet. Den är en kraftfull missil som Marx riktade mot borgarklassen och hela det borgerliga samhället. Marx försöker påvisa kapitalismens inneboende destruktiva potential (s. 48). Heinrich visar hur Marx uppmärksammar vilken rationalitet det borgerligt kapitalistiska samhället vilar på, det vill säga varuutbytets logik och hur detta framstår för individen som styrande in i kapitalismens inre kapillärer. Och detta uppfattas som "naturligt", ja, som en obändig "naturlag". Man kan inte strejka mot marknadslagarna. Alla, inklusive arbetarklassen är underställda denna logik och allas medvetande påverkas på ett djupgående sätt av detta. Med andra ord, arbetarklassen besitter inte, som många marxister antagit, ett naturligt revolutionärt medvetande utifrån sin klassposition.

Jag vill framhäva särskilt tre tankeväckande teman som Heinrich behandlar och de är: förhållandet mellan pengar och värden, varans fetischkaraktär och krediter. Kring dessa centrala teman har det genom årtionden förts många diskussioner i det marxistiska läget.

Heinrich lanserar ett utkast till en monetär värdeteori. Vanligtvis har man anlagt en konkret historisk syn på pengar, men Heinrich menar i enlighet med antagandet om *Kapitalet* som ett teoretiskt abstrakt verk, så måste varorna nödvändigtvis uttryckas i pengar. Därigenom kommer han in också på det berömda transformationsproblem, det vill säga hur värde transformeras om till produktionspriser. För Heinrich framstår detta utifrån den monetära värdeteorin som att omvandling av värden till produktionspriser "utgör snarare en *begreppslig vidareutveckling* av varans formbestämning" (s. 181). När man talar om värde, mervärde, produktionspris och genomsnittsprofit handlar detta om en övergång mellan *olika framställningsnivåer*" (s. 181). Detta har enligt Heinrich inget att göra med historisk eller tidslig ordningsföljd att göra.

Det andra temat som jag vill framhäva är Heinrichs diskussion kring varans fetischkaraktär. Han polemiserar mot den vanliga uppfattningen "att människornas samhällseliga relationer framträder som relationer mellan ting" (s. 89). Av detta följer, om vi har genomskådat detta då ser vi de verkliga förhållandena. Då har vårt falska medvetande upplösts och vi skådar då verkligheten i sin nakenhet. Heinrich påstår att detta är en förenkling och att man tappar bort aspekter av vikt. Fetischismen uttrycker verkliga förhållanden, att när vi utbyter varor så uttrycker det uppenbarligen verkliga förhållanden och detta är ingen illusion. I utbytet handlar vi utan att vara medvetna om de samhällseliga betigelserna som förutsätter detta utbyte och detta kan inte handla om något "falskt" medvetande utan något högst sant och verkligt.

Vad det gäller krediter, det tredje centrala temat, hävdar Heinrich att krediter är precis som pengar lika nödvändiga för kapitalet. Banker som bygger sin verksamhet på just detta kreditgivande är ingen "överbyggnad" på det industriella kapitalet, utan nödvändiga för kapitalismens fortvaro. Mången person har försökt uppställa en motsättning mellan finansiell spekulation, det vill säga en tärande sektor på den närande industriella kapitalismen. Heinrich hävdar att detta är ett felaktigt resonemang. Ka-

pitalistisk produktion vilar på just en spekulativ grund. Man spekulerar ju alltid om man får avsättning för sina varor. Båda sektorerna har bara en sak för ögat: jakten på profit.

Heinrich behandlar inte andra centrala marxistiska begrepp som produktivkrafter och produktionsförhållanden och bas och överbyggnad. Dessa begrepp står ju heller inte i fokus i Marx *Kapitalet*.

Överlag uttrycker sig Heinrich förunderligt klart och fullt begripligt. Jag kan nog tycka att han inte alltid riktigt får fram komplikationerna i ovanstående teman, men denna bok är endast en introduktion till *Kapitalet* och som sådan finner jag den utmärkt. Och denna omläsning av *Kapitalet* som Heinrich serverar oss tycker jag mig finna användbar för att analysera dagens kapitalistiska produktionsätt. Detta gör boken angelägen. Marx lever, vilket Heinrich har lyckats visa.

Lars-Erik Alkvist,
Högskolan Dalarna

Att fostra familjen: En grundbok om styrning, föräldraskap och socialtjänst, Helena Johansson & Margareta Bäck-Wiklund (red.).
Liber, 2012

I uppbyggnaden av den svenska välfärdsstaten under 1900-talet placerades familjen i blickpunkten. Barns livsvillkor och föräldrarnas sätt att fostra barnen blev centrala frågor kring vilka samhällets stöd till familjen formades. I antologin *Att fostra familjen* får vi följa några samtida möten mellan familjen, samhället och socialtjänsten. Men här sker också andra möten, som de mellan normer och livsöden, regelverk och vardagsliv och individ och struktur. Inte minst synliggörs mötet mellan *viljan att hjälpa* och *viljan att fostra* familjen då föreställningar om det goda och eftersträvansvärda familjelivet är ständigt närvarande.

En av antologins utgångspunkter ligger i att uppmärksamma ambivalenser och överväganden som behöver göras mellan samhällets normer och individers självbestämmande. En annan utgångspunkt är att synliggöra hur olika *tankefigurer* styr våra föreställningar och sätt att tänka kring exempelvis familj, föräldraskap, barn och kön. Antologin ger flera exempel på hur tankefigurer ibland krockar med varandra och hur socialarbetaren måste hantera emellanåt motstridiga uppdrag. Ambitionen med antologin är också att granska hur familjen fostras och att bidra till reflektion, till en *reflexiv kompetens* i det professionella sociala arbetet med barn och familjer. Bidragen bygger i huvudsak på kvalitativa metoder och utgår från empiriska exempel kring socialtjänstens verksamhet.

Bäck-Wiklund introducerar i prologen det teoretiska ramverket för antologin med utgångspunkt i exempelvis Foucaults, Donzelots och Roses perspektiv på styrning och makt. Dessa tankegångar om fostrandets praktiker blir i de enskilda bidragen till något konkret i människors liv och socialtjänstens vardag. Det betyder inte att komplexitet

och ambivalenser utesluts, tvärtom utgör det kärnan i antologin. Genom att synliggöra socialarbetarens roll och position mellan den egna beslutsrätten (diskretion) och styrning av regelverk påvisas några av de dilemman som socialarbetarna möter.

I antologin får vi följa exempel på fostrandets praktiker i sju kapitel utöver Bäck-Wiklunds prolog och Johanssons och Bäck-Wiklunds epilog. Varje kapitel avslutas med diskussionsfrågor som uppmanar till reflektion över normer, socialpolitik och socialarbetarens uppdrag.

Johansson och Johansson tittar närmare på bilden av ”de struliga killarna” som de menar inte sällan handlar om unga män med bakgrund utanför Norden och barn till lågutbildade, arbetslösa och ensamstående mödrar. Här synliggörs hur etnicitet, klass och kön spelar in i arbetet med killarna. Johansson och Johansson visar på vad de beskriver som en ambivalens mellan å ena sidan disciplinering av killarna, och å andra normalisering av deras beteenden.

Kön och genus aktualiseras också i Röbbäcks text där hon bland annat visar hur rätten, när de ska besluta om föräldrarnas ansvar och roller efter en skilsmässa, utgår från traditionella tankefigurer om föräldrapraktiker och familjeformer som inte alltid överensstämmer med lagstiftningens retorik om jämställdhet mellan föräldrarna. Inte sällan ställs högre krav om ansvar och engagemang på mödrarna som granskas och kontrolleras annorlunda än fäderna.

Också Nordenfors kapitel berör frågan om ansvar, men här i relation till barns upplevelser av att ta emot fosterbarn i familjen. Hon visar att barnen, trots att de formellt sett inte har något ansvar för sina fostersyskon, upplever ett ansvar, beskriver en delaktighet och reflekterar över sin relation till fostersyskonen. Barnen förhåller sig aktivt till förväntningar om hur de bör agera gentemot syskon och föräldrar vilket innebär att barnen utövar en styrning över sig själva.

I Höjers kapitel möter vi föräldrar, vars barn placerats i familjehem, och deras upplevelser av mötet med socialtjänsten. Hon problematiserar relationen mellan socialsekreterarna, som har den professionella kunskapen, och föräldrarna vilka ifrågasätts i sitt föräldraskap. Höjer visar att många föräldrar känner ett underläge i mötet med socialsekreterarna och att deras beskrivningar av situationen inte tas på allvar. Höjer menar att ett reflexivt förhållningsätt inom socialtjänsten kan bidra till att föräldrars röst ges större utrymme och förhindra att viktig information utesluts i bedömningar om placeringar av barn.

Franséhn diskuterar kontaktmännens roll och betydelse inom socialtjänsten. Kontaktpersonen kan ge barnet goda förebilder, nya erfarenheter och kontakter som kompletterar familjen men utan att förknippas med socialtjänstens kontroll. De är ofta ”vanliga medborgare” och betraktas som en bro mellan det professionella stödet och civilsamhället. Franséhn lyfter dock fram en ambivalens i synen på kontaktpersonens roll och tendenser till en ökad professionalisering av uppdraget.

Föräldrautbildning är ett annat sätt att stötta familjen och öka dess kontaktnät, men Wissö belyser hur föräldrautbildning också kan ses som ett sätt att styra innehållet i föräldraskapet. Hon studerar statliga utredningar om föräldrautbildning mellan 1978 och 2008 och visar hur föräldrautbildningen kommit att bli allt mer styrd av

manualer och krav på evidens. Samtidigt pekar Wissö på att styrning inom föräldrabildningen gått mot en tydligare ambition om att föräldrarna ska styra sig själva, men i enlighet med statens ideal om det goda föräldraskapet.

Välfärdens sätt att organisera stöd får både ekonomiska och sociala konsekvenser för familjen. Det är något som Melander belyser i sitt kapitel om barns ekonomiska livsvillkor i transnationella familjer som lever under fattigdomsgränsen. Hon diskuterar dilemman som många av dessa familjer ställs inför genom att tillhöra både det svenska välfärdssamhället och en informell trygghetsregim där ekonomisk trygghet byggs upp inom släkten genom ömsesidigt ekonomiskt beroende och stöd. Förväntningarna från de olika systemen kan vara svåra för de redan ekonomiskt utsatta familjerna att kombinera då överföringar inom släkten inte räknas in i kostnaderna för en skälig levnadsstandard.

Med en bredd av ingångar till socialtjänstens verksamhet lockar antologin till reflektion över normer och tankefigurer som omgärdar familjen och problematiserar regelsystem, socialtjänstens uppdrag och socialarbetarens roll. Viljan att stötta och hjälpa ligger nära viljan att styra och fostra. Att stödja familjen utan föreställningar om det acceptabla eller goda familjelivet är möjligen oundvikligt, men antologin visar samtidigt hur snäva dessa föreställningar kan vara och vilka konsekvenser de kan få i möten mellan familjer och socialtjänst. Genom att lyfta fram frågor om etnicitet, kön, klass såväl som barn, ställs frågan om vems perspektiv det är som ges företräde i dessa möten. Antologin nyanserar styrningens praktiker likväl som socialtjänstens uppdrag i relation till familjen och påvisar därigenom möjligheten till och vikten av reflexiv kompetens i det sociala arbetet.

*Sofia Littmarck,
Linköpings Universitet*

Jan Inge Jönhill, Inklusion och exklusion: En distinktion som gör skillnad i det mångkulturella samhället. Liber, 2012

Jan Inge Jönhill, docent i sociologi, har skrivit en bok som behandlar ett viktigt och aktuellt område inom framför allt samhällsvetenskaplig forskning men även i en rad andra forskningsdiscipliner. Betydelsen av inklusion och exklusion som distinktion mellan ett utanförskap och ett innanförskap är viktig då dessa begrepp används, definieras samt tillämpas i samhällsvetenskaperna. Exkludering eller inkludering handlar om att antingen vara utanför eller innanför specifika relationer eller system. Skillnaden mellan att vara innanför och utanför respektive mellan integration och utestängning handlar alltid om kommunikationsmöjligheter eller brist på kommunikationsmöjligheter.

Bokens struktur är av en traditionell teoretisk form. Den är indelad i fem olika kapitel som alla avslutas med en kort sammanfattning. Huvudsyftet med Jönhills bok är att besvara frågor som behandlar ett viktigt och väl omdiskuterat område. I bokens första del läser vi om hur "utanförskap" har blivit ett vanligt slagord i svenska massmedier och bland politiker från vänster till höger och får beteckna alltifrån hemslöshet, arbetslöshet och människor som befinner sig i utsatta fattiga områden. Genom användning av sys-

tem och kommunikationsteorier försöker Jönhill få svar på vad "utanförskap" respektive "innanförskap" egentligen innebär. Han ställer ett antal viktiga frågor såsom; vad betyder det att vara utanför eller innanför i ett samhälle där individualisering sedan länge är ett nyckelord och som dessutom de senaste decennierna kan betecknas som mångkulturellt? Hur kan man föreställa sig att man är utanför i ett globalt samhälle? Är man alltid antingen utanför eller innanför, kan man inte vara utanför i vissa sociala kontexter och samtidigt innanför i andra? Och hur bör vi förstå åtskillnaden mellan "vi" och "dem"? Att vissa personer och grupper och kanske i synnerhet invandrare, där flertalet har en annan kulturell bakgrund än den dominerande, i olika avseenden hamnar utanför är ett socialt problemområde i dagens samhälle, men därmed är det inte sagt att vare sig att vara eller att hamna utanför måste ses som ett problem.

Jönhill använder sig av systemteori som utvecklats av den tyska sociologen Niklas Luhmann. Systemteori är i grunden en kommunikationsteori. Jönhill menar att ett kännemärke för systemteorin är att den utgår ifrån och använder generella begrepp mer än flertalet andra samhällsvetenskapliga teorier. I studien är grundantagandet att *inklusion och exklusion* å ena sidan fungerar som allmängiltiga distinktioner för att ange människans tillhörighet eller icke-tillhörighet till samhället som kommunikativt system. Å andra sidan menar Jönhill vidare att vi alla är inkluderade då vi kan kommunicera. Kommunikation står som grundbulten i det moderna samhället. Människan skaffar sig makt genom att kunna kommunicera och kräva sin rätt. I dagens globala, mångkulturella samhälle är likhet i förutsättningar en förutsättning för att individen ska kunna bli del av samhället.

Termen integration som anges i många sammanhang som ett nyckelbegrepp byts ut med inklusion och exklusion. Efter att olika användningar av termerna inklusion och exklusion och grundbegrepp som social identitet, roll, funktion och medlemskap har tagits upp, visas hur inklusion och exklusion fungerar som centrala distinktioner för att ange personens tillhörighet eller icke-tillhörighet till ett system. Med hjälp av denna distinktion kan vi således förstå relationen mellan människan och sociala system, alltifrån enskilda möten och situationer i grupper till de i det moderna samhället oundgängliga organisationerna och funktionssystem såsom ekonomin, politiken, utbildningssystemet och så vidare.

Jönhill använder sig av formanalys som enligt honom ger oss verktyg för att lättare kunna beskriva hur distinktioner gör skillnad i olika sociala kontexter. Han använder sig av Norbert Elias analys av etablerade outsiders i ett bostadsområde i Storbritannien i slutet av 1950-talet som ett exempel på relationen mellan inkludering och exkludering och på att den är partiell och situationsbunden. Vidare menar Jönhill att vi alla är inkluderade i samhället som kommunikativt system så länge vi har förmågan att kommunicera. Jönhill drar slutsatsen att samhällets funktionssystem är inkluderande medan organisationer är exkluderande. Med detta menar han att vi blir exkluderade från alla otaliga organisationer som vi inte är medlemmar i. Organisationer har dessutom förmågan att strukturellt diskriminera individen. Detta faktum gör det inte lättare för organisationer att möta människor som har olika kulturell bakgrund och tillhör olika referensramar. I det mångkulturella globala samhället sker våra dag-

liga möten i stor utsträckning med obekanta andra. Socialhistoriskt har främlingen setts antingen positivt som gäst eller negativt som fiende. I litteraturen och filosofin, men även hos samhällsvetare och humanister har främlingen ofta knutits ihop med främlingskap och socialt eller kulturellt problemfyllda relationer. I det urbana moderna mångkulturella samhället är invånarna oftast obekanta för varandra. Medan människan i tidigare samhällen i princip hade fasta band och kopplingar till samhället och en entydlig identitet, har vi idag lösa kopplingar och flera identiteter relaterade till olika kontexter, eller närmare bestämt olika system. Jönhill visar att de flesta av oss i vår vardag nuförtiden möter obekanta och att det moderna, urbana och globala samhället baseras på kommunikation mellan obekanta. Detta förhållande är en realitet som vi måste hantera och leva med.

Bokens avslutande kapitel tar upp ”mångkulturalism” och den verkligheten vi lever i dagens samhälle. Den växande mediala debatten om frågor såsom ”nationalitet”, ”etnicitet” och ”ras” nämns också. Jönhill framhåller att för att kunna tala om några som ”vi” måste det finnas några som utgör ”de andra”. Vem bestämmer den ordningen av vi och de i vårt mångkulturella samhälle? Vidare diskuteras även ”Diversity management” där olikhet och i synnerhet kulturell mångfald ses som en tillgång.

Boken ger en bild av mångkulturalitet ur ett annorlunda perspektiv som inte är vanligt bland forskare som fokuserar på mångkulturella frågor. Författaren gör inte anspråk på att de teorier han använder är heltäckande eller enhetliggörande i relation till begreppen integration eller mångkulturella frågor. Jönhill gör i stället ett antal nedslag i system och kommunikationsteorier som skulle kunna tillämpas för att förstå ett samhälle som nödvändigtvis inte behöver vara mångkulturellt. Många viktiga begrepp i detta sammanhang har snarare enligt min mening exkluderats och förminskats, begrepp såsom klass, etnicitet, religion och alla typer av rasism och diskriminering som förkommer i ett mångkulturellt samhälle.

*Laid Bouakaz,
Malmö högskola*

Mats Lindberg, *Inledning till Kapitalet: Särtryck ur sjätte upplagan av första boken*. Arkiv förlag/A-Z förlag, 2013

Johan Fornäs, *Capitalism: A Companion to Marx's Economy Critique*. Routledge, 2013 (Tillgänglig som Hardback och Paperback)

Det senaste decenniet har det blivit allt tydligare att Karl Marx åter kommit i ropet. Efter att enligt många slutgiltigt ha förpassats till ”historiens sophög” när de öststatskommunistiska regimerna föll som käckor runt 1990 blev förvånande nog han utsedd till ”millenniets störste tänkare” av BBC:s tittare och lyssnare 1999. Allt fler böcker och artiklar om honom och hans tänkande började publiceras i början av 2000-talet, och på hösten 2008 skrev *The Times* att ”medan finansmarknaderna kraschar sti-

ger Marx' berömmelse. Hans tid har kanske kommit till slut". De senaste åren har en mängd böcker om Marx' teorier getts ut, inte minst hans analys av "det borgerliga samhällets ekonomiska rörelselagar", dvs. *Kapitalet*. Sedan några år arbetar en grupp svenska Marxkännare på en ny svensk översättning av *Kapitalets* första del, och förra våren publicerade den svenske etnologen Johan Fornäs en grundlig analys av kapitalteorin på ett engelskt förlag. I höstas gavs den gamla upplagan av första bandet ut i nytryck med ett nytt förord av statsvetaren Mats Lindberg, och i Stockholm genomfördes en stor konferens med nära tusen deltagare på temat "Marx 2013". I Göteborg skriver en av världens främsta Marxexperter, idéhistorikern Sven-Eric Liedman, på en stor Marxbiografi som beräknas komma ut i september 2015.

Det finns två huvudorsaker till denna Marx' återkomst. Den ena är paradoxalt nog marxism-leninismens försvinnande i och med samhällsomvandlingarna i Östeuropa. Nu behöver inte Marx förstås och tolkas utifrån det "slag" som hölls över honom där. Även för kunniga Marxkännare var det svårt att hålla sig borta från de dogmatiska teser som man hävdade var Marx "sanningar". Den andra orsaken är den ekonomiska krisen som vållat enorma problem i stora delar av världsekonomin, i princip från 1998. Det är i denna fråga som även "borgerliga" nationalekonomer och ekonomijournalister vänt sig till Marx och undrat vad han skulle ha sagt om den långvariga krisen för den kapitalistiska ekonomin. Det finns givetvis inga enkla svar på en sådan fråga, men ett delsvaret kan vara att Marx ser kapitalismens som ett sammanhängande system, medan de flesta neoklassiska ekonomer främst ser ekonomin som en marknad som av sig själv strävar mot balans och jämvikt. Om ekonomin är i kris är det yttre faktorer som stört jämvikten. För Marx ligger de krisskapande faktorerna i systemet självt, så de periodiska kriserna är en del av dess eget funktionssätt.

Nu är det inte Marx' ekonomiska teori som Lindberg främst lyfter fram i sitt nya förord till *Kapitalets* första band. Snarare tvärtom, Marx presenteras inte som den siste av de politiska ekonomerna (Smith, Ricardo, Malthus etc.), utan som en

självklar grundargestalt och idégivare för kunskapsområdet allmän samhällsteori. [Visserligen byggde] han vidare på G. W. F. Hegels samhällsfilosofi och Adam Smiths ekonomiska samhällssyn och historieteori... när han upprättade det vetenskapliga kunskapsfältet allmän samhälls- och historieteori" [och] i *Kapitalet* konkretiserar Marx sitt allmänna forskningsprogram... [genom att] framlägga en epokspecifik teori om kapitalet som en historieförändrande och samhällsomformande institutionell struktur med en inneboende logik och dynamik. (Lindberg 2013 s. V)

Marx var, enligt Lindberg, således inte den siste av de första, utan den förste av de som senare kom att utforma den moderna samhällsvetenskapen runt sekelskiftet 1900. Han förebådade även det som på 1960- och 70-talet spreds som "en ny typ av samhällsvetenskapliga förklaringar inom samhällsvetenskap och humaniora, de så fruktbara struktur-aktör-förklaringarna" (ibid).

Detta betyder inte att allt vad Marx sade var "sant" som en mer okritisk hyllning skulle kunna hävda. Nej, *Kapitalet* skrevs runt mitten av 1850-talet, och utifrån detta

faktum uppfattar Lindberg verket som "en samhällsvetenskaplig klassiker, som ingår i samma vetenskapshistoriska sammanhang vid 1800-talets mitt som August Comte och Harriet Martineau, John Stuart Mill och Harriet Taylor Mill samt Herbert Spencer" (ibid s. XVI). Men det är inte i denna aspekt som Marx' *Kapitalet* skall läsas, menar Lindberg, utan som en grundläggare av 1900-talets samhällsteori i flera avseenden. En mängd senare teorier anas hos Marx, som till exempel teorin om "världssystemet", om "kapitalismens långa vågor" eller om "moderniseringens strukturella förutsättningar". Marx grundlägger överhuvudtaget ett modernt samhällsvetenskapligt tänkande, inte minst därför att han i sin teori om "det borgerliga samhällets ekonomiska rörelselagar" egentligen gör en institutionell analys av kapitalismen och dess institutioner. De främsta institutionerna är privategendomen, lönearbetet, kapitalets rörelselag P-V-P' ($P' > P$) och finansiella institutioner som pengar och banker. I detta samhälle växer det också enligt Marx fram sociala rörelser, till exempel frikyrkorörelsen och arbetarrörelsen (där Marx av naturliga skäl mest intresserade sig för den senare) som kom att institutionaliseras i frikyrkor, politiska partier och fackföreningar efter Marx' död. Även om Marx själv "oproblematiskt här och var" använder termen institution och istället oftare använder det äldre filosofiska begreppet "form" så är det moderna begreppet social institution han avser, menar Lindberg. När Marx till exempel i *Kapitalet* skriver att han uppfattar kapitalistens och jordägarens gestalter som "personifikationer av ekonomiska kategorier" så är det helt enkelt den kapitalistiska ekonomin som en struktur av speciella institutioner han talar om. Det är denna "upp-täckt" (eller "utarbetande") som gör Marx till en nu så levande klassiker:

Det samhällsteoretiska allmänbegreppet institution är grundläggande för modern samhällsvetenskap. Institutioner kan vara allt från julfirande och begravningsritualer till penningväsende och rättsväsende. I enlighet med den gängse definitionen av begreppet institution (...) har en institution fyra aspekter: a) Ett värde eller ett mål som är förankrat i normer och språkspel, b) handlande individer, c) materiella föremål (...), samt d) individers strukturerade sociala relationer mellan sig och föremålen.

Alla dessa fyra aspekter av begreppet institution finner vi hos Marx så fort han talar om ekonomiska kategorier, ekonomiska former eller bara institutioner. (Ibid s. XXVI).

Att på detta sätt, så starkt som Lindberg gör, lyfta fram Marx som en tidig samhällsvetenskaplig klassiker som än idag kan avlockas nya insikter innebär att något annat hos Marx måste tonas ned. Lindberg är tydlig på den punkten då han är "kritisk mot de tolkningstraditioner som vill göra Marx till främst filosof eller politisk ideolog och som läser *Kapitalet* som (huvudsakligen eller enbart) filosofi eller politisk ideologi (ibid s. XVI). Udden torde här dels vara riktad mot de så kallade "praxisfilosofer" som ser Marx' alienationsteori som hans viktigaste bidrag till samhällsvetenskapen, och dels mot "troende kommunister". När marxism-leninismen försvann innebar det att Marx som en grund för en ideologi som legitimerade de ledande skiktens maktställning i Östeuropa har upphört. Men behöver intresset för "Marx som

filosof” minska för att han tidigt utvecklade en generell samhällsteori, och hur är det med dem som främst ser Marx som politisk ideolog. De finns förvisso inte så många kvar, men det finns nog ändå marxister som tycker att ”marxismens alla sanningar kan sammanfattas i Marx’ ord i elfte Feuerbatchesen: Filosoferna har hittills bara tolkat världen. Vad det gäller är att förändra den”. Kanske finns det en risk med Lindbergs starka framhävande av Marx som generell samhällsvetare att man får vända på tesen och säga ”revolutionärerna har hittills bara försökt förändra världen. Vad det gäller är att förstå för att kunna förändra den”. Här finns ett intressant problem vad gäller den Marx som Lindberg lyfter fram: Kan vi inte hämta något politiskt-ideologiskt i Marx’ analyser? I så fall måste alla som vill förändra samhället i riktning mot socialism själva utforma sin ideologi utan att ta hjälp av Marx.

Den andra boken är Johan Fornäs’ *Capitalism: A companion to Marx’s economic critique*. Den är på flera sätt mera lik Dahlvist/Lindbergs *Att studera Kapitalet* genom att den till största delen är en noggrann och grundläggande läsning av Marx’ teori om kapitalet, inklusive bok II och III. Samtidigt är Fornäs lika avvisande mot en hel del tidigare tolkningar av Marx, främst sovjetmarxismen eller maoismen. Men där Lindberg mer lyfter fram Marx som en generell samhällsvetare betonar Fornäs Marx’ kritiska analys av kapitalismens dubbelhet, dess uppdelning i ”yta och djup”, i ”sken och verklighet” eller ”yttre och inre samband”. Marx genomskådade denna uppdelning och genomförde sina kritiska analyser för att blottlägga det som man inte såg om man bara tittade på samhällets yta. Fornäs inleder sin bok med en mängd exempel på paradoxer i dagens värld och sammanfattar: ”The modern world is deceptive. Things constantly turn out to be different from their first appearance”. Denna bedräglighet gör att

Those who do not understand the capitalist world are powerless against its rules, and it is really good at producing such ignorant passivity. With its core in the critique of political economy, Marxism is a method designed for investigating the inner complexities of capitalism and offering tools to comprehend and criticise the social reality we live in. For Marx, there was a strong link between theoretical understanding and political action: ‘The philosophers have only interpreted the world, in various ways, the point, however, is to change it. On the other hand, in order to change the world for the better, it must be comprehended. (Fornäs s. 1f)

Det skulle givetvis ta för mycket utrymme att gå igenom hela bokens analys av Marx’ teori om kapitalet. Boken bör läsas tillsammans med Marx’ kapitaletböcker, för det finns en hel del intressanta iakttagelser. Speciellt kan man lyfta fram ett intressant kapitel om Marx’ metod, som återknyter till diskussionen på 1960- och 70-talet om Marx’ sätt att förlägga sin analys till olika abstraktionsnivåer. Här tangerar Fornäs Lindbergs uppfattning när man skriver att ”*Kapitalet* har alltför ofta blivit läst som en snäv ekonomisk teori för att beräkna mervärde i pund eller dollar, eller profitkvoter i procent. Men *Kapitalet* är inte bara en handbok för specialiserade ekonomer. Kritiken av den politiska ekonomin är en samhällsteori, som handlar om grundläggande sociala relationer.” (s. 13f).

Att Fornäs, liksom Lindberg, noga följt marxismens utveckling framgår av deras fina översikter över mångfalden i denna tradition ända fram till dagens diskussion mellan tyskarna Haug och Heinrich. Här (och i många andra översikter av marxismen) märks det vilken betydelse borttynandet av öststatskommunismens marxism har haft på uppfattningen om Marx. Marxismen kan nu tydligare ses som ett *historiskt* fenomen, som liksom dess objekt – den kapitalistiska ekonomin och det borgerliga samhället – föddes, utvecklades och förändrades i takt med historiens gång. Att läsa Marx nu är att läsa honom i ett nytt historiskt skede, och därför ställs nu andra frågor till honom än vad som gjordes på 1890-talet, på 1920-talet eller på 1960-talet. De människor som runt 1900 intresserade sig för Marx ville utveckla en trovärdig rörelseideologi för massan av arbetare (i Socialdemokratin i Tyskland eller mensjevikerna i Ryssland) eller för de underjordiska revolutionärerna (Lenins bolsjeviker). Efter den ryska revolution 1917 gick socialdemokrati och kommunism skilda vägar, och ett antal marxister som avvisade båda riktningarna ställde nya frågor till Marx. På 1960-talet återkom revolutionen på dagordningen, och både revolutionärer och samhällsvetare återvände till Marx med sina respektive frågor. Vad dagens Marxläsning kommer att leda till, inkluderat de två texter som här har tagits upp vilka båda är två utmärkta exempel på den odogmatiska, djupt kunniga och argumenterande stil som utmärker mycket av dagens diskussion om Marx, är för tidigt att säga. Frågan som både texterna ger upphov till är om det finns något kvar av Marx som filosof eller revolutionär i dagens Marxkonception. Även om Marx är en gigant i samhällsvetenskapens historia och även om man med hans hjälp kan avslöja hur den kapitalistiska ekonomin egentligen fungerar, hur kan man utifrån denna kunskap skapa sociala och politiska rörelser som har en rimlig möjlighet att avskaffa det borgerliga samhällets grundläggande institutioner och utforma ett annat samhälle? Denna fråga är kanske lika aktuell som den var på Marx' tid, eller kanske bättre: Den är mycket mera aktuell idag med den allt hetsigare galopp som dagens kapitalistiska värld snurrar i.

*Per Månson,
Göteborgs universitet*

Cecilia Löfberg & Margareta Aspán, *Känsliga frågor:
Om stöd till unga via nätet*. Liber, 2013

Boken *Känsliga frågor: Om stöd till unga via nätet* (2013) av Cecilia Löfberg och Margareta Aspán ligger helt rätt i tiden. Den undersöker hur unga söker information och stöd från vuxna kring känsliga ämnen i olika virtuella rum på internet. I en tid när ungas psykiska ohälsa har ökat är det alltmer angeläget att nå ungdomar också utanför det fysiska rummet, och idag utgör stödinsatser via internet en viktig del i det förebyggande hälsoarbetet med unga. Boken lämnar ett angeläget kunskapsbidrag genom att den adresserar frågan hur några olika stödforum på internet används och upplevs, ur såväl de unga användarnas som de vuxna volontärernas och professionellas perspektiv. Eftersom dominerande diskurser ofta framställer farorna med ungas internetanvändande

utgör boken samtidigt ett slags korrektiv. Den visar hur unga aktivt och reflekterat använder dessa virtuella rum för att upprätta betydelsefulla relationer till stödjande vuxna.

De tre webbplatser som har studerats är Tjejzonen.se, Killfrågor.se och UMO.se (ungdomsmottagningen på nätet). Webbplatserna har olika målsättningar. De riktar sig till olika grupper av unga, men de har gemensamt att de utgör så kallade ”mötesplatser”, där unga ges möjlighet att just möta vuxna via chatt eller e-mejl och dela med sig av tankar, frågor och problem. De olika nätkulturerna beskrivs som särskilt utformade för att underlätta kommunikation om frågor som de unga upplever som känsliga och svåra att prata om i det fysiska rummet, till exempel sexualitet, psykisk ohälsa och relationsproblem. Materialet till boken har tillkommit genom fyra olika studier: 1) en intervjustudie med unga användare av webbplatserna; 2) en intervjustudie med vuxna volontärer och professionella som ger information och stöd till unga via webbplatserna; 3) en studie av chattloggar och mejl från Tjejzonen.se och Killfrågor.se; samt 4) en studie som bygger på användandet av ett digitalt frågeformulär till unga användare av webbplatserna.

Författarna tillhandahåller en bred teoretisk inramning till det empiriska materialet och introducerar centrala barndomssociologiska diskussioner om hur kategoriseringar av och föreställningar om gruppen ”ungdomar” påverkar ungas diskursiva maktposition(er) – särskilt i relation till generationen vuxna – vilket får konsekvenser för deras handlingsutrymme. Barndomssociologin syftar till att motverka stereotypa föreställningar om barn och unga som homogen grupp, till exempel utifrån idéer om att unga generellt är ”stökiga” och ”problematiska” eller utgör en ”nätgeneration”. Heterogeniteten handlar inte minst om ungas olika ekonomiska och sociala förutsättningar. Författarna påvisar bland annat hur överlappande kategorier som klass och kön har visat sig få betydelse både för tillgången till dator och till den kunskap som krävs för att använda sig av internet.

Med utgångspunkt i en teoretisk förståelse av de unga som ”sociala aktörer”, vilka interagerar och kommunicerar med vuxna i så kallade ”relationella system”, analyserar författarna den process av ”samverkan” som uppstår mellan de unga webbplatsanvändarna och de vuxna stödarbetarna. Hur de unga tillskrivs och själva aktivt intar olika positioner och handlingsutrymmen ges en central betydelse.

Materialet, som bygger på intervjuer, analys av chatt- och mejlkonversationer samt enkäter, visar att de unga användarna tillmäter webbplatsernas rumsliga förutsättningar för *integritet och anonymitet* stor betydelse. Användarna väljer själva vilken information de lämnar ut, utan att stödarbetarna får kännedom om deras person eller livsförhållanden i övrigt (så kallad ”relativ anonymitet”). Den relativa anonymiteten beskrivs bidra till ökad grad av kontroll och fungera som motvikt till den utsatta positionen som ung hjälpsökande. Ett särskilt handlingsutrymme beskrivs ligga i möjligheten att själv kunna reglera kontakten. Användarna kan genom platsens relativa lättillgänglighet initiera kontakt när behov uppstår, till exempel för att stilla oro och ångest sena kvällar, och när som helst lämna konversationen. Härigenom skapas även ett tidsmässigt utrymme för reflektion där användarna hinner överväga sina inlägg i samtalet, men också fundera över självbild och livsinnehåll i ljuset av den nya kunskapen. Dessa förutsättningar framhålls som centrala för de unga användarnas val att

delta i de virtuella rummen, genom möjligheten att få tillgång till information och stöd, med integritet och handlingsutrymme i behåll.

Som kontrast beskrivs erfarenheter av och föreställningar om möten med vuxna i det fysiska rummet, där oron för vuxnas reaktioner till exempel i form av moraliserande, förbud och initiering av vårdkontakter, är mer påtaglig, med inskränkt handlingsutrymme och minskad kontroll som tänkbara konsekvenser. Användarna framställer vidare webbplatserna som en *förändrad kontaktyta för kommunikation med vuxenvärlden* då det virtuella rummet skapar förutsättningar för en mer jämlik relation – där generationella maktordningar utjämnas. Författarna visar hur erfarenheten av att bli sedd och bekräftad på webbplatserna kan bidra till förändrade föreställningar om vuxna och stärka de unga användarna i att inta nya positioner i relation till vuxna också i det fysiska rummet. Webbplatserna utgör följaktligen ett alternativ eller komplement till samtal med vuxna i det fysiska rummet.

De vuxna volontärerna och professionella framhåller i sin tur hur det skrivna språket får en central betydelse i kontakten med användarna. Begränsningen till skriven text utesluter tolkningsstrategier kopplade till kropp och fysiskt rum, vilket kan bidra till en osäkerhet om huruvida man har uppfattat den beskrivna situation korrekt eller inte. Genom att anpassa sitt eget språk kan stödarbetarna samtidigt signalera samhörighet och bidra till en mera jämlik relation – utifrån positionen som ”medmänniska”. Den samverkan som vanligtvis uppstår mellan de unga användarna och de vuxna stödarbetarna på webbplatserna beskrivs av författarna kunna leda till ett så kallat ”tillitshopp”, vilket innebär att användarna tidigt blir trygga i relationen och därmed vågar berätta om känsliga frågor. Fenomenet skall dock inte missförstås som styrt av platsen; snarare är det beroende av en så kallad ”genuin dialog” mellan unga och vuxna där nya positioner möjliggörs.

Författarnas förhoppning är att boken ska ”diskuteras i socionom- och lärarutbildningar, ligga på borden i lärarrum och ungdomsmottagningar samt skapa diskussion bland volontärer som arbetar med och för barn och unga” (s. 14). Jag uppfattar detta som en högst realistisk ambition utifrån att boken har mycket att bidra med, med tillägget att boken med fördel också kan läsas av unga själva som en introduktion till det stöd som finns att söka via internet!

*Anneli Silvéen Hagström,
Linköpings universitet*

Elizabeth Rata, *The Politics of Knowledge in Education*.
Routledge, 2012

Under sensommaren kunde man läsa följande rubrik i en dagstidning: "En professors röst ska inte väga tyngre än en 16-åring". Artikeln förklarar att den lokala högskolan har upprättat en "Sommarakademi" som syftar till att skapa hopp bland utsatta ungdomar. Med detta framgår att man strävar efter att skapa jämlika möten som bygger på ömsesidig förståelse. Det står att läsa: "Med jämlikt menar vi att den akademiska kunskapen och erfarenheten inte är märkvärdigare än andra kunskaper, såsom de hos socialarbetare, frivilligarbetare, ungdomar och människor som har erfarenheter av social utsatthet." Hur skall vi förstå detta uttryck i ett bredare sammanhang? Det är just denna form av frågor som den Nyzeeländska sociologen Elizabeth Ratas diskuterar i *The Politics of Knowledge in Education*. Hon skriver: "This book is about why academic knowledge matters and why it has lost its privilege place in the social sciences and in the school curriculum. That place now goes to another type of knowledge—social knowledge." (s. 1) Med akademisk kunskap avses den kunskapsstyp som bygger på tvivel och kritik i linje med ett emancipatoriskt upplysningsideal. Det är denna kunskap som stör vardagens allmängiltiga världsuppfattning; den gör det välbekanta till något obekant och att människor kan begreppsliggöra det okända. Denna kunskapsstyp strävar bortom de lokala, subjektiva begränsningarna. När det rör den sociala kunskapsformen bygger denna på individuella erfarenheter, common sense, tro och "kultur". Detta, menar Rata, uppmuntrar till en självreflexiv berättelse, utan någon övergripande koppling till den mänskliga naturens erfarenheter, vilket begränsar människor till den subjektiva världen i form av personliga känslor.

Akademisk kunskap är förknippat med *universalism* medan den sociala kunskapen är sammankopplad med *kulturalism* och *konstruktivism*. Kulturalism innebär en essentialistisk och deterministisk syn på "kultur" – en persons erfarenheter, som medlem i en kulturell grupp, anses vara dennes mest betydande kunskapsbas. Vad gäller konstruktivism handlar det om en tro på att kunskapen om världen är "konstruerad" utifrån lokala och subjektiva erfarenheter och intressen. Rata påpekar att den sociala kunskapsformen är av ideologisk eller inadekvat vetenskaplig karaktär, eller till och med en kombination av de båda.

Det är emellertid viktigt att understryka att Rata inte föraktar den sociala kunskapen. Den har sin egen funktion i vardagslivet. Medan den akademiska kunskapen tjänar samhället genom objektifieringsprocesser, som tillåter förändringar av dess institutioner, bidrar den sociala kunskapsformen till att stabilisera samhället. Även om den akademiska kunskapen är kopplad till den sociala kontexten har den dock möjlighet att gå bortom denna: Detta sker kollegialt inom det akademiska rummet där partiell lojalitet råder, det vill säga genom resonemang och kritiska omdömen. Härmed inte sagt att den akademiska kunskapen inte kan kooperas eller kontrolleras av grupper som agerar i egenintresse. I sådana fall försvinner den partiella lojaliteten från den vetenskapliga kunskapen och transformeras till social kunskap. Detta då auktoriteten över kunskapen har gått från ett "ointresserat" kollegialt system, och procedurer som bygger på förtroende, till en specifik lokal grupp som vill skydda sina ekonomiska och ideologiska intressen.

Den universella akademiska kunskapen, som har fått ge vika för den sociala kunskapen, har bidragit till att man på Nya Zeeland har inrättat akademiska institutioner byggda på Maori-epistemologi. De tillsatta professorerna sitter på två stolar – som akademiker och politiska talesmän för Maori-gruppen. Rata menar att detta har möjliggjorts i samband med den relativistiska postmodernismens utbredning som hyllar social konstruktion, i samklang med kulturalismens intåg som hedrar den lokala etniska kulturen. Eftersom ingen kunskapsform kan göra anspråk på universalism leder detta fram till att ”allt är tillåtet”. I enlighet med Jonathan Friedman menar hon att det moderna projektet som upprätthåller demarkationslinjen mellan de två kunskapstyperna har imploderat, vilket har inneburit att nya identitetsrum – primitivism, postmodernism och traditionalism – har skapats. Inom akademien har detta lett till att vem som helst inte kan bli forskare inom *vilket* område som helst eftersom kunskapsanspråken grundar sig i gruppens erfarenheter. Detta medför en idé om att ”vetaren” och ”kunskapen” inte kan separeras i den sociala kunskapen; källan till objektivitet är alltså knuten till vetenskaparen själv. Alla de sociala institutioner och procedurer som garanterar objektifieringen av kunskap inom akademien blir härmed irrelevanta. Vetenskaparen uppfattas ”tänka med sitt blod”, ”med sin rastillhörighet” eller ”med sitt nationella arv”.

Nedmonteringen av demarkationsgränsen har även fått sociala konsekvenser inom rättsväsendet:

A recent court case ended with a Maori spiritual leader escaping a fraud conviction on the grounds that his actions were culturally defensible. The judge accepted the spiritual leader's self-declared status as 'an upoko—a spritual and cultural repository of knowledge handpicked from birth'. The defendant's lawyer referred to 'the special nature of Maori culture and Maoridom in particular' that 'is recognized by legislation'. His convicted non-Maori co-defendant was less fortunate. (s. 34)

Poängen är att människor inte längre uppfattas vara ”lika inför lagen”. Det är inte längre en fråga om ”brottets art”. Idag handlar det snarare om ”vem” som har begått brottet. Logiken i sammanhanget blir en återgång till det pre-moderna, där den personliga bakgrunden spelar allt större roll i det offentliga rummet. Den sociala kunskapen är subjektiv, vilket innebär att öppen kritik uppfattas som kränkande och inte som något mänskligt och demokratiskt utvecklande.

Har bokens något analytiskt värde? Ja, den kan läsas parallellt med ett kritiskt iakttagande av den dominerande Bologna-pedagogiken – constructive alignment – som idag sprids inom de europeiska högre utbildningarna. Denna idealistiska pedagogiska modell uppmanar nämligen universitetsläraren att utgå från studenternas lokala perspektiv och erfarenheter. Om vi tar Ratas kritik på allvar, och applicerar den på constructive alignment, innebär detta att vi idag håller på att producera individuella lojala och okritiska arbetare snarare än partiellt lojala och kritiska samhällsmedborgare. Den sistnämnda människan förefaller vara essentiellt viktig för ett demokratiskt samhälle medan den förstnämnda människan verkar uppfylla samtliga villkor för en flexibel arbetsmarknad och naiv konsumism.

Denna mycket läsvärda bok borde ligga till grund för samtida kunskapsdiskussioner både inom akademien och grundskolan. Man kan summera Ratas övergripande poäng genom att påstå att målsättningen med högre utbildning är att 16-åringen skall få möjlighet till att *utbildas* till en professors kunskapsnivå, och inte att professorerna skall *inbillas* falla tillbaka på en 16-åringens erfarenheter.

*Torbjörn Friberg,
Malmö högskola*

Det turistiska fältet och dess aktörer, Josefina Syssner & Lars Kvarnström (red.). Studentlitteratur, 2013

Boken, som är en antologi, har en välkvalificerad kader av författare, vilket gör att läsaren har höga förväntningar på bokens innehåll och budskap.

Titeln "Det turistiska fältet och dess aktörer" gör att man som läsare förväntar sig få en tämligen heltäckande genomgång av det turistiska fältets komplexitet, men tyvärr blir man något besviken redan efter en genomgång av innehållsförteckningen. Även om man i inledningskapitlet på sidan 17 kan läsa att:

För det första har vi haft som ambition att skriva enkla och introducerande kapitel där vi ger läsaren en inblick i hur den aktör som står i centrum kan studeras och förstås. Vi har strävat efter att beskriva principerna för hur aktören är uppbyggd och organiserad.

Det ovan citerade lyckas boken bra med. I det inledande kapitlet gör man ett försök att problematisera det turistiska fältet samt helt kort beskriva olika typer av aktörer.

Efter det inledande kapitlet diskuterar boken i tre kapitel de offentliga aktörerna kommunen, regionen och staten. I kommunkapitlet diskuteras de kommunala begränsningarna utifrån kommunallagen, vilken reser hinder för ett alltför kraftigt engagemang inom det turistiska fältet och här ges några exempel på både lyckade och mindre lyckade engagemang. Läsaren får sig också till livs en beskrivning av kommunen som marknadsförare och varumärkesbyggare samt en diskussion kring turism, legitimitet och demokrati. Kring det senare skriver man på sidan 33: "Det kan vara en grannliga uppgift för en kommun att delta i turismsatsningar." I samma avsnitt skriver man avslutningsvis följande: "När kommunernas turismsatsningar styrs av strategier och inte av politisk vilja riskerar de att inte behandlas på öppna politiska arenor."

Den som vill fördjupa sig i detta, ofta en fusion mellan tjänstemän och politiker, kan med fördel läsa "Tankar om politik" (2010) av den gamle skol- och kulturministern Bengt Göransson. I övrigt pekar man i boken på hur snårig och svårförstådd den offentliga organiseringen är, region och stat, för små och medelstora turistföretagare generellt. Vilket inte minst de fyra till fem omorganisationer av den nationella svenska turismorganisationen som har skett visar.

I de därpå tre följande kapitlen diskuteras kulturen inom turismupplevelsen, museer och hembygdsgårdar som förmedlare av den lokala kulturen och upplevelsen då och nu. Ytterligare en aktör här är de lokala turistföreningarna och inte minst Svenska Turistföreningen med sina regionalförbund. Alla bidrar på olika sätt till förståelsen av det förflutna. De lokala museerna och hembygdsrörelsen har också ett krav på sig att bli kommersiella då man har allt svårare för att få sin verksamhet att gå runt. Dessa kapitel lyfter fram några allt för ofta förbisedda aktörer i den lokala turistiska upplevelsen, vilket är deras styrka.

I kapitel åtta följer ett tämligen ofta behandlat tema om entreprenörer. Kapitlet är intressant för den oinvigde, men det finns en uppsjö av litteratur kring entreprenörskapet varför kapitlet kunde ha ersatts med någon annan aktör, förslagsvis från transportsektorn.

Det efterföljande kapitlet beskriver konstnären och dennes dilemma att överleva på sin konst. Här finns en potential att utnyttja i det turistiska erbjudandet, men det synes som lokala turismföreträdare har svårt att i den totala upplevelsen inkludera den lokala konstnären på ett bra sätt. Här krävs kreativitet och boken borde här länka entreprenören och konstnären i en intressant beskrivning kring denna konstellation.

Boken avslutas med tre kapitel, varav ett diskuterar tema- och nöjesparker, ett diskuterar medier och ett diskuterar aktörer i samverkan – ett matturistiskt fält växer fram.

Det förstnämnda kapitlet synes vara en tämligen ordinär beskrivning av dessa parkers förutsättningar och målgrupper. Som läsare överraskas man inte särskilt mycket vid en läsning av kapitlet.

Kapitlet Medierna: aktörer och strategier behandlar, på ett översiktligt plan, kommunikationsprocessen och hur budskapet tolkas av mottagarna. Vidare diskuteras budskapens utformning och lämpliga medier för budskapet. På många sätt ett användbart kapitel för den oinvigde läsaren. Vad man kunde ha önskat sig vore mer fokus på sociala medier, då vi vet att exempelvis 75 % av alla bokningar inom charterbranschen sker via internet. På samma sätt vet vi att en stor andel läser facebook, twitter med flera innan man bestämmer sig för ett resmål, ett hotell eller liknande i sin bokning.

Det sista kapitlet pläderar för en samverkan av ”mataktörer” för att Sverige och dess regioner ska bli en matdestination och ger några goda exempel. Inte minst den satsning som kommer från jordbruksministern själv och hans departement är intressant att läsa om. Men matturism har från och till prövats, på uppmaning av den nationella turistorganisationen – Sveriges Turistråd, Next Stop Sweden, Visit Sweden eller vad som varit namnet för tillfället, ända sedan 1980-talet utan några mer märkbara resultat.

Även i Finland har man försökt med lokala menyer som erbjuds krogens gäster utan några större framgångar. Återigen, innovatörer och entreprenörer inom mat och restaurangsektorn har här ett utforskat fält om man inte tvingas in i något oöverlagt äventyr på grund av några centrala organisationer/myndigheter!

Sammantaget kan boken ge kunskaper inom vissa delar av det turistiska fältet, men boken skulle med fördel också ha inkluderat transportbranschen. Exempelvis bi-

drar veckoslutsresandet med buss till våra storstäder med omkring 1 miljon resenärer årligen, där en stor del besöker en teater, sover över på hotellen och äter på stadens restauranger. Man hinner ofta också med att lägga in ett museibesök innan återresan till hemorten. Utöver detta tillkommer charterbussresandet till utlandet. Utan en fungerande transportsektor, inget resande och antalet turister inkommande utanför den egna kommunen blir då tämligen fåtaliga. Detta borde också ha funnits med i boken!

Anders Steene,

Södertörns högskola och Strömstad akademi, Nordiskt institut för avancerade studier

Göran Therborn, *Världen: En inledning*. Liber, 2013

Världen – en inledning verkar vara den svenske sociologen Göran Therborns sätt att på ett meningsfullt sätt avrunda sin karriär. I förordet beskriver han hur flertalet känner till sitt eget land, några sin egen kontinent, men få har en genomgripande uppfattning om helheten.

Ambitiösa försök att ge en helhetsbild saknas inte, som Samuel Huntingtons (1996) *The Clash of Civilizations* och hans efterföljare Francis Fukuyamas (2011) *The Origins of Political Order*, eller Charles Tillys (1990) *Coercion, Capital, and European States* och Michael Manns (1986) *The Sources of Social Power*. Therborn nämner den arabiske historikern Ibn Khalduns (1377) *Prologomena – Introduktion till världshistorien*. Många samhällsvetare har tagit sig an den digra uppgiften; att beskriva världen, ofta begränsad av vad man avser med begreppet världen.

Fräschören i Therborns upplägg är hans helhetsperspektiv och försök att undvika eurocentrism, en svår uppgift. Therborn har ambitionen att beskriva världen ur mer än ett perspektiv, som den ter sig för vanliga människor. Vad har de för möjligheter, vad begränsas de av och hur ser deras troliga livsutveckling ut?

Therborns ambition är att visa oss vad han kallar sin geologiska karta över världen, dess historia och förhållandena. Det ska besvara frågorna; Varifrån kom vi? Vilka är vi? Hur blev vi som vi är? Bilden problematiseras av att människor i olika delar av världen är ganska olika och löser samhällsliga problem på olikartade sätt. Utvecklandet av den socio-geologiska kartan visar på sex olika globaliseringsfaser, som transformerat och format den socio-geologiska terrängen i världen.

Den första skapade världens civilisationer och religioner och varade från 300- till 800-talet. Den andra utmärktes av långa sjöfärder under 1400- och 1500-talen. Avgörande under denna globaliseringsfas var erövringen av Amerika och dess europeisering. Den tredje fasen kallas ett världskrig mellan Frankrike och England, mellan 1750 och 1815. Britternas seger skapade ett imperium och etablerade våra nutida handelsvägar. Den fjärde fasen var den imperialistiska, som slutade i första världskriget 1914 och utmärktes av att den ledde till en kapplöpning om det ännu ej uppdelade. Detta skapade den nutida klyftan mellan Nord och Syd, där Nord dikterar formerna för samverkan för Syd. Den femte fasen startade med den kommunistiska internationalen, följd av revolu-

tioner och befrielsekrig i Kina, övriga Asien, Afrika och Latinamerika. Den kommunistiska utmaningen ledde till det Kalla kriget och terrorbalans. Resultatet av denna var att kolonierna uppnådde självständighet och att det kontinental Europa delades. Den sjätte fasen är den nuvarande, uppfattad som unik och mer dynamisk än de förutvarande.

Therborns approach är uppfriskande, då vi ständigt konfronteras med globaliseringskontinuitet och dess oundviklighet. Därför är Therborns resonemang om sex globaliseringsfaser välkommet. Vi upplevde den galopperande globaliseringens slutfas med elfte september 2001 och finanskrisen 2008, då många började betvivla globaliseringens oundviklighet och framtida betydelse.

Först förleddes man tro att denna publikation är lik de i recensionens inledning eller möjligen Manuel Castells (1996, 2000) *Informationsåldern*. Therborn har dock ett annat mål; att beskriva hela världen, dess utveckling och nuvarande tillstånd, utan att bli för ytlig, men tillräckligt för beröra alla nivåer. Efter att ha läst och begrundat måste jag säga att han lyckats. Det är inte ofta han förfaller till etnocentrism, även om det händer, och sådant är ovanligt.

Han studerar hur människor har det i sin närmiljö och ger exempel på hur förväntningar och framtidsutsikter ser ut för olika individer beroende på vart de är födda och lever sina liv. Ibland är dessa jämförelser överraskande och ger en känsla av tillnyktring, då förhållanden i ganska begränsade geografiska områden kan vara väldigt olika.

Therborn ser fem sociala drivkrafter bakom de förändringsprocesser vi har bakom oss, upplever just nu och kommer att uppleva i framtiden. De mänskliga samhällena är ett resultat av ekonomisk produktion; populationsekologi; konflikter om status, erkännande och respekt; språk och kultur; och politik. I samtiden finner han fem stora sociokulturella områden: den siniska, med kinesiskt ursprung, den indiska, den västasiatiska, den europeiska, som exporterats till Amerika och Australien och den afrikanska, söder om Sahel. Applicerade på den analyserade perioden förklarar dessa drivkrafter varför det gick på ett visst sätt.

I sin avslutning ställer han ändå två till synes oundvikliga frågor:

- Hur kom vi hit?
- Vart är vi på väg?

Den första besvarar han med att det är de sex globaliseringsfaserna som fört oss hit och ur dessa kommer den inriktning som vi kallar modernismen, som spridit sig över planeten och formar den i allt större utsträckning. Unikt med modernismen är att den förklarar sig oberoende av i stort sett allt som föregått den; ut med det gamla och in med det nya. Denna utveckling var aldrig oemotsagd eller okontroversiell. Therborn ser fyra vägar till moderniteten: först den europeiska och de för- och motkrafter som vägledde denna. Den andra, den europeiskt transoceana, då utvandrande européer spred moderniteten till nya kontinenter. Den tredje då moderniteten införs under kolonialismen i kolonierna och slutligen den fjärde är då den påtvingas andra samhällen under euroamerikanskt hot. Resultatet blir en alltmer integrerad värld, en påtvingad politisk ekonomi, utbildningsväsende, auktoritet och underdånighet, stil och estetik och tro och ritualer.

Den andra frågan besvarar Therborn motvilligt och talar ur en vetenskaplig tradition som ogärna ger framtidsprognoser. Inledningsvis ser han möjligheter vi fått genom undanröjandet av snäva naturhinder, som möjliggjort mänsklig populationstillväxt av aldrig tidigare skådad omfattning. Förändring av odlingsmetoder har möjliggjort detta, samtidigt som modern medicin gjort oss mer långlivade. Därefter ser han inget reellt hot mot den kapitalistiska produktionsmodellen, trots finanskrisen 2008. Dock ser han något slags folklig revolt mot de omständigheter kapitalismen tvingar på människorna; i framtiden kan värderingar och normer ändras och krav på alternativa system uppstå. Indelningen av människor i extremt rika och utfattiga riskerar att hota den rådande sociala ordningen på sikt. Therborn ser en global maktförskjutning, från Euroamerika mot Asien. Många krafter samverkar i en sådan process och därför är utgången mångtydig. Slutligen håller han för troligt att den kulturella modernismen kommer att omorganiseras och återanvändas. Postmodernismen kommer att vara en fortsatt euroamerikansk affär. Han ser centrumstyrd masskommunikation ställas mot mängden personlig digital kommunikation mellan människor.

Framtiden för modernismen ligger i den asiatiska utvecklingen, understödd av afrikansk och latinamerikansk. I Europa och Östasien kommer åldrande befolkningar att vilja satsa på trygghet och frid. Den islamistiska utmaningen kommer att klinga av eftersom den inte kan leverera det som folk den förför vill ha. I en värld dominerad av asiatiska värderingar finns små chanser för vidareutveckling av universalistiska värderingar och en positiv människorättskultur.

Avslutningsvis nämner han den radikala ungdom som under World Social Forum sjöng: ”En annan värld är – möjlig”. Hos dem och kommande generationer finns vårt hopp.

Berndt H Brikell,

Högskolan för lärande och kommunikation, Jönköping

Nina Tryggvason, Emma Sorbring & Gösta Samuelson, *Unga föräldrar: Identitet, möjligheter och utmaningar.* Liber, 2012

Vad innebär det att bli förälder? Hur formas föräldraskapet av samhälliga strukturer och ideal? Vilka skilda och liknande erfarenheter av uppväxt och föräldraskap får barn och föräldrar utifrån deras olika socioekonomiska förutsättningar? Frågor likt dessa är angelägna för samhällsvetenskaplig forskning. Boken *Unga föräldrar* undersöker hur moderskap, faderskap och uppväxt beskrivs. Syftet formuleras likt följande:

Med tanke på att forskningen visar att tonårsföräldraskap kan vara förknippat med svårigheter för både barn och föräldrar, är det värdefullt att få en mer nyanserad och fördjupad bild av hur tonårsföräldraskap ”görs”, för att samhället ska kunna utforma eventuella stödinsatser och skapa bättre livschanser för föräldrar och barn. Men ambitionen är inte att slå fast hur det är att vara ung förälder eller att som barn växa upp

i en familj där mamma är tonåring. Snarare syftar boken på att visa på nyanser och variation och ibland likheter som det unga föräldraskapet kan innebära för barn och föräldrar. Utgångspunkten för studien är att i ljuset av de samhällsförändringar som skett rörande familj och föräldraskap under de senaste 30 åren undersöka tonårsmödraskap som fenomen och dess inverkan på livet för barn, mödrar och fäder på kort och lång sikt. (s. 15)

Unga föräldrar är sprungen ur ett projekt där strukturerade intervjuer genomfördes med nyblivna föräldrar 1978-1979. Uppföljande, semi-strukturerade intervjuer gjordes 30 år senare med tio av de mödrar som, i slutet av 1970-talet, fick sitt första barn i övre tonåren. Några av de nu vuxna barnen samt en del fäder intervjuades också – sammanlagt 25 personer. Det är detta material som ligger till grund för bokens analyser.

Läsaren får tidigt information om att intervjuerna behandlas som livsberättelser, det vill säga, utsagor som inte behöver vara ”den enda sanningen om det som varit, utan en berättelse av många möjliga” (s. 13). Vidare påpekar författarna att: ”Under de 30 år som gått har förutsättningarna för och synen på föräldraskap förändrats. Detta menar vi påverkar vilka berättelser som är möjliga för deltagarna i studien att berätta idag, om det som hänt tidigare i livet.” (s. 13). För mig är dessa antaganden helt rimliga. Frågor uppstår dock kring studiens centrala frågeställningar, som är: ”om och i så fall hur ungt föräldraskap inverkar på identitetsutvecklingen”; ”vilka möjligheter och utmaningar det har inneburit att bli ung förälder och vilka strategier som använts för att hantera de utmaningar som beskrivs”; och, ”hur socialt stöd eller uteblivet stöd från det privata och offentliga nätverket inverkar på det unga föräldraskapet” (s. 16). Teorier om identitetsutveckling, handlingsförmåga, självtillit, coping, och socialt nätverk följer, liksom resonemang om samhälleliga förändringar och det kulturella sammanhangets inverkan på mäns och kvinnors föräldraskap. I kapitlen där intervjumaterialet analyseras saknas dock, överlag, diskussioner om betydelsen av samhälllig kontext (då och nu). Likaså försvinner det narrativa perspektivet. Utsagorna – exemplifierade med citat – presenteras återkommande som bevis på hur det faktiskt var, snarare än som berättelser som skapas i ett intervjusammanhang med minnen som ges mening beroende på personens nuvarande, och stundande, livssituation. Följande formuleringar exemplifierar hur slutsatserna skrivs fram:

En genomgående copingstrategi som är tydlig i både mödrars och fäders berättelser är att oavsett om barnet är planerat eller oplanerat, beskrivs att få barn som en utmaning, inte som ett hot. (s. 156)

I detta avsnitt vill författarna svara på vilka copingstrategier som de intervjuade mödrarna och fäderna använde sig av, 20–30 år tillbaka. Det är möjligt att sådana slutsatser kan dras, men det är inte oproblemiskt att hävda detta. Följande utdrag ger ytterligare ett exempel på att analyserna genomsyras av målsättningen att redogöra för hur ’det verkligen var’. Citatet exemplifierar samtidigt hur den samhälleliga kontexten omnämns men sällan diskuteras.

Fäderna förhåller sig relativt passiva i själva föräldraskapet, vilket också kan tolkas som bristande självförtroende vad gäller föräldraförmåga, självklart relaterat till kontextuella förväntningar och den egna erfarenheten. (s. 157)

Citatet följs inte av något resonemang om betydelsen av dessa ”kontextuella förväntning”. Slutsatserna stannar vid individuella faktorer, som ”bristande självförtroende”.

Innebörden av att bli förälder under 1970-talet skiljer sig från idag. Drygt 10 procent av förstagångsmödrarna var, enligt Socialstyrelsens undersökning ”Graviditeter, förlossningar och nyfödda barn” (2009), tonåringar 1979, jämfört med cirka 3 procent 2007. Samtidigt har medelåldern stigit kraftigt för förstagångsmödrar, från 23,5 år i 70-talets mitt till 29 år 2007. Kraven på utbildning och karriär har ökat markant, arbetslösheten har stigit, och idealen kring familjebildning och familjeliv förändrats. Det föreligger således omfattande skillnader i att vara förälder under 2000-talet jämfört med 1970- och 1980-talen, även om det säkert också finns likheter. Det skulle ha varit fördelaktigt för analyserna i *Unga föräldrar* om detta på ett mer genomgripande sätt hade beaktats.

En slutsats som författarna lyfter framför andra är att kön snarare än ålder formar föräldraskapet. Jag ställer mig kritisk till att det generellt gäller tonåringar. Möjligen var det fallet under 1970- och 80-talen, den tid som intervjupersonerna i *Unga föräldrar* berättar om. Tiden i utbildning var kortare och arbetslösheten låg – det var möjligt att leva ett etablerat liv med arbete och egen bostad tidigt i livet. Men hur ser det ut för den tonåring som blir förälder i dag? I bokens inledande kapitel presenteras forskningsrön om tonårsföräldrar. Studier visar att risken för psykisk ohälsa, arbetslöshet och ekonomisk utsatthet ökar för kvinnor som får barn i tonåren. Samtidigt visar svenska undersökningar att unga kvinnor och män vilka varit föremål för socialtjänstens insatser har fyra till fem gånger större benägenhet att få barn i tonåren, jämfört med jämnåriga, samt att fäder i tonåren i många fall har sociala problem med narkotikamissbruk och/eller kriminalitet. Mycket tyder således på att av det lilla antal svenska ungdomar som får barn i tonåren befinner sig många redan i en utsatt situation. Kanske är det varken ålder eller kön som är mest avgörande för hur föräldraskapet upplevs och praktiseras – utan individens sociala och ekonomiska förutsättningar?

Det är angeläget att belysa villkoren och granska stödjande insatser för de som får barn i tonåren. *Unga föräldrar* bidrar till att sätta ljuset på denna grupp. Vidare innehåller boken kunskap för den som önskar större inblick i föräldraskapets mödor och begivenheter, då liksom nu.

*Disa Bergnehr,
Linköpings universitet*

Sociologförbundet har ordet

Den mystiska forskningspolitiken

Forskningspolitik tycks mig ofta som något av ett mysterium. I avsikt att skingra något av detta mysterium tog jag mig för att läsa några propositioner och andra dokument som lade grunden för väsentliga omorienteringar av forskningsfinansieringen under 2000-talets första decennium. De är en fascinerande läsning. I en departementsskrift från Utbildningsdepartementet daterad 2004 utreds frågan om ”finansiering av starka forskningsmiljöer”. I rapporten konstateras att (a) olika former av excellenscentrumsatsningar blivit vanliga på många håll i Europa; (b) ingen vet om detta är bra eller dåligt, om det ger bättre utväxling på forskningspengarna än alternativa sätt; (c) Sverige också bör satsa på sådana miljöer. På vilket sätt (c) följer av (a) + (b) är höljt i dunkel.

Det närmaste ett argument jag hittar är det kryptiska konstaterandet att ”Förekomsten av en mer eller mindre sammanhållen forskningsmiljö uppfattas därför som mer ekonomiskt attraktiv och målinriktad för att uppnå olika nyttigheter för samhället.” Vem som anser detta och på vilka grunder, vad som menas med en ”mer eller mindre sammanhållen forskningsmiljö”, och hur ”nyttigheter” egentligen definieras är – som så mycket annat i detta sorgliga aktstycke – högst oklart. Några överväganden om hur goda forskningsmiljöer fungerar och hur de kan tänkas påverkas av den nya forskningspolitiken kan inte återfinnas. Däremot vimlar det av uttryck som ”excellens”, ”förnyelse” och ”kraftsamling”.

Man konstaterar att forskarsamhället ofta uttryckt skepsis inför excellenscentrumsatsningar, men finner det uppenbarligen inte mödan värt att ta reda på om denna skepsis kanske är befogad. Att forskare arbetar bättre i kollektiva former än ensamma på sina kammare – något som förvisso är sant – tas utan vidare som intäkt för det förnuftiga i de satsningar som föreslås. Och genomfördes.

När de ”starka forskningsmiljöerna” så småningom hittar vägen in i forskningspropositionen är nämligen den osäkerhet som trots allt uttrycks i departementsskriften som bortblåst. Man konstaterar, som vore det ett fastslaget faktum: ”Ur ett forskningspolitiskt perspektiv är etableringen av starka forskningsmiljöer ett effektivt sätt att bidra till kraftsamling och profilering av de nationella forskningsresurserna, särskilt om dessa satsningar kan samspela med universitetets och högskolors generella prioriterings- och profileringsarbete.” Att en hel del av universitetet och andra remissinstanser uttrycker skepsis inför lanseringen spelar ingen roll. Stort skulle det bli, och excellent.

Men bara några år senare var excellenscentrumens saga all. De ”Linnéstöd” som satsningen på ”excellenscentrum” gav upphov till avvecklades efter endast två ansökningssomgångar. Kanske som ett resultat av att man insåg att forskarsamhällets skep-

sis hade haft ett visst fog för sig. Men vi vet inte riktigt eftersom inga argument framfördes heller denna gång. Det är sorgligt att tänka på vilken enorm mängd mänsklig energi som förbrukades i ansökningsförfarandena, vilka tidsrymder som försvann i formaliserade möten, ansökningstexter, föredragningar, revideringar. Några av mina egna värsta stunder i forskarvärlden tillbringades med att föredra för ”strategiska planerare” – eller bråka med kollegor som inte ville forska om samma saker som jag men ändå ville vara med och söka pengar. Men nu var det över, lika brådstörtat som det inletts.

Nu skulle det istället satsas på ”strategiska forskningsområden”. Vid en närmare anblick visade sig dock dessa strategiska områden bestå av hugskott av varierande kvalitet. Ett forskningsområde fokuserat på ”politiskt viktiga geografiska regioner” visade sig handla om Ryssland och Mellanöstern. Inte Indien eller Kina. Varför Mellanöstern är av större ”strategiskt intresse” för svenskt vidkommande än Kina eller Indien får vi nog aldrig veta. Men sinologerna och Indienkännarna kunde kanske känna sig lite nedstämda över att pengarna istället hamnade hos upprymda Mellanösternforskare.

De som valt att ägna sin medicinska forskning åt cancer eller diabetes kunde glädjas åt att nu ha penningpåsar som var öronmärkta för forskning om just dessa kroppssjukdomar. Den som istället forskat om hjärt- och kärlsjukdomar, eller ryggproblem, fick som tidigare konkurrera med alla andra medicinska forskare om man ville ha några forskningsanslag.

Inte heller satsningen på ”strategiska forskningsområden” verkar ha lämnat någon vidare eftersmak hos statsmakten. Nu tycks det färdigpratad om dessa – och andra forskningspolitiska infall får kanske styra nästa gång. Om man nu inte väljer att lyssna på forskarna själva eller ta del av forskningen som handlar om hur goda forskningsmiljöer uppstår och bevaras. Men jag har inga större förhoppningar. Efter att ha läst två forskningspropositioner och en underlagsrapport samt de forskningspolitiska programmen från två fackförbund – sammantaget blir det nära 700 sidor forskningspolitisk text – har jag ännu inte hittat ett enda forskningsbaserat argument om varför och på vilket sätt vissa sätt att organisera och finansiera forskning är bättre än andra.

Men det är värre än så. Man kan inte ens finna en antydning eller ett försök att fundera på hur en kunskapsproducerande miljö faktiskt fungerar. Vad får forskarna att anstränga sig, att tänka nytt, att hjälpas åt, att spränga barriärer? Hur ser ett väl fungerande forskningsteam ut? Vad är det för relationer som präglar detta? Hur inverkar forskningspolitiken på forskarnas glädje, lust, samarbete, konkurrens? Icke ett ord. Jag har frågat många forskare om de kan dra sig till minnes ett enda ställe där en forskningspolitisk text berör dessa frågor. Noll. Ingen kan komma på att de sett något sådant. De ler lite besvärat och håller med mig om att det faktiskt är lite konstigt. De vet ju själva att det är här nyckeln finns.

Intet tycks så föga forskningsstyrt som forskningspolitik.

Stefan Svallfors

Ordförande i Sveriges Sociologförbund

Publicering

Sociologisk Forskning accepterar för eventuell publicering vetenskapliga artiklar på svenska eller annat skandinaviskt språk samt, efter överenskommelse med redaktören, på engelska. Tidskriften tilllämpar ett *referee*-förfarande, vilket innebär att artiklar som publiceras i Sociologisk Forskning är bedömda av oberoende kollegor. Sociologisk Forskning accepterar för bedömning endast texter som inte tidigare varit publicerade och accepterar inte för bedömning manuskript som samtidigt erbjuds annan tidskrift eller som bedöms av förlag. Artikelförfattare erhåller en pdf-fil av publicerade bidrag.

Artiklar

1. För bedömning accepteras endast manuskript som författaren anser färdiga för publicering. Redaktionen accepterar inte synopsis, utkast till artiklar eller i övrigt ofärdiga manuskript.
2. Manuskriptet skall vara utskrivet med dubbelt radavstånd och försert med goda marginaler. Nytt stycke görs med indrag med tabulatorn. Manuskript på annat språk än skandinaviskt accepteras för bedömning endast om överenskommelse träffats med redaktören innan manuskriptet skickas till tidskriften. Manuskriptets omfång bör inte understiga 4 000 ord och inte överstiga 10 000 ord inklusive abstract/sammanfattning.
3. Manuskriptet skall innehålla en sammanfattning om cirka 150–175 ord på engelska (inklusive översättning av titeln till engelska) samt fem nyckelord, också på engelska.
4. En kort författarpresentation (fyra rader) skall bifogas. Redaktionen förkortar utan samråd längre presentationer.
5. Fotnoter bör undvikas eller användas endast mycket sparsamt. Fotnoter placeras på den sida där noten förekommer (inga slutnoter).
6. Tabeller och figurer skall vara infogade i den löpande texten och även skickas i separata filer i sitt ursprungliga program om det inte är Word.
7. Litteraturhänvisningar i löpande text görs enligt följande: (Sontag 1977:35) alternativt Sontag (1977:35).
8. Manuskript – utformade på det sätt som här beskrivits – skickas som word-dokument med e-post till tidskriftens redaktörer under adress: sociologiskforskning@miun.se
9. Efter en första redaktionell bedömning sänds artikeln till två externa lektörer för bedömning varför författarnamn inte får anges på artikelns första sida (eller på annat sätt framgå av texten). På förstasidan anges endast artikelns titel. På ett separat

blad anges artikelns titel, antalet ord, författarnamn, akademisk titel, institution samt den adress, e-postadress och telefonnummer till (huvud-)författaren som redaktionen enklast använder.

Referenser

Referenser utformas enligt följande:

Bok:

Pilgrim, D. & A. Rogers (1993) *A Sociology of Mental Health and Illness*. Buckingham: Open University Press.

Artikel:

Haavio-Mannila, E., J.P. Roos & O. Kontula (1996) "Repression, Revolution and Ambivalence: The Sexual Life of Three Generations", *Acta Sociologica* 39 (4):409–430.

Kapitel i bok:

Dryler, H. (1994) "Etablering av nya högskolor: Ett medel för minskad snedrekrytering?", 285–308 i R. Erikson, & J.O. Jonsson (red.) *Sorteringen i skolan*. Stockholm: Carlssons.

Recensioner

Recensioner av såväl sociologiska avhandlingar som annan litteratur (inklusive kurslitteratur) välkomnas och bedöms av redaktionen. En recension är på maximalt 1 000 ord och en recensionsessä, dvs. en recension där flera böcker behandlas på ett integrerande sätt, är på maximalt 2 000 ord. Ange författarens namn, bokens titel, utgivningsår, ISBN-nummer och förlag.

Replik

I syfte att bidra till en levande debatt finns möjlighet att kommentera texter publicerade i tidskriften. Omfånget är cirka 1 000 ord. Kommentarer ska skickas till redaktionen senast 30 dagar efter det att texten publicerats. Författaren till den text som kommenteras kommer – under förutsättning att kommentaren publiceras – att ges utrymme att svara.

POSTTIDNING B

Redaktören har ordet

Föreställningar om klass och kön
i Arbetsförmedlingens yrkes-
beskrivningar?

*Ylva Ulfsdotter Eriksson och
Christel Backman*

Att leva och sälja sin dröm:
Livsstilsföretagaren mellan familjeliv,
marknad och politisk retorik

*Erika Andersson Cederholm och
Carina Sjöholm*

Anförande: Exploring Blind Spots

Johanna Essveld

Recensioner

Sociologförbundet har ordet

Avs

Sociologisk Forskning

Högskolan Dalarna

791 88 Falun

